T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AFGANİSTAN ÖZBEK HALK EDEBİYATINDA YAZI VE ZEBA HİKÂYESİ KOŞUKLARI

YÜKSEKLİSANS TEZİ

FİRUZE AZİZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2021

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AFGANİSTAN ÖZBEK HALK EDEBİYATINDA YAZI VE ZEBA HİKÂYESİ KOŞUKLARI

YÜKSEKLİSANS TEZİ

FİRUZE AZİZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

PROF. DR. AKARTÜRK KARAHAN
DANIŞMAN

ANKARA, 2021

ONAY SAYFASI

Firuze AZİZİ tarafından hazırlanan **''AFGANİSTAN ÖZBEK HALK EDEBİYATINDA YAZI VE ZEBA HİKÂYESİ KOŞUKLARI''** adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/ oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yükseklisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı Adı ve Soyadı		**Kurumu**	**İmza**
Danışman Prof. Dr. Akartürk KARAHAN		AYBÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	
Kabul ☐	Red ☐		
Jüri Üyesi Prof. Dr. Funda Toprak		AYBÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	
Kabul ☐	Red ☐		
Jüri Üyesi Prof. Dr. Habibe Yazıcı Ersoy		AHBVÜ Edebiyat Fakültesi	
Kabul ☐	Red ☐		

Ankara Savunma Tarihi: 16/ 08/ 2021

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enistitüsü Müdürü Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (16/ 08/ 2021)

İmza

Firuze Azizi

Yıllar boyunca terör mağduru olan milletime ve sevgili aileme ithaf ediyorum...

TEŞEKKÜR

Hayatımın her alanında desteğini ve anlayışını benden esirgemeyen, çalışmalarda bilgi ve tecrübeleriyle beni aydınlatan tez danışmanım ve sevgili hocam sayın Prof. Dr. Akartürk Karahan'a sonsuz teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimimde değerli bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, tez jürimde üye olarak beni onurlandıran sayın Prof. Dr. Funda Toprak'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez jürimde bulunmayı kabul ederek, tez savunması süresince bilgi ve yönlendirmelerinden yararlandığım saygı değer hocam Prof. Dr. Habibe Yazıcı Ersoy'a teşekkürlerimi sunarım.

Hayatını ana dili Özbekçe'ye hizmet için adayan, gerek akademik hayatımda gerekse özel hayatımda örnek olan, yaptığı saha çalışmasından ve tecrübelerinden yararlandığım, sevgili babam ve halk edebiyatı araştırmacısı Muhammed Kayum Azizi'ye, bu süreçte bana her türlü desteğini eksik etmeyen biricik fedakâr anneme, her zaman yanımda olan canım abilerime ve ailelerine sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim hayatım ve tez aşaması boyunca değerli bilgilerinden ve yönlendirmelerinden istifâde ettiğim değerli büyüğüm ve mânevi amcam Prof. Dr. Timur Kocaoğlu'na sonsuz şükranlarımı sunarım.

Bu süreçte görüş ve bigilerinden yararlandığım değerli hocalarım Muhammad Halim Yarqın, Sayid Farid Mahmud, Firuz Fevzi, Asaluddin Nezamuddin, Seyid Arif Ahmedoğlu ve Naqibullah Aydın'a; desteklerini benden eksik etmeyen değerli arkadaşlarıma ve yakınlarıma teşekkürü borç bilirim.

Firuze Azizi

2021

ÖZET

Afganistan Özbek Halk Edebiyatında Yazı ve Zeba Hikâyesi Koşukları

Azizi, Firuze

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Akartürk Karahan

Afganistan Özbeklerinin halk edebiyatında; masallar (ertekler), atasözleri (makallar), türküler (koşuklar), destanlar (dastanlar), bilmeceler (taptimatallar, cumaklar), efsaneler (afsanalar), fıkra (latife), ninni (elle), alkış ve kargış (dua ve beddua) ve nükte (eskiye), aşk hikâyeleri, ağıt, yar-yar gibi türler bulunmaktadır. "Yazı ve Zeba" hikâyesi Özbekler arasında sabzıman koşukları diye anılan Özbek Halk Edebiyatı eserlerinden birisidir. Bu hikâyenin en büyük özelliklerinden birisi sadece hikâye olmaması, halk koşukları şeklinde de dilden dile aktarılarak gelmesidir. "Yazı ve Zeba" yalnız Afganistan Özbek halk edebiyatında değil, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'daki birçok bölgede de tanınmaktadır. "sabzıman koşukları" adıyla anılan bu hikaye, günümüzde, söyleyen kişilerin sayısı az olmasına rağmen hâlâ bazı kişiler tarafından ezbere bilinmekte, törenlerde, Nevruz kutlamalarında söylenmektedir. Bunun yanı sıra Afganistan'ın kuzeyinde bulunan köylerde gündelik hayatın sıkıcılığından kurtulmak için genellikle kadınlar ve genç kızlar tarafından vakit geçirmek ve eğlenmek amacıyla da bu koşuklar söylenmektedir. Özbek halk edebiyatında bu koşuk türüne "sabzımån" denilmiştir. İnanışa göre bu koşuklara "Sabzımån" denilmesinin sebebi, Zeba esmer tenli bir kız olduğu için Yazı, ona, "sabzıman (esmerim)" diye hitap etmiş olmasındandır. Bu tarzda ve vezinde şiir söyleyen ilk kişi Yazı olduğu ve bunları Zeba için söylediği için, Yazı bu türe "sabzıman" adını koymuştur. O öldükten sonra, onun söylediği dörtlükler ve buna benzer tarzdaki şiir parçaları "Sabzıman" adıyla anılmıştır. Bu tezde, Afganistan Özbekleri arasında yüzyıllardır söylenen ve Özbek halk edebiyatında önemli bir yere sahip olan "Yazı ve Zeba" koşukları tanıtılmıştır.

Anahtar Sözler: Afganistan Özbekleri, Afganistan Özbek Halk Edebiyatı, halk şiiri, aşk hikâyesi, destan.

ABSTRACT

Yazı and Zeba Story Poems in Afghanistan Uzbek Folk Literature

Azizi, Firuze

MA, Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Prof. Dr. Akartürk Karahan

There are genres in the folk literature of the Afghanistan Uzbeks such as tales (ertek), proverbs (makala), folk songs (koshyk), epics (dastan), riddles (tapthimatal, cumak), legends (afsana), anecdotes (nükte), lullaby (elle), pray and chase and old (eskiye), love stories, etc.. The epic of “Yazı and Zeba” is one of the valuable folk works in Uzbek folk literature. One of the most important features of this story is that it is told not only as a story, but also as a folk tale. Yazı and Zeba are known not only in Afghanistan Uzbek folk literature, but also in many regions in Uzbekistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan and Tajikistan. These kind of folk tales, known as “folk poems”, are still known by heart and are sung at ceremonies and Nevruz celebrations, despite the small number of people who sing them. In addition, in the villages in the north of Afghanistan, it is often sung by women and young girls to spend time and have fun in order to get rid of the boredom of daily life. In the Uzbek literature, this type of folk poems was called "sabzymån". The reason why these poems are called "Sabzymån" is because Zeba is a dark-skinned girl, because Yazı called her as "my dark-skinned (sabzyman)". Since the first person who sings poems in this style and meter is Yazı and said them for Zeba, Yazi named this genre "sabsyman". After he died, his quatrains and similar pieces of poems were known as "Sabzyman". In this thesis, "Yazi ve Zeba" verse, which has been sung for centuries among Afghanistan Uzbeks and has an important place in Uzbek folk literature, has been introduced.

Key Words: Afghanistan Uzbeks, Afghanistan Uzbek Folk Literature, folk poetry, love story, epic.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

İÇİNDEKİLER iii

Transkripsiyon (Çevirises) Harfleri v

Kısaltmalar vi

1. GİRİŞ 1

2. AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİ 5

2.1. Coğrafî Konumu ve Özellikleri 5

2.2. Afganistan'ın Kısa Tarihi 6

2.3. Nüfus ve Etnik Gruplar 8

2.4. Afganistan'daki Vilayetler ve Türk Toplulukları 9

2.5. Geçim Kaynakları ve Ekonomik Durumu 13

2.6. Doğal Kaynaklar 13

2.7. Afganistan'da Konuşulan Diller 14

3. AFGANİSTAN ÖZBEK EDEBİYATI 16

3.1. Halk Edebiyatı 16

3.2. Anonim Halk Edebiyatı Ürünleri 17

3.3. Güney Türkistan (Afganistan) Özbek Halk Edebiyatına Kısa Bir Bakış 18

3.4. Aşk Hikâyeleri ve Koşuklar 19

3.5. Hikâyenin Afganistan Varyantı ve İki Varyant Arasında Kısaca Karşılaştırma 20

3.6. Koşukların Günümüzdeki Kullanım Yerleri 21

3.7. Hikâyenin Özbekistan Varyantı 24

3.8. Afganistan'da Bu Konu Hakkında Yazılan Eserler 24

3.9. Hikâye Hakkındaki Rivayetler ve Mezarların Günümüzdeki Durumu 25

3.10. Neden "Sabzıvan" Değil "Sabzıman" ? 27

3.11. Yazı ve Zeba Hikâyesinin Afganistan Varyantında Adı Geçen Bazı Kahramanlar 27

3.12. Hikâyede Geçen Bazı Mekân Adları ile İlgili Bilgiler 28
3.13. Yazı ve Zeba Hikâyesinin Özeti 29
4. “YAZI VE ZEBÂ” TRANSKRİPSİYONU 34
5. “YAZI VE ZEBA” TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI 59
SONUÇ 85
Dizin-Sözlük 87
KAYNAKÇA 167

Transkripsiyon (Çevirises) Harfleri

1) Ünlü sesler için:

A, a Genel a ünlü sesi

Â, â Arapça-Farsça uzun a ünlü sesi

À, à Özbek Türkçesindeki vurgulu a ünlü sesi

E, e Açık e ünlü sesi

É, é Kapalı e ünlü sesi

I, ı Genel ı ünlü sesi

İ, i Genel i ünlü sesi

Í, í i ile ı ünlü sesi

O, o Genel o ünlü sesi

Ö, ö Genel ö ünlü sesi

U, u Genel u ünlü sesi

Ü, ü Genel ü ünlü sesi

2) Ünsüz sesler için:

Türkiye Türkçesinden ayrı olan ünsüz sesler için:

Xx boğazdan hIrıltılı olan çıkan “khı” ünsüz sesi Arap alfabesindeki خ harfi

Qq kalın “ka” ünsüz sesi

Ññ nazal “ng” ünsüz sesi

Ğğ boğazdan hırıltılı olan çıkan “ghı” ünsüz sesi (Türkçe yumuşak g‘den ayrı)

Türkiye Türkçesiyle benzer ünsüz sesler için:

b c ç d f g ğ h k l m n n p r s ş t v y z

Kısaltmalar

Ar. : Arapça

Bkz. : Bakınız

Far. : Farsça

H.ş. : Hicri Şemsi sene

Hz. : Hazreti

m. : Milâdi sene

MFA : T.C. Dışişleri Bakanlığı

Peh. : Pehlev dili, Pehlevice

Tür. : Türkçe

YZ : Yazı ve Zeba Transkripsiyonu

1. GİRİŞ

KONU

Bu çalışmada Yazı ve Zeba hikâyesinin Afganistan Özbek halk edebiyatındaki varyantı ve hikâyeyle ilgili orjinal 156 parça şiir incelemeye alınmıştır. Afganistan'ın kuzeyinde yaşayan Özbekler ve ülke hakkında veriler paylaşılmış, halk edebiyatı ürünlerinden biri olan sabzıman koşukları incelenerek konuyla ilgili detaylı bilgi verilmeye çalışılmıştır.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Özbeklerin halk edebiyatı türlerinden biri olan, sabzıman koşuklarının Yazı ve Zeba Hikâyesi'ne ait dörtlüklerini incelemektir. Afganistan'da uzun yıllar süregelen çatışmalar ve can güvenliğinin bulunmaması gibi birçok nedenden ötürü edebî zenginlikler gün yüzüne çıkarılamamaktadır. Bunun gibi birçok kültürel zenginlik, zaman akımında hafızalardan silinmeye başlamıştır. Yok olmaya yüz tutmuş örf adet, gelenek-görenekler, duru Türkçe sözcük hazinesi anonim halk edebiyatı ürünleri aracılığı ile ortaya çıkmaktadır. Geçmişten günümüze, iç ve dış düşmanların etkisiyle kapalı kapılar ardında saklı kalan edebî türlerden biri olan koşuklar, Özbek kültürünü yansıtan tarihî miraslardan biridir. Bunun gibi birçok zenginliğin bulunduğu Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Güney Türkistan bölgesi (Selim 2003: 57), Türk dili ve kültürüne ait birçok değerli hazineyi sinesinde barındırmaktadır. Çalışmada, Serpul şehrinden toplanan 156 parça şiirin (sabzıman koşığı) transkrip ve çevirisi yapılmış, Yazı ve Zeba hikâyesine yer verilerek, konu hakkında detaylı bilgi verilip Afganistan Özbeklerinin halk edebiyatında yer alan Yazı ve Zeba hikâyesi tanıtılmaya çalışılmıştır. Afganistan Özbek halk edebiyatı örneklerinin yitip gitmemesi ve yaşatılması amaç edinilmiştir.

ÖNEM

Bugüne kadar Afganistan Özbek halk edebiyatı ve Özbekçesi hakkında az sayıda çalışma yapılmış, konu hakkında yayınlanmış sayılı eser ve makale bulunmaktadır. Afganistanda yaşayan Türklerin dilleri gün geçtikçe yıpranmakta, başka dillerin de

etkisiyle öz Türkçe sözcükler yerini yabancı sözcükler kullanılmaya başlanmıştır. Bir dili güçlendirmenin yollarından biri, yazılı kaynakları çoğaltmak, o dil hakkında akademik düzeyde araştırma yaparak, her düzeyde yayınları artırmaktır. Afganistan Özbekçesi de diğer diller gibi üzerinde çalışılarak güçlendirilmelidir. Ancak yaşanılan iç savaşlar bu imkânı bize tanımamaktadır. Yıllar öncesinde güvenli bölgelerden toplanmış bu güzide parçalar bir nebze olsun bu eksikliği gidermek ve edebî zenginliklerin yitip gitmemesine katkı sağlamak amacıyla yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

YÖNTEM VE MATERYAL

Tez çalışması iki aşamadan meydana gelmiştir. Birinci aşamada konuyla ilgili araştırma ve eldeki verilerin toplanarak incelenmesi yapılmıştır. Elde edilen ve kullanılan materyal Muhammed Kayum Azizi'nin yaklaşık 50 yıl önce yani Hicri-Şemsi 1351 (M. 1972) yıllarında Güney Türkistan'da bulunan Serpul şehrinden derlediği dörtlüklerdir.

İkinci aşamada ise toplanan veriler hikâyeyle ilgisine göre seçilmiş, incelenmiş ve yapılan transkripsiyonların baş harflerine göre sıralanmıştır. Transkrisiyonları yapılarak sıralanan şiir parçaları, aynı sıra dikkate alınarak günümüz Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmıştır. Şiirlerdeki sözcüklerin alfabetik dizini yapılarak Türkiye Türkçesi karşılıkları verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde giriş bölümüne dair genel bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde Afganistan nüfusu, coğrafî konumu, tarihi, ülkedeki etnik gruplar, kullanılan diller, orada yaşayan Türkler, Özbekler hakkında verilere değinilmiştir.

Üçüncü bölümünde Özbeklerin halk edebiyatı ve kültürü hakkında, Yazı ve Zeba hikâyesi, adı geçen mekân ve kişilerin tanıtılması, sabzıman koşuklarının günümüzdeki durumu ve kullanım yerleri, Nevruz kutlamaları ve örf adetler hakkında verilere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde dörtlüklerin Türkçe alfabesiyle transkripsiyonu, beşinci bölümde ise sözü geçen şiirlerin Türkçe çevirileri yapılmıştır.

Transkripsiyon bölümünde yer alan Özbekçeye has seslerin gösteriminde, Muhammed Kayum Azizi ve Timur Kocaoğlu'nun ortak eseri olan Binbir Bilmece eserindeki transkripsiyon alfabesinden yararlanılmıştır. Bazı dörtlüklerde aktarıcının

hatırlamadığı dizeler "..." verilerek boş bırakılmıştır. Yazılan dörtlükler, aktarıcıya sadık kalınarak ağzından çıktığı şekilde yazılmış, değiştirilmemiştir. Şive özellikleri dikkate alınmış, düzeltme, değiştirilme ya da edebîleştirme yapılmamıştır. Dörtlükler bizzat Muhammed Kayum Azizi'nin rehberliğinde okunarak, konuyla ilgili olanlar transkribe edilmiş ve ses özellikleri yansıtılmaya çalışılmıştır.

Çeviri yapılırken; yalancı eş değerlik kuramına dikkat edilmiş, şiir ahengi ve kafiyeler korunmaya çalışılmıştır. Bazı sözcükler şiirde geçen temel anlam, yan anlam, mecaz anlam veya deyim anlam gibi çeşitli boyutlarıyla çevrilmiştir. Dize ve beyitlerde anlatılmak istenen anlama göre sözcükler Türkçeye çevirilmiş, dizin bölümüne de aynı anlamıyla alınmıştır. Özbek Türkçesine has olan bazı kelimeler orijinal şeklinde alınmış, anlamları dipnot olarak sayfa sonunda verilerek açıklanmıştır. Anlamı bilinmeyen bazı sözcükler çeviri esnasında "..." konularak boş bırakılmıştır.

Sonuç bölümünde ise bu çalışmanın diğer eserlerden farklı olan yönlerine değinilmiş, güçlü tarafları belirtilmiştir.

Dizin bölümünde; transkribe edilmiş 156 parça şiirde bulunan tüm sözcükler tek tek alfabeye göre sıralanmış ve dörtlüklere göre anlamları yazılmıştır. Sözcükler, ek almamış anlamlı en küçük birim veya morfemler şeklinde alınmıştır. Kök şeklinde alınan sözcüklerin anlamları da yine ek almamış yalın manasıyla yazılmıştır. Birden çok farklı anlamda kullanılan sözcükler; sözcük (1), sözcük (2) şeklinde verilerek, kaç anlamda kullanılmışsa tüm anlamları ayrı ayrı yazılmıştır. Örneğin; **Zeba** (1): *Zeba (Kişi adı)*, **zeba** (2): *güzel*. Aynı anlamda kullanılan sözcüğün geçtiği dörtlükler, kelimenin altına aldığı numaraya göre sıralanarak belirtilmiştir. Örnek: *z. 22/1, 22/2, 22/4*. Kişi adları ve özel adlar dizin bölümünde ilk harfi büyük, cins adlar ise baş harfi küçük olarak yazılmıştır. Ek almamış yalın halde bulunan sözcükler birinci sırada "sözcüğün baş harfi küçük harfle (.) " şeklinde yazılarak belirtilmiştir. Örnek: **Zebâ** (1): Zeba (kişi adı) z. 22/1. Her sözcüğün altına, ilgili kelimenin, bulunduğu dörtlüklerde aldığı ekler alfabeye göre sıralanmıştır. Örnek: *z.+cândı* 155/1, *z.+gul* 95/3, *z.+m* 8/2. Kelime köklerinin fiil veya isim kökenli olmasına göre "+" veya "-" verilmiştir. Fiil kökenli sözcüklerin ek alması durumunda ekten önce "-"; isim ve diğer gruplara ait olan sözcük köklerinden sonra gelen eklerin önüne ise "+" işareti konularak sözcük türü belirtilmiştir. Örnek: **bıl-:** bilmek */b.-madım/* (49/1, 49/2), **Xocabán Tágí:** Hocaban Dağı */x+dur/* (143/1). Sözcüklerin ve aldığı

eklerin bulunduğu konum, (dörtlük numarası / bulunduğu satır numarası) şeklinde yazılmıştır.

SINIRLILIKLAR

Yapılan bu çalışmada yaklaşık 50 yıl önce derlenen toplam 156 parça sabzıman koşığı incelenmiştir. Bu koşuklar Afganistan'ın Serpul şehrinde, Muhammed Kayum Azizi tarafından Hicri-Şemsi 1351 (M. 1972) yıllarında derlenmiştir. İncelenen diğer eserlerde bulunan sabzıman koşukları metne dâhil edilmemiştir.

2. AFGANİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİ

2.1. Coğrafî Konumu ve Özellikleri

Yüzölçümü 652.864 m² olan Afganistan, bulunduğu konum sebebiyle birçok kavim, uygarlık ve ordunun geçiş noktası olmuştur (www.mfa.gov.tr). İran, Pakistan, Tacikistan, Çin gibi ülkelerin yanı sıra Özbekistan, Türkmenistan gibi Türk cumhuriyetleri ile sınırdaştır. Kuzeyde Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, batıda İran, kuzeydoğuda Çin, güney ve doğuda Pakistan bulunmaktadır. Komşu ülkelerle olan toplam sınır uzunluğu 5529 km'dir (Akbaba 2018: 25). Orta Asya, Hindistan ve Ortadoğu'nun kesiştiği noktada bulunduğu için jeopolitik olarak önemli bir bölgedir (Erman 2017: 1).

Ülke genel olarak yüksek dağlar, geniş ovalar ve vadiler, plato görünüşlü çöl ve yarı çöllerle kaplıdır. Ülkede bulunan akarsuların çoğu dışa akmayan yani okyanuslara karışmayan sulardır. En önemli akarsularından birisi kuzeyde bulunan Amu Derya'nın kolları ve İndus'a karışan Kabil suyudur. Sarıgöl, Çakmaktın gölleri, Sıva gölü, Bendiemir gölleri, Ab-ı İstadeve Namus gölleri ilkede bulunan başlıca göllerdendir (Selim 2004: 15).

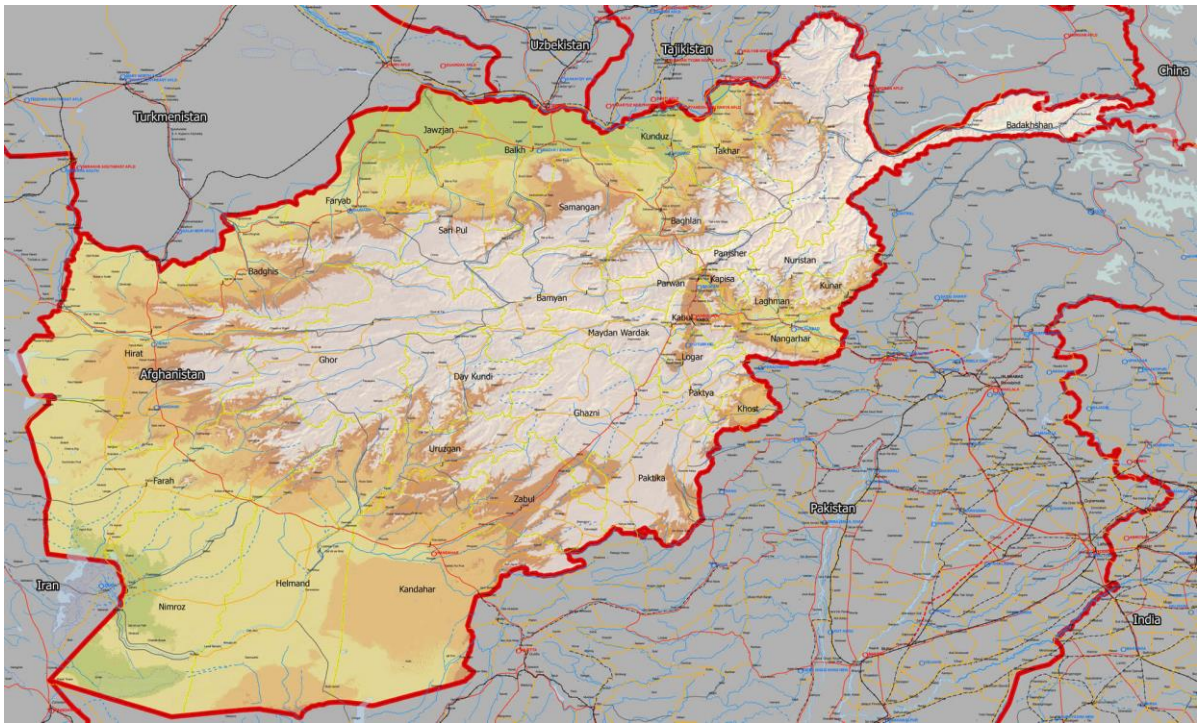
İklimi; genellikle sert ve az yağışlı olmakla beraber, kış mevsimi dağlık kesimlerde çok sert, vadilerde ise yumuşak geçer. Yaz aylarında ise sıcak ve kuraktır. Ancak ülkenin doğusu Hint ikliminin etkisiyle bol yağış alır (Selim 2004: 15-17).

Afganistan'a Asya'nın İsviçresi adını verenlerin; oradaki tabiat güzelliği, birbirine benzemeyen köşelerinin iklim farkları sayesinde yetişen çeşitli mahsul bolluğu sebebiyle bu adı verdikleri söylenmektedir. Güney kesiminde bulunan bölge kum ve çakıl taşlarıyla kaplı çöllerden oluşur. Ancak güneyin bu kurak görünümüne karşı kuzey bölgesinin yeşilliği, bereketi ve güzelliği göze çarpmaktadır (Şimşir 2019: 6).

Hindukuş ve Pamir sıradağı zinciri ülkeyi güney ve kuzey olmak üzere ikiye böler. Ülkenin en yüksek noktası, Hindukuş sıradağlarında bulunan, 7492 metre ile "Nowşak" tepesidir (wikipedia.org). %85'i dağlık ve çöl olan Afganistan topraklarının sadece %15'i tarıma uygundur. %15'lik tarıma uygun bölgenin %11'i ülkenin kuzeyinde yer almaktadır. Amu Derya, Helmend, Farahrud, Murgap ve Herirud nehirleri ülkede bulunan başlıca akarsulardır. Amu Derya'nın da etkisiyle suyu bol ve en verimli topraklara sahip olan illerden ikisi Badahşan ve Kunduz'dur. Ayrıca, Semengan, Belh, Cevizcan, Mezar-ı Şerif,

Faryab ve Sar-i Pul illeri de verimli topraklara sahip olan diğer illerdendir (Selim 2003: 59-60).

Harita 1: Afganistan Coğrafî Haritası (Bkz: www.turkiyerehberi.net)

2.2. Afganistan'ın Kısa Tarihi

Afganistan topraklarının tarihi çok eskiden başlamakla beraber, günümüz Afganistan bağımsızlık tarihi o kadar eski değildir. Hindistan'ı ele geçirmek isteyen Büyük İskender, Cengiz Han, Babür ve Nadir Şah'a kadar olan birçok hükümdar, Hint ovalarına Afganistan topraklarından geçerek ulaşmışlardır. Bu yolla Türk medeniyeti Hindistan'a uzanmıştır. Yaşanılan fetihler, çeşitli kültürlerin birbiriyle harmanlanmasına neden olduğu gibi inanışların da yayılmasına etki göstermiştir. Müslümanlık bu yolla Hindistan'a ulaşmış, Zerdüşt inanışı da bu topraklarda doğup, Buda, Yunan efsaneleriyle burada çarpışmıştır. Afgan topraklarında kurulan büyük Türk hükümetleri burada adlarını tarihe yazmıştır. Akhunlar ve Tukyo Türkleri de burada hâkim devletler kurmuşlardır. Türk medeniyet tarihinin parlak devirlerinden olan Gazneliler zamanında Gazne, büyük bir irfan merkezi hâline gelmiştir. Gazne, eğitim için şarkın her tarafından gelenlerin uğrak yeri

olmuştur. Gaznelilerden sonra Harzemşahlar, Çağataylar, Kuşhanlar, Babürler bu topraklara yerleşerek kendi devletlerini kurmuşlardır (Şimşir 2019: 7).

1040 yılında Selçuklu devletinin hâkimiyetine girmiş olan Afgan toprakları, 1157 yılında Sultan Sencer'in ölümüyle Gurlular ve Harzemşahlar'ın eline geçmiştir. Ülke toprakları 1220 yılında Moğol istilasıyla beraber yeni bir yönetimle tanışmıştır. 14. yüzyılın sonlarına doğru Moğol hâkimiyeti yıkılarak, ülke toprakları Emir Timur'un eline geçmiş ve tekrar Türk hâkimiyetine girmiştir. Emir Timur hâkimiyeti 1405'e kadar devam etmiştir. Emir Timur'un torunu Şaruh 1477'ye kadar Türkistan'ın büyük bir bölümünde hüküm sürmüş ve başkent olarak kendine Herat'ı seçmiştir. Şaruh'tan sonra Sultan Hüseyin Baykara 1506'ya kadar hâkimiyetine devam etmiştir. Timur'un kurduğu devlet ölümünden sonra zayıflamış ve dağılmış olsa da torunu Muhammed Babür'ün kurduğu Türk devleti ülke topraklarında uzun yıllar yaşamıştır. Babürlüler de diğer devletler gibi ülke topraklarını genişletmek istemiş, sınırlarını Hindistan'ın içlerine kadar ilerletmiştir. Babür devleti içerisindeki kabileler arasında oluşan anlaşmazlıklar 18. yüzyılda devletin zayıflamasına neden olmuş ve ülkedeki karışıklığı artırmıştır. Babürlülerin mimariye ve sanata verdiği önem neticesinde, ülke topraklarında birçok tarihî mekân, bağ, bahçe ve türbeler yapılmıştır. Bu tarihî mekânlar halen Afganistan'da mevcut olup, terör saldırıları sebebiyle risk altındadır (Mutanoğlu 2006: 31-32).

Afganistan toprakları 16., 17. ve 18. yüzyıllarda üç bölüme ayrılmıştır. Kuzey Özbeklerin, batı Perslerin ve doğu da Moğolların yönetimi altında bulunmaktadır. Afganlar ya da Gılzay Peştunları, 18. yüzyılda Pers ordusunu bozguna uğratarak daha sonraki yıllarda Pers İmparatorluğu'nun tümünü ele geçirmiştir. Bir süre sonra Durrani Peştunları, hâkimiyeti eline alarak Afganistan'ın yeni hâkimleri olmuştur (Mutanoğlu 2006: 32).

Afgan topraklarının tarihi bu şekilde 1747'ye kadar devam etmiştir. Afgan topraklarına hâkim olan İran hükümdarı Nadir Şah 1747'de öldürülmüştür. Orduda hizmet eden, Durranilerden olan Ahmet Han, Nadir Şah'ın ölümünün ardından, diğer kabile reislerinin de yardımını alarak bugünkü Afganistan Krallığı'nın temellerini atmıştır. İlk Afgan devletinin başkenti olarak, Kandahar'ı seçmiştir. Kendini Afgan emiri, "Ahmet Şah-ı Dürran" adıyla ilan etmiştir. Afgan topraklarında ilk kez bağımsız olarak 1750'de ilan edilen Afgan Devleti'ni, resmen tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur (Şimşir 2019: 7).

Ancak Afganistan'ın siyasi durumu sık sık buhrana uğramış, işgal, reform ve darbelerle hükümetler ve hükümet sistemi sık sık değişmiştir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında

(Sovyetler Birliği) Afganistan'a giriş yapmıştır. Bunu gören İngilizler de Afganistan'da siyasi görev oluşturmak istemiş ve 1919'da Afgan-İngiliz mücadelesi başlamıştır. Ravalpindi Anlaşması ile bu mücadele kısmen sona ermiştir. Ancak Rus ve İngilizlerin Afganistan'a müdaheleleri bağımsızlık sonrasında da devam etmiştir (Akbaba 2018: 60-62).

2.3. Nüfus ve Etnik Gruplar

Orta Asya memleketi olan Afganistan'ın adı, 18. asrın ilk yarısından sonra ortaya çıkmıştır. (Saray 1997: 17) Afgan sözcüğü Peştun halkına verilen bir isimdir ve Afganistan "Afgan ülkesi" anlamına gelir (Oğuz 2001: 39). Ancak adını aldığı Afganlar hariç ülke genelinde birçok etnik grup bulunmaktadır. Yaklaşık 35 milyon nüfusu olan, dönem dönem "Aryana", "Horosan" gibi değişik isimlerle adlandırılan ülke, etnik çeşitlilikten dolayı birçok kültüre de ev sahipliği yapmaktadır (Akbaba 2018: 25). Ülkenin kuzeyinde bulunan bölge "Afgan Türkistanı" veya "Güney Türkistan" olarak adlandırılmaktadır (Akbaba: 2018, Albayrak: 2004, Şimşir: 2019).

Afganistan halkı; din, dil, ırk vb. çeşitli özelliklere göre 18 gruba ayrılmaktadır. Bunların sayı itibariyle daha çok nüfusa sahip olanları Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Türklerdir. Beluciler, Brahiler, Nuristaniler, Gujjar, Rajasthaniler, Araplar, Sihler, Pamirler, Hindular, Paşailer, Yatlar, Darvaziler ve Pencabiler ise nüfus bakımından azınlıkta olan alt gruplardır (Akbaba 2018: 33).

Ahmad Jawid Obayd Afganistan'daki etnik gruplar ve oranları hakkında, yüksek lisans tezinde şu verileri paylaşmaktadır; "Yaklaşık 35 milyon nüfusu olan Afganistan'da en az 50 etnik grup vardır. Etnik gruplardan yüzde 42'lik bir orana tekabül eden 12,5 milyon nüfusu ile gerek demografik ve gerekse etkin olma açısından en güçlü olanlar kesim Peştunlardır. Ülkede her ne kadar 'Afgan' adıyla herhangi bir etnik unsur olmasa da bu sıfat daha çok Peştunlar'a atfedilmektedir. Bunları Tacikler (% 27), Özbekler (% 10), Hazaralar (% 9), Oymaklar/Aymak (% 4), Türkmenler (% 3), Beluciler (% 2) ve Araplar (% 3), geri kalan kısmını diğer etnik gruplar izlemektedir" (3, 16).

Ülke nüfusunun çoğunluğu Müslüman olmakla beraber 50-60.000 civarında Afgan Hindu da bulunmaktadır (Oğuz 2001: 51). %99'u Müslüman olan halkın %80'i Sunni, %20'si ise Şiilerden oluşmaktadır (Erman 2017: 3). Afganistan'da Şii olan tek Türk boyu,

Avşar Türklerinde gelen Kızılbaşlardır. Başlarına giydikleri kızıl şabkalardan dolayı "Kızılbaş" olarak anılan grup çoğunlukla Kabil'de yaşamaktadır. Ülkedeki Şii mezhebinin çoğunluğunu Hazaralar oluşturur (Oğuz 2001: 47-48).

Ülke nüfusunu etkileyen en büyük faktörlerden birisi göçtür. Afganistan; taliban baskısı, siyasal, kişisel, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, savaş, terör ve güvenlik, SSCB işgali, çevresel ve iklimsel vb. sebeblerden dolayı başka ülkelere en çok göç eden ülkelerden biridir (Obayd 2020: 17, 39-75). Toplu göçler haricinde son zamanlarda yaşanılan, teröristler tarafından yapılan saldırılarda ve toplu katliamlarda meydana gelen ölümler, açlık ve salgın hastalıklar da ülke nüfusunu etkiyenler faktörler arasındadır.

İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi (İGAM) Başkanı Metin Çorabatır'ın verdiği bilgiye göre, Taliban'ın, Afganistan'ın birçok bölgesini tekrar ele geçirmesiyle beraber, Türkiye ve komşu ülkelere büyük bir göç patlaması beklenmektedir. Suriye'den sonra en çok mültecisi olan ülke olan Afganistan'ın bu durumda nüfusunun azalacağı de beklenen olasılıklar arasındadır. Taliban'ın yaptığı açıklamaya göre; ülke topraklarının %85'i ele geçirilmiştir. Bu sebeble son zamanlarda özellikle eğitimli ve şehirli kesiminde yurtdışına göcünde artış meydana gelmştir. (www.hürriyet.com.tr)

2.4. Afganistan'daki Vilayetler ve Türk Toplulukları

Recep Albayrak "Afganistan Türkleri" adlı eserinde Afganistan'da bulunan Türk soylu gruplar hakkında; "Ülkede nispî çoğunluğu teşkil eden Türkistanlıların nüfusu; Özbek, Türkmen, Hazara, Aymak, Kızılbaş vb. 12.900.000 ile toplam nüfusun yüzde %43'ünü oluşturmaktadır. Türkler, kuzeydeki vilayetlerin dışında da mevcuttur. Görüleceği üzere Afganistan'da yüzde %43 nüfus yoğunluğuna Türklerin dışında hiçbir etnik grubun ulaşması söz konusu değildir. Afganistan'da barış, ülkedeki tüm etnik ve dini grupların iktidarda eşit şekilde temsil edilmeleri ile mümkün olacaktır." yorumunu yapmaktadır.

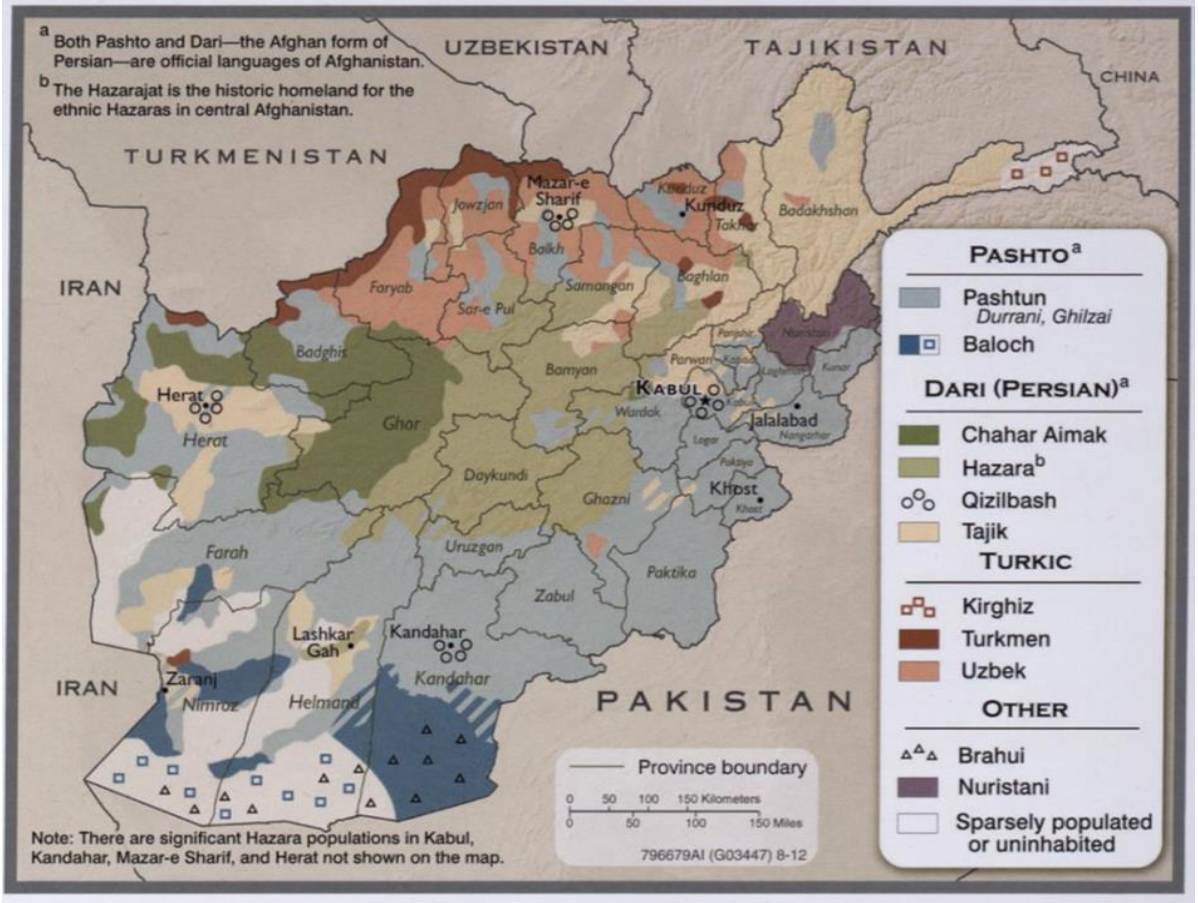
Afganistan'ın başkenti Kabil'dir. Ülkede toplam 34 il bulunmaktadır, Bu illerin en önemlileri batı'da Herat, güneyde Kandahar ve kuzeyde Mezar-ı Şerif'tir. 34 il kendi içinde volasvaleyi (Peştuca: ولسوالی) adı verilen 398 ilçeye ayrılmıştır. Afganistan'ın illeri haritada numaralandırılmış olarak gösterilmiştir (Harita 3).

Türkler ülkenin kuzey kesimindeki iller başta olmak üzere bütün illerde mevcuttur. Faryab, Cevizcan, Serpul, Samangan, Kunduz, Andhoy, Belh, Tahar ve Badahşan'da Türkler yoğunluktadır. Bu nedenle kuzeyde bulunan bölge "Güney Türkistan" olarak tanınır. Bu illerde yaşayan Türk grupları çoğunlukla Özbek ve Türkmenler'dir.

Albayrak'ın sözü geçen eserinde verdiği bilgilere göre; "CMİA (Afganistan Milli İslami Hareketi/ Conbeş-i Milli-yi İslami Afganistan) döneminde, Afganistan'daki Türklerin sayısı 8 milyon olarak belirlenmiştir. Dörtt vilayet (Faryab, Cevzcan, Ser-i Pol ve Tahar) halkının %90'ı Türk'tür. Faryab nüfusunun %10'u Aymak Türkü'dür. Kuzey Bölgesi'ni oluşturan vilayetlerin toplam nüfusu: 8.500.000'dur" (Albayrak 2004: 32-35).

Harita 2: Afganistan'daki Etnik Gruplar Haritası

(Bkz: https://legacy.lib.utexas.edu/maps)

Tablo 1: Vilayet ve Yerleşim Birimlerindeki Türk Nüfus Oranı (Albayrak'tan, 33)

Badahşan	**%50**
Badğıs	**%10**
Bağlan	**%10**
Celalabad	**%10**
Gazni	**%10**
Herat	**%10**
Mezar-ı Şerif	**%50**
Kabil	**%25**
Kunduz	**%30**
Samangan	**%70**

Tablo 2: Kuzeydeki Türk Vilayetlerinin Nüfusu (1999) (Albayrak'tan, 35)

Etnik Grubun Adı	Nüfusu	Yüzdesi
Özbek	5.100.000	% 60
Türkmen	1.105.000	% 13
Tacik	841.500	% 9.9
Peştun	658.000	% 7.74
Hazara	522.500	% 6.15
Arap	260.500	% 3.06
Aymak	12.500	% 1.47

Harita 3: Afganistan'daki İller (Bkz: www.turkiyerehberi.net)

- 1 Badahşan
- 2 Badgis
- 3 Baglan
- 4 Belh
- 5 Bamyan
- 6 Daykundi
- 7 Ferah
- 8 Faryab
- 9 Gazni
- 10 Gur
- 11 Helmand
- 12 Herat
- 13 Cüzcan
- 14 Kâbil
- 15 Kandehar
- 16 Kapisa
- 17 Host
- 18 Kunar
- 19 Kunduz
- 20 Lagman
- 21 Lovgar
- 22 Nangarhar
- 23 Nimruz
- 24 Nuristan
- 25 Uruzgan
- 26 Paktiya
- 27 Paktika
- 28 Pençşir
- 29 Pervân
- 30 Samangan
- 31 Sar-i Pol
- 32 Tahar
- 33 Vardak
- 34 Zabul

Harita 4: Afganistan İdari Haritası (www.turkiyerehberi.net)

2.5. Geçim Kaynakları ve Ekonomik Durumu

Uzun yıllar boyunca Afganistan'da yaşanan iç karışıklıklar ve savaşlar nedeniyle ülke ekonomisi gelişmemiştir. Dünyanın en fakir ülkelerinden biri hâline gelen Afganistan'ın ekonomisi 1979 yılında çökme noktasına gelmiştir. Afganistan'ın Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) 2004 yılında 21 milyar dolar civarındadır. 2012 yılında kişi başına düşen milli gelir 160 dolardır. Nüfusun yarısından fazlası yoksulluk sınırının altındadır. 2005 ylında işsizlik oranı %40'tır (Akbaba 2018: 29). BM Kalkınma Programı'nın (UNDP) İnsani Gelişme Raporu'nda ekonomik verileri ve yaşam düzeyi açısından 173 ülke arasında 171. sırada olan Afganistan, son 10 yılda dış güçlerin yardımıyla ayakta durmaya çalışan bir ülke hâline gelmiştir (Mutanoğlu 2006: 19).

Afganistan topraklarının sadece %15'i ekilebilir durumdadır ve elde edilen gelir GSMH'nın %60'ıdır. Tarımcılıktan elde edilen ürün, ülke ihtiyacının %15'i olduğu için kalan ürünler ithalat yoluyla ülkeye gelmektedir (Akbaba 2018: 29). Buna rağmen halk tarım ve hayvancılık ile geçinmektedir. %6'lık alanın kullanılmasıyla beraber tarım en önemli gelir kaynağı hâline gelmiştir. Tarımdan elde edilen ürünler; tütün, şeker pancarı, pamuk, patates, soğan, mısır, pirinç, arpa, limon, kabak, fasulye, çavdar, buğday, bezelye ve kabaktır (Akbaba 2018: 30). Tarımda son teknoloji kullanılmamasına rağmen halkın %80'i eski usulü kullanarak tarım ve hayvancılıkla uğraşarak geçimini sağlamaktadır. Postu ve derisi değerli olan Karakul koyununu yetiştirmek için, otlak yerler tarım arazisinden daha fazladır. Bu nedenle nüfusun %12'si göçebedir. Afganistan, kurutulmuş gıda ürünlerini Amerika, Fransa, Pakistan gibi ülkelere ihraç etmektedir. Ayrıca yaş meyve, kuruyemiş, afyon ve safran üretimi, el dokuması halılar, deri başlıca ihracat ürünlerindendir (Mutanoğlu 2006: 19-21).

İhracat yaptığı ürünler arasında haşhaş, yün, pamuk, mermer de mevcuttur. İthalat yaptığı ürünler ise; gıda malzemeleri, petrol ve petrol ürünleri, makine ve makine ekipmanları ve tüketim maddeleridir (Akbaba 2018: 29).

2.6. Doğal Kaynaklar

Afganistan'ın doğal kaynaklar bakımından zengin topraklara sahiptir. Ancak siyasi buhran sebebiyle, yer altı kaynaklarının çeşitliliği ve rezervleri ile ilgili kapsamlı bir araştırma yapılamamıştır (Akbaba 2018: 30). Bunlar; doğalgaz, petrol, kömür, bakır, krom,

tuz, sülfür, kurşun, çinko, demir, kükürt, kıymetli taşlar ve mermerdir. Pamirlerde altın, çok değerli lacivert ve la'l; güneyde ise berilyum ve yakut yatakları bulunmaktadır (Selim 2004: 21). Ülkedeki bakır yataklarının Şili'den sonra dünyada en büyük ikinci sırada olduğu düşünülmektedir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle bu kaynaklar işletileme-mekte ve ticari bakımdan kar elde edilememektedir. Kuzeyde zengin doğalgaz ve petrol kaynakları bulunmaktadır. Zengin petrol yataklarına sahip olan ancak kendi petrol kaynaklarını işletemeyen Afganistan'ın günlük petrol tüketimi 3500 varildir (Mutanoğlu 2006: 21-22). Özellikle Saripol ilinde 95 milyon varillik büyük petrol rezervleri ve kuyuları bulunmaktadır. 2003 yılına kadar küçük işletmeler tarafından üretim yapılmış, daha sonra hükümet kararı ile çalışmalar durdurulmuştur (Akbaba 2018: 31).

Ülkede kullanılan en önemli doğal kaynak ise doğalgazdır. Doğalgaz kuyularının çoğu Şibirgan'da bulunmaktadır. 50 km²'lik alanı içine alan doğalgaz kuyularından çıkan gaz, ağırlıklı olarak yerel gübre üretim tesisi için kullanılmaktadır (Selim 2004: 21). 1967 yılında keşfedilen doğalgazın, mevcut boru hattı 49.098 km'dir. Yıllık 220 milyon m³ gaz üretimi yapılmaktadır. 1980'li yıllarda doğalgaz satışları yılda 300 milyon dolara ulaşmıştır. Bu sayı ihracat gelirlerinin %56'sını oluşturmuş, %90'ı SSCB'ye gerçekleşmiştir. 1989'da SSCB geri çekilmiş, doğalgaz üretimini sekteye uğratmıştır. Ülkenin yeniden yapılanması durumunda, yılda 330 milyon dolar gelir elde edileceği düşünülmektedir (Mutanoğlu 2006: 21-22).

Sovyetler Birliği zamanında Afganistan ekonomisi ilerleme kaydetmiştir. Sovyetler Birliği'nce hazırlanan 175 değişik proje uygulanmıştır. Sovyetler Birliği'nin teknolojik ve ekonomik alanlardaki katkısıyla 40'ı aşkın ekonomik tesis yapılmıştır. Birçok alanda fabrikalar kurulmuş ve üretime başlanmıştır. Ayrıca sanayi sektörü için dokuma fabrikaları kurulmuştur (Uysal 1996: 102-103). Ancak sonrasında yaşanan iç karışıklıklar, siyasi reformlar, Taliban ve çalkantılı durumlar sebebiyle birçok yapı yok edilmiştir.

2.7. Afganistan'da Konuşulan Diller

Afganistan'da bulunan halklar da; tıpkı Afganistan'ın iklimsel ve coğrafî özellikleri gibi İsviçre'ye benzer özellikler göstermektedir. Afganistan'da Türk, Moğol, Hint, İran kabilelerinin birleşimi, İsviçre'de Cermen ve Latinlerin oluşturduğu bütünlüğe benzetilmektedir. Bu yüzden Afganistan'da çeşitli diller konuşulmaktadır (Şimşir 2019: 6).

Afganistan'da Darice (% 50) ve Peştuca (% 35) resmî dil olarak kullanılmaktadır. Özbekçe-Türkmence % 11; diğer %4 oranlarında kullanıldığı bildirilmektedir (Bkz.: www.mfa.gov.tr). Bu sayılar genel bir tahminden ibaret olup, güvenilir nüfus sayımı ve araştırma yapılmadığı için kesin bir kanıya varmak mümkün değildir. Türk yazı dilinin doğu kolunda yer alan Özbek Türkçesi, Afganistan'da 3. sıra dil grubunda yer almaktadır (Obayd: 2020, Ocak: 2001, Yıldırım: 2012). Türk dili konuşanların genel nüfusun %10'u olduğu, %20'lik kesimin ise Türk soylu olduğu tahmin edilmektedir (Şimşir 20019: 5). Ancak sağlıklı bir nüfus sayımı gerçekleştirilemediği için kesin bir kanıya varılamamaktadır. Türk dilini kullanan kavimler arasında Özbek, Türkmen, Kazak ve Kırgızlar bulunmaktadır (Ocak 2001: 82).

Bazı kaynaklara göre Aymaklar, Afşar/Kızılbaşlar ve Hazaralar'ın Moğol veya Türk soylu olduğu hakkında genel kanı mevcuttur. Bu konu hakkında Recep Albayrak: "Kızılbaş ve Avşarları "Türkmen" ana başlığı altında mütalâa etmek, Türkiyat metodlojisi açısından yanlış olmayacaktır. Bu Karlık ve diğer bazı Türk grupları için de geçerlidir." açıklamasını yapmaktadır. Ancak zaman akımında asimilasyona uğrayarak dillerini unutmuşlardır. Günümüzde onlardan geriye kalanlar peştuca ve Darice (Farsça) ve dilinde konuşmaktadır (Albayrak 2004: 43, 46).

Hazaraların çoğunluğu Şii olmakla beraber Farsça konuşur, ancak ülke genelinde konuşulan Darice'den farklıdır. Kızılbaşların ise bir bölümü Tacik kültürünün etkisiyle dillerini unutmuş ve Farsça konuşmaktadırlar. Bu duruma rağmen Türk olduklarının bilincinde olup, büyük bölümü Batı Türkçe'sinin bir şivesinde konuşmaya devam etmektedirler. Afganistanda yaşayan ve dillerini koruyan en kalabalık iki Türk boyu Özbekler ve Türkmenlerdir (Oğuz 2001: 44, 47-48).

3. AFGANİSTAN ÖZBEK EDEBİYATI

"Özbek halkı en eski ve zengin medeniyete sahip halklardan biridir. Birçok bilim adamı, yazar, şair ve sanatçıya ev sahipliği yapan Türkistan toprakları zengin kültürüyle dünyada iz bırakmıştır. Bilim, sanat, edebiyat ve bunun gibi birçok alanda değerli buluşlar ve eserler yaratmıştır. Tıpkı başka tür boyları gibi Özbekler de zengin edebî kaynaklara sahiptir. Elbette bu zenginliklerin bazıları Türk boyları arasında ortak, bazıları ise özgün eserlerdir. Milli miras kabul edilebilecek bu eserler Türklerin ortak zenginliğidir.

Özbek edebiyatının konuya göre temel türleri; lirik, epik ve didaktiktir. Özbek edebiyatında, hatıra ve tarihî kitaplar, halk edebiyatını içine alan folklorik kitaplar ve çeviri yapılmış eserler de mevcuttur.

Edebiyat tarihi bir halkın tarihini yansıtan ayrılmaz parçalardan biridir. Edebiyatın gelişme süreci toplumun gelişimi ile paralel düzeyde ilerlemektedir. Yaşanan fetihler, savaşlar, siyasi darbeler ve baskınlar bir toplumun hem hayatını hem de edebî durumunu değiştirmektedir. Geçmişte yaşanan savaşlar ve fetihler sonucunda birçok eser yakılıp yok edilmiş; bilim adamı, edebiyatçı, sanatçı gibi birçok değerli şahsiyet ya yurtlarından sürgün edilmiş ya da bilim-sanat düşmanlarınca öldürülmüştür.

Özbek edebiyatını kendine has özelliklerini göz önünde bulundurarak 7 döneme ayırmak mümkündür. Bunlar:

1. En eski edebî yadigarlar
2. 10.-12 Yüzyıl edebiyatı
3. 13. Yüzyıl ve 14. Yüzyıl başlarındaki edebiyat
4. 14. Yüzyıl ortalarından 17. Yüzyıla kadar olan edebiyat
5. 17. Yüzyıldan 19. Yüzyıl ortalarına doğru uzanan edebiyat
6. 19. Yüzyılın ikinci yarısından 20. Yüzyıl başlarına doğru edebiyat
7. 20. Yüzyıl başından 21. Yüzyılın başına kadar edebiyat" (1394: 3- 4 امینیار)

3.1. Halk Edebiyatı

Halk edebiyatı; bir halkın dilini, kültürünü, hayatını, dini inanışlarını, yaşam şartlarını, yaşadıkları yerin coğrafî özelliklerini, gelenek, göreneklerini ve birçok özelliklerini en iyi şekilde yansıtarak o bölgenin edebî zenginliğini ortaya koymaktadır.

Halk edebiyatı, zaman akımında oluşan değişiklikleri de baz alarak milli mirası korumayı öngörür. Bu milli miras sadece o bölge halkına ait değil, bağlı olduğu soya da ait olmaktadır.

Anonim halk edebiyatı halkın ortaklaşa meydana getirdiği, nesilden nesile süregelen sözlü eserlerdir. Bu ölümsüz eserlerin büyük çoğunluğunun ana teması aşk hikâyeleridir. Türk halk edebiyatı'nın ilk yazılı örnekleri Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugati't-Türk adlı eserinde bulunmakta olup, bütün Türk boylarında halen zengin bir şekilde varlığını sürdürmektedir (Kocaoğlu 1998: 180).

Özbek halk edebiyatında çeşitli türler mevcut olup, diğer Türk boyları ile arasında tarihî yakınlık vardır. "Bunlar; Alpamış, Goroğlu (Köroğlu), Revşen, Şeybani Han (Kıpçak Halk versiyonu) gibi kahramanlık destanları, Leyla ile Mecnun, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Yazı ile Zeba gibi İslami dönem aşk hikâyeleri, Yalmağız, Yarıltaş, Üç Ağa-İni Batırlar gibi ertekler (masallar), makal (atasözü), koşuk (türkü), ağıt, alle (nini), yar-yar (düğün manileri), yaramazan (ramazan ayında söylenen maniler), alkış (övgü), kargış (beddua, ilenç), tapışmak (bilmece), atışma (karşılıklı münazara), eskiye (taşlama), tamaşa (halk tiyatrosu) vb'dir" (Kocaoğlu 1998: 180).

Abdurrauf Fıtrat ve beraberindekiler 1918'den sonra Özbek halk edebiyatı örneklerini bilimsel olarak derlenmeye ve yayınlanmaya başlamıştır. "Çağdaş Özbek edebiyatı çoğrafya bakımından dört kola ayrılmaktadır;

-Batı Türkistan (bugünki Özbekistan ve Orta Asya cumhuriyetlerin)'de yaşayan Özbeklerin edebiyatı

-Doğu Türkistan'daki Özbek edebiyatı

-Güney Türkistan (Afganistan)'daki Özbeklerin edebiyatı

-Dünyanın çeşitli yerlerinde, özellikle Suudi Arabistan, Türkiye, Avrupa ülkeleri ve ABD'nde yaşayan Özbek göçmenlerinin edebiyatı" (Kocaoğlu 1998: 180).

3.2. Anonim Halk Edebiyatı Ürünleri

Anonim halk edebiyatı; en eski geçmişe sahip olan, kişilerin kazandıkları tecrübeler sonucu ortaya çıkan, asırlar boyunca dilden dile yayılarak şekil değiştiren sözlü eserlerdir. Bu eserlerin bazıları yazıya dökülmüş ve kaydedilmiştir. Bazıları ise halk tarafından

gelecek nesillere aktarılamayarak unutulmuştur. Halk edebiyatı diğer adıyla folklorik edebiyattaki ürünlerin, kim tarafından söylendiği ve söylendiği tarih kesin ve net olarak bilinmemektedir. Çünkü halk edebiyatı, beşeriyet tarihî ile iç içedir ve insanların var olmasıyla beraber ortaya çıkmıştır. Bu nedenle anonim halk edebiyatının en önemli özelliği kimin ne zaman söylediğinin belli olmaması ve halkın ortak malı olmasıdır. Bu eserler bir halkın gelenek- göreneklerini, düşünce yapısını, yaşam tarzlarını, kültürünü en iyi yansıtan örneklerdir. Halklar bu sözlü eserler vasıtasıyla zaferlerini, duygu-düşüncelerini, sevinç-hüzünlerini, korkularını, acılarını, nefretlerini ve buna benzer birçok duygularını dışa vurmaktadır. Birçok etnik grup gibi Özbekler de; doğum, ölüm, düğün, nişan gibi merasimlerde geleneklerini devam ettirmektedirler. Anonim halk edebiyatına ait ürünler hayatın her döneminde insanlara eşilk etmektedir ve kültürün ayrılmaz parçası olmuştur. Zaman akımında, teknolojinin etkisiyle değişikliklere ya da yok oluşlara maruz kalmıştır.

Orta Asya, Doğu Türkistan ve Güney Türkistan yani Afganistan'ın kuzeyine ait olan en eski dönem edebî yadigarlar, bazı eski kaynaklar vasıtasıyla bize kadar ulaşmıştır. Bunlar tarih kitapları, ilmi eserler, yazılı yadigarlar ve buna benzer eserlerdir.

Anonim halk edebiyatının bazı örneklerini içeren Kaşgarlı Mahmut'un Divanu Lügati't-Türk eseri linguistik (linguistic) eser olarak tanınmıştır. Bu eserde eski koşuklar, lirik şiir ve atasözlerinden örnekler mevcuttur. Eski anonim halk edebiyatında mitler, efsaneler, kahramanlık hikâyeleri, koşuklar, lirik şiirler ve bunun gibi edebî eserler bulunmaktadır. (1394 H.Ş.: 8-9 امینیار)

3.3. Güney Türkistan (Afganistan) Özbek Halk Edebiyatına Kısa Bir Bakış

Afganistan'daki Özbekler seneler boyu süregelen savaşlar neticesinde dünyanın dört bir yanına göçmen statüsünde dağılmışlardır. Ülke içindeki yaşanan asimilasyona karşı direnmeye çalışan Afganistan Özbekleri, ağırlıklı olarak ülkenin kuzeyinde yaşamlarını sürdürmektedir. Bazı siyasi ve politik nedenlerden dolayı şu ana kadar sağlıklı ve resmî bir nüfus sayımı gerçekleşmemiştir. Afganistan'da yaşayan Türklerin (Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız) toplam nüfusu hakkında 8 milyona varan tahminler bulunmaktadır (Ocak: 2001, Akbaba: 2018).

Afganistan, Türk halk edebiyatı özellikle Özbek Halk Edebiyatı yönünden el değmemiş kaynaklara sahiptir. Ancak iç karışıklığın oluşturduğu can güvenliği olmaması

nedeniyle Afganistan'daki Özbeklerin halk edebiyatı hakkında yeterince araştırma yapılamamakta bu yüzden bu alanda az sayıda eser yayınlanmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalardan bazıları; "*İngeborg Thalammer, Die liedkategorien der Özbeken Nordwest Afghanistans; Eine Prosodisch-folkloristiche studie (Gebundene Ausgabe-1984); İngeborg Baldauf, Materialien zum Volkslied der Özbeken Afghanistans von (Broschiert-1989); Doktor Harif Osmani, Afghanistan Uzbeklerining Folkloridan Namuneler (1980); Doktor Feyzullah Aymak, Halk Durdaneleri (2008); Salih Muhammed Hassas'ın Koşuklar ve Oyunlar (2009) ve Sabzvan Koşukları (2005); Saim Sakaoğlu "Afganistan Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler" (Türk Kültürü, 1980: 37-46)"* (Nazamudin 2012: 10)*; Muhammed Kayum Azizi ve Timur Kocaoğlu'nun* ortaklaşa hazırladıkları *Binbir Bilmece-Afganistan Özbek Ağızlarından (2019)'*dır.

Yukarıdaki çalışmalara ek olarak son yıllarda Afganistan Özbek diline, edebiyatına ve folkloruna yeni bir yöneliş başlamış olup, Türkiye'de bu alanda hazırlanan birçok tez bulunmaktadır. 2012 senesinde Asaludin Nazamudin tarafından hazırlanan yükseklisans tezi *Säbzvân Ḳoşıḳläri* ve 2016 yılında Noorullah Saifi tarafından sunulan *Belh (Afganistan) Özbeklerinin Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma; Najiba Ziyayi'*nin hazırladığı *Afganistan Türklerinin Dini, İnanç Ve Yaşayışları (Kuzey Afganistan Örneği) (Yükseklisans Tezi-2006); ve Firuz Fevzi'nin* sunduğu *Afganistan'ın Maymana Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru (Yükseklisans Tezi- 2013)* adlı yükseklisans tezleri bu alanda yapılan önemli çalışmalardan bazılarıdır.

Afganistan Özbeklerinin halk edebiyatında; masallar (ertaklar), atasözleri (makallar), türküler (koşuklar), destanlar (dastanlar), bilmeceler (taptimatallar, cumaklar), efsaneler (afsanalar), fıkra (latife), ninni (alla), alkış ve kargış (dua ve beddua) ve eskiye (nükte), havzak-havzaklar, mersiye (ağıt) gibi türler bulunmaktadır. (Fevzi: 2013, Kocaoğlu: 1998, Nazamudin: 2012)

3.4. Aşk Hikâyeleri ve Koşuklar

Hikâyeler, destanlar ve efsaneler Özbek halk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Özellikle bunlarla ilgili söylenen dörtlükler ve koşuklar halkın ne derece yaratıcı olduğunu bize göstermektedir.

Aşk hikâyeleri, dünyada bilinen birçok yazılı ve sözlü edebî eserlerde olduğu gibi, Özbek halk edebiyatında da işlenen ana temalardan birisidir. Bu hikâyeler, o toplumun aşka bakış açısını ve sevgiye gösterdiği yaklaşımı, aşık çiftlere gösterdikleri tepkileri, düşünce yapılarını ve inanışlarını en iyi şekilde yansıtmaktadır.

Romeo ve Juliet, Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha gibi yabancı edebî eserlere konu olan aşk hikâyeleri olduğu gibi, Türk halkları arasında da dilden dile aktarılarak gelen aşk hikâyeleri mevcuttur. Bunlardan bazıları Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, Tahir ile Zühre, Yazı ve Zeba'dır.

Yazı ve Zeba hikâyesi, Özbek halk edebiyatında işlenen değerli halk eserlerinden (sabzıman koşukları) birisidir. Bu hikâyenin en büyük özelliklerinden birisi sadece hikâye olarak değil, halk koşukları şeklinde de dilden dile gelmesidir. Özbekistan'da bu konu hakkında 1978 yılında, Ahuncan Sabirov tarafından "Yozı bılan Zebo-Dastan" adlı kitap yayınlanmıştır. Yazara göre, Yazı ve Zeba yalnız Özbek halk edebiyatında değil, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan'daki birçok bölgede de tanınmaktadır. Ayrıca Afganistan'da sabzıman koşuklarını içeren çeşitli kitap ve makaleler de yayınlanmıştır.

3.5. Hikâyenin Afganistan Varyantı ve İki Varyant Arasında Kısaca Karşılaştırma

Hikâyenin Afganistan ve Özbekistan varyantları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. İki ülkede de hikâyenin başlangıcından, sonununa kadar değişik rivayetler vardır. İki aşığın tanışma hikâyeleri de farklıdır. Örneğin; Özbekistan varyantında ilk görüşte aşık olan iki genç çeşme başında anlaştıktan sonra Yazı, kızın babasının evine gider ve orada çalışmak istediğini söyler. Ancak Afganistan varyantında Yazı, kızı uzaktan görüp beğenir. Kızla konuşmadan, kızın babasının evine gider ve çalışmak istediğini belirtir. Zaman akımında arkadaşlıkları aşka dönüşür.

Zeba'nın babasının adı Özbekistan varyantında Payinda Bay, Afganistan varyantındaki elimizdeki şiirlere göre ise Molla Artık'tır. İki hikâyede de Zeba'nın babası, kızının Yazı ile evlenmesine mani olmak ister ve belli olaylar yaşanır. Afganistandaki varyantının sonunda ise kızın babası razı olur ve aşıklar evlendirilir, ancak kısa bir süre sonra Yazı hastalanır ve vefat eder. Zeba ise onun ölümünü duyarak kendisini, onun mezarı başında öldürür. Bunun üzerine Karahan da, Zeba'nın mezarı başında kendini öldürmek ister ve çobanın itmesi sonucu ölür. Özbekistan varyantında ise yaşanılan birçok

olayın ardından Zeba'yı babası, başka biriyle evlendirmek ister. Düğün günü aşıklar anlaşarak bir oyun kurar. Tilki kılığına giren Yazı'yı yakalama bahanesiyle Zeba onu kovalar. Ve ikisi gözden kaybolduktan sonra bir mağarada buluşur. Ailesi onları bulamaz ve ömürleri boyunca orada mutlu mesut bir şekilde yaşarlar. İki hikâye arasındaki en büyük fark; Afganistan varyantı acı sonla, Özbekistan varyantı ise mutlu sonla biter...

Afganistan'da gerçekleştirilen saha çalışması ile toplanan şiirler ve Özbekistan'da konu ile ilgili yayınlanan kitaptaki şiirler karşılaştırıldığında aralarında benzer dörtlükler bulunmaktadır. Benzer olan bazı şiirlerin mısralarında veya kelimelerinde değişiklikler de mevcuttur. Ayrıca iki varyant arasında benzemeyen farklı dörtlükler de bulunmaktadır.

Çalışmadaki dörtlükler, Güney Türkistan'da bulunan Afganistan'a bağlı Serpul şehrinde yapılan saha çalışması sonucu elde edilmiştir. Muhammed Kayum Azizi'nin derlediği 156 parçası Yazı ve Zeba ile ilgili olan koşukların ravileri şu kişilerdir:

-Ayşe Atun "Qazı Muhammed İsmail Kızı"- Serpul şehrinden

-Aycan "Qarı Abdurrahman Kızı"- Serpul şehrinden

-Gül Hala- Baba adı bilinmiyor- Darzab şehrinden

-Bostan Quda "Molla Muhammed Amin Kızı"- Serpul şehrinden

-Muhtarama "Qazi Muhammed İsmail Kızı"- Serpul şehrinden

Bu koşuklar genellikle kadınlar arasında söylendiği için bütün raviler kadındır.

3.6. Koşukların Günümüzdeki Kullanım Yerleri

Teknoloji ve modern hayatın getirileri olduğu gibi bazı olumsuz yönleri de bulunmaktadır. İnsanları meşgul eden çağdaş asrın cihazları, yediden yetmişe büyük küçük herkesi etkisi altına almıştır. Bu olumsuz durumlardan en çok etkilenen şüphesiz gelenek, göreneklerimiz ve halk edebiyatımızdır. Kültürel eğlence ve oyunlarımızın yerini, televizyon, telefon, internet ve sosyal medya hesapları almıştır. Modern hayatın büyüsüne kapılarak kaydedilmeyen ve günlük hayatta tekrar edilmeyen eşsiz sözlü eserlerlerimiz unutularak yok olmaya başlamıştır.

Bu eşsiz anonim eserlerden birisi "sabzıman koşukları"dır. Günümüze kadar gelebilen bazı koşuklar, söyleyen kişilerin sayısı az olmasına rağmen hâlâ ezbere

bilinmekte, törenlerde, Nevruz kutlamalarında söylenmektedir. Bunun yanı sıra Afganistan'ın kuzeyinde bulunan köylerde gündelik hayatın sıkıcılığından kurtulmak için genellikle kadınlar ve genç kızlar tarafından vakit geçirmek ve eğlenmek amacıyla söylenmektedir. Televizyon ve telefonun yaygınlaşmasıyla beraber bu hikâyeye ait koşukların birçoğu unutulmakta olup, bazı sebebler nedeniyle ezbere bilenler tarafından yeni nesillere aktarılamamaktadır. Bu da kültürel bir kayıptır.

Afganistan'da yeni yılın ve yeni takvimin başlangıcı ve milli bayram olarak kabul edilen Nevruz, hem Türk soylular hem de başka milliyetler tarafından çoşkuyla kutlanmaktadır. Nevruz'la beraber insanlar yeni doğmuş kuzularını otlaklara çıkarırlar. Nevruz'da özel yemekler yapılmakta, yeni giysiler giyilerek akraba, eş, dost ziyaretlerine gidilmektedir. Halk, mezarları ziyaret ederek ölenlerin ruhlarına dua okurlar. Dini geleneklere göre bazı önemli kişilerin mezarında bayraklara göklere çekilir. Bu bayraklara cende adı verilir. Cendeler belirli renklerden oluşur. İyiliği, barışı temsil eden beyaz, islamı simgeleyen yeşil ve bağımsızlığı temsil eden kırmızı renkli kumaşlardan oluşur. Bazı rivayetlere göre Hz. Ali'nin türbesi Mezar-ı Şerif ilinde bulunmaktadır. Mezar-ı Şerif'te Nevruz kutlamaları daha renkli olmaktadır, bu nedenle ülkenin dört bir yanından ziyaretçiler, Mezar-ı Şerif'e akın eder. Nevruz'un ilk gününde Hz. Ali'nin mezarında büyük cendeler göğe çekilir ve bu gösteriye "Şah-ı Cende" ya da "Cende Bala" adı verilir. Cende 40 gün boyunca kaldırılmaz ve ziyaretçiler bu Cende etrafında dua eder, dilekler tutar. (Tural 1996: 298) Özbeklerin nevruzda yaptığı yemeklerin en meşhurlarından ikisi Sumalak ve Maşlik Samsa'dır. Bunlar pişirilerek komşulara dağıtılır.

Sumalak; buğday ayıklanıp yıkanarak üç gün suda bekletilir. Üç günden sonra alınan buğdaylar temiz ve pamuklu bir kumaştan yapılan poşete konulur. Üç gün sonra buğday köklenmeye başlayınca, delikli sepetlere alınır. Hergün su serpilerek gölgede, temiz bir yere bırakılır. Buğdaylar ılık havanın etkisiyle yavaş yavaş yeşermeye başlar. Üstündeki çimen 2-3 cm olunca sepetten kesilerek çıkarılır. Kesilen buğdaylar, kökleri ve çimeni ile beraber makinede kıyılır. Eski zamanlarda makine olmadığı için iki taşın arasına konularak veya özel araçla ezilirdi. Ezilen buğdayların miktarına göre su katılarak güzelce karıştırılır. Buğdaylar alınarak iyice sıkılır ve suyu ince elekten geçirilir. Sulu buğday bitince bu işlem iki kere su katılarak sıkılıp tekrarlanır. Kalan otu hayvanlara verilir, hayvan yoksa akan nehire atılır. Çıkarılan su süzgeçten geçirilir ve daha sonra kullanılmak üzere az miktarı köşeye alınır. İstenilen takdirde tatlı çörek (Sumalak kulça) yapmak için daha fazla alınıp buzdolabına kaldırılır. Kalanının içine istenilen sulu kıvama (çorba

kıvamına) ulaşana kadar un katılır. Büyük kazan yağlanarak sumalak harcı konulur, odun atılan ocağın ateşi yakılır. Sumalak pişirilen kazana istenilen miktarda yıkanmış kabuklu ceviz atılır. Altının tutmaması için devamlı karıştırılır. Kavruluna kadar altının yanmamasına dikkat edilir. Kavrulduktan sonra koyulaşan karışıma bir miktar sıcak su atılır. Karıştırılmaya devam edilir. Tekrar fokur fokur kaynayana kadar kavrulur ve yine su atılır. Bu işlem toplam 7 defa tekrar edilir ancak istenilen takdirde 3 veya 5 kere de su verilebilir. Son defasında köşede bekletilen kendi suyu eklenerek karıştırılır. Üstü kapatılıp, alevi azaltılarak demlemeye bırakılır. Sabaha kadar kapalı bir vaziyette bekletilir. Sabah olunca dualar eşliğinde üstü açılıp sumalağın aldığı şekil tabir edilir ve komşu, akraba, eş dosta dağıtılır, misafire ikram edilir.

Maşlik Samsa: Maş fasülyesi ve börülceden yapılan iç harç ile gözleme yapılır. Yakın zamanda yakınını kaybeden aileler, Nevruz'da bu gözlemeyi yapıp pişirerek, komşu ve akrabalara dağıtır.

Sumalak, genellikle Nevruza bir gün kala hazırlanarak eş dost çağrılır. Özbek Pilavı ve çeşitli yemekler pişirilerek ziyafet hazırlanır, kadınlar ve kızlar kendi aralarında eğlenceler düzenlenleyerek kutlama yapar. Bu eğlencelerden birisi "mınçak salar"dır. Bu eğlence özellikle Serpul'da bayanlar arasında yapılmaktadır. Her Hicri Şemsi yılın başlangıcı olarak kabul edilen Nevruz gecesinde bu eğlence düzenlenip, Sabzıman koşukları söylenmektedir.

Mınçak Salar Eğlencesi: Sumalak pişirilirken bayanların yaptığı bir tür eğlencedir. Nevruz gecesi, misafir bayanlar dışarıda toplanarak oturur. Ev sahibi büyük bir çaydanlık getirir. Çaydanlığın içine su konulur ve herkes hayırlı kısmet, çocuk vb. şeylere niyet ederek suyun içine birbirinden farklı birer boncuk, yüzük, takı vb. şeylerden bir tane atar. Sabzıman Koşuklarını bilen bir kadın, rastgele bir koşuk söyler. 5-6 yaşlarındaki bir çocuktan (genellikle oğlan çocuğu) çaydanlıktan birşey çıkarması istenilir. Çıkarılan eşyanın sahibi eşyasını alır. Sabzıman Koşuklarını söyleyen kadın, eşyası çıkan kadın için söylediği şiiri, kadının tuttuğu niyete göre yorumlar. Çaydanlığın içindekiler bitene kadar bu durum tekrarlanır. Eğlence bittikten sonra herkes kazan başına gider ya da kendi aralarında sohbete devam eder.

3.7. Hikâyenin Özbekistan Varyantı

Yazı ve Zeba ile ilgili Özbekistan'da basılan ilk yazılı eser, Ahuncan Sabirov tarafından 1978 yılında Taşkent'te "Yozı bılan Zebo-Destan" adıyla, Özbekistan L.K.S.M. Merkezi Komiteti "Yaş Guvardiya" Neşriyatı tarafından basılmıştır. Bu eser Yazı ve Zeba hikâyesinin Özbekistan sahalarındaki genel varyantıdır.

Bu varyanta göre Zeba'nın babasının adı Payanda Bay, Yazı'nın babasının adı ise Bek Nazar'dır. Yazı küçük yaşta hem öksüz hem de yetim kalmıştır. Bir gün Zeba'nın güzelliği hakkında söylentileri duyarak onu merak eder. Evinin yakınına gelerek, çeşmenin önüne bir çiçek bırakır ve kendisi yakındaki tepeye çıkar ve saklanarak beklemeye başlar. Zeba çeşmenin başına gelir ve çiçeği görür. Kimin bıraktığını merak ederek çevreye bakınır ve gözüne yakışıklı Yazı'nın sudaki yansıması çarpar. Ve arkasına döndüğünde onu görür. Orada ne yaptığını sorar ve böylece konuşarak tanışırlar.İlk görüşte birbirine vurulurlar. Zeba, Yazı'ya, babasının yanında işçi olmasını, güvenini kazanmasını ve böylece zaman akımında babasının Yazı'yı severek kendisiyle evlendireceğini söyler. Yazı bu sözleri kabul ederek, Zeba'nın babasına aynı şekilde konuşur. Babası Yazı'yı isçi olarak kabul eder ve Zeba'nın babasının yanında işçi olarak çalışmaya başlar. Yıllarca Zeba'nın babasının yanında çalışır. Babası, Yazı ve Zeba arasındaki aşkı öğrenir. Ve kızını Yazı'dan ayırmaya çalışır. Yazı'ya türlü eziyetler eder, onu döver ve kovar. Bu gibi olaylar devam eder. En sonunda Zeba'yı başkasıyla evlendirmek ister. Ancak Yazı, düğünden haberdar olur ve bir plan hazırlar. Tilki kılığına girer ve Zeba onu yakalama bahanesiyle kovalar ve ikisi gözden kaybolur. En sonunda ikisi bir mağarada buluşur ve orada saklanır. Zeba'nın babası kızını çok arar ancak bulamaz. Düğünü mecburen iptal eder ve kızını bir daha göremez. Yazı ve Zeba o mağarada bir ömür boyu mutlu mesut bir şekilde yaşarlar.

3.8. Afganistan'da Bu Konu Hakkında Yazılan Eserler

Sabzıman Koşukları hakkında Afganistan'da yazılan ilk eser Salih Muhammed Hassas'ın, "Sabzıvân Qoşıkları"dır. Eser 654 dörtlükten oluşmuştur (Nazamudin 2012: 12).

Salih Muhammed Hassas, "Halk Durdanaları" adlı eserinde konu geçmişi hakkında; "Sabzıvanlar hakkında günümüze kadar herhangi bir araştırma yapıldığını görmedim. Bu konuda yalnızca Dr. Feyzullah Aymak'ın eserini okudum. Eserdeki

koşuklar saha çalışması yapılarak toplanmış değildir, Afganistan Yerel Radyosunda müdürken kendisine gelen koşuklar toplanarak hazırlanmıştır" yorumunu yapmıştır (Hassas 1385: v).

Muhammed Halim Yarkın "Halk Ağzaki Adabiyat ve Dürdana Sozler" adlı eserinde Sabzıman Koşuklarına yer vermiştir. Ayrıca anonim halk eseri olan sabzıman koşuklarından etkilenerek Abdulhak Köygen ve Muhammed Alim Labib Sabzıman Koşukları türünde şiirler yazmıştır (Nazamudin 2012: 12).

Kazım Amini'nin, Sabzıman Koşukları hakkında Faryab Ceridesi'nde 1369-1370 yıllarında yazılmış yazısı da bulunmaktadır.

Ayrıca bazı dergi ve yayınlarda sabzıman hakkında bilgi ve bu tarza benzer türde yazılan şiirler yayınlanmıştır.

Bunlar haricinde Türkiye'de, sabzıman koşuklarıyla ilgili bilgileri içeren tezler de hazırlanmıştır. 2012 yılında Asaludin Nazamudin yüksek lisans tezi olarak hazırladığı "*Säbzvân Ḳoşıḳläri*" adlı tezini sunmuştur. Ayrıca Firuz Fevzi de 2013 yılında, "Afganistan'ın Maymana Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru" adlı yüksek lisans tezinde sabzıman koşukları konusuna değinmiştir.

3.9. Hikâye Hakkındaki Rivayetler ve Mezarların Günümüzdeki Durumu

Karahan Zeba'ya aşıktır, ancak Zeba, Yazı'yı sevmektedir. O yüzden Karahan'ın, iki aşığın arasına sıkça girdiği ve onları ayırmaya çalıştığı söylenir. Rivayetlere göre Karahan koyu tenlidir (zenciye yakın). İki aşığı ayırmaya çalışarak halkın nefretini kazanan Karahan'a halk tarafından "hebeş (habeş, zenci)" lakabı verilir. Bazı efsanelere göre Karahan'ın kıskançlığı ve iki aşığı ayırma isteği öldükten sonra da devam eder. Halk içinde yayılan söylentilere göre Karahan, mezarda Yazı ve Zeba'nın arasına girmeye çalışır. Yazı'nın "Dünyada aramıza girdiğin yetmediği gibi mezarda da bizi rahat bırakmıyorsun" diye söylediği rivayet edilir.

Biraz zaman geçtikten sonra Karahan'ın mezarı üzerinde dikenler (çelaxar, çaqırtikan) biter ve onlar büyüyerek Yazı'nın üzerinden geçip ve Zeba'nın mezarına ulaşır. İnsanlar bu durumu görüp şaşırır, olanları merak eder ve mezarları açmaya karar verirler. Mezarı açtıklarında Karahan'ı mezarında, tehlikeli kara bir köpek şeklinde görürler. Hemen yanında ise Yazı ve Zeba'yı birbirine sarılmış bir şekilde bulurlar. Bir başka

rivayete göre ise Karahan'ın kara bir köpek şeklinde ikisinin arasına girmeye çalıştığı söylenir. Bunu gören halk hemen mezarı kapattırırlar.

Mezarların yanında bir zamanlar nehir olduğu söylenmektedir ancak suyu çekilmiş ve kurumuştur. Günümüzde, suyu çekilen nehirin ve mezarların bulunduğu bölgede yaklaşık 1 metre uzunluğunda yabani otlar ve dikenler bulunduğu söylenmektedir. Her tarafı otlarla çevrili olduğu için orada kabirleri bulmak zordur. Ayrıca Kaysar'da bulunan Berka ve çevre köylerde talibanlar ve Daiş bulunduğu için o bölgede can güvenliği bulunmamaktadır. Bu yüzden oraya gidip mezarların bulunduğu bölge görülememiştir. Ayrıca mezarların üzeri mermer vb şeylerle işaretlenmediği ve yapılı olmadığı için hafif bombeli toprak şeklinde görünmektedir. Hava şartları nedeniyle mezarlardaki toprak yığınları düzleşmiş, normal toprak yer görüntüsünü almıştır. Köy nüfusunu çoğunlukla Özbekler oluşturur. Köyde hâlâ eski kıyafetlerin bulunduğu ve kullanıldığı söylenmektedir. Bölge genellikle yemyeşil yayla ve tepeliklerden oluşan bir görüntüye sahiptir. Ayrıca hikâyede geçen çeşmenin, Meymenede hâlâ var olduğu, hastalığı sırasında Yazı'nın yaşadığı mağaranın yakınlarda olduğu rivayet edilmektedir.

Yazı'nın, Zeba'ya duyduğu saf ve temiz aşk neticesinde Allah'a yöneldiği ve evliya olduğu yönünde söylentiler de mevcuttur. Bu konuda, Yazı'nın gördüğü rüya ve onunla ilgili söylediği iki parça şiir delil olarak gösterilir:

Xılvatí bárdím tégírmán tertkení	Hılvatı gittim değirmende öğütmeye
Yéttí pır kéldí qolímdan tutkaní	Yedi pir geldi elimden tutmaya
Bírlarí Hazrat Xízır bâbâm akan	Birisi Hazreti Hızır babam imiş
Bırlarí Mullâ Aka-i Şíbırğâni	Birisi Molla Aka-i Şibirgani
Tortları tort çâryâr dostím akan	Dört tanesi Dört Yar dostum imiş
Bırlarí Mullây-i Rum pirím akan	Birisi Molla-i Rum pirim imiş
Hamma pırlar pırlarí Mullâ Aka	Bütün pirlerin büyüğü Molla Aka
Ozı kéldí oyqídan oyğatkaní (YZ 66)	Uykudan uyandırmaya kendisi geldi

Çollaga pález ektım kop gulladı	Çöllerde bostan yaptım, çiçek açtı

Kun-kundan biyárasıga zorladı	Günden güne meyvesi zorladı
Sadqa-i átiñ boley Haq Yegam	Kurban olayım adına Hak Sahibim
Hazrat Yazın avliyâlar qolladı (YZ 42)	Hazreti Yazı'yı evliyalar koruyup kolladı

Şibirganda yıllar önce bu konu hakkında, Rahmetli Mavlavi Abdulraşit Cavhari (Şibirgan'da yaşayan din alimi ve şair) ağzından şu sözler kaydedilmektedir: "Hılvatıda mahallesinde her tarafı bozulan, yıkık dökük eski bir cami vardır. Hılvatı mahallesinin yaşlıları, bu cami Hazreti Yazı'nın adıyla anılır, demişlerdir. Rüyasında evliyaların kendisini desteklediğini söylemesi, evliyalık mertebesine yükselişi olarak tabir edilir. O yüzden o cami Hazret-i Yazı Mescidi olarak adlandırılmıştır."

3.10. Neden "Sabzıvan" Değil "Sabzıman" ?

İncelenen diğer eserlerde bu koşuk türüne "sabzıvån" denilmiştir. Konu ile ilgili Muhammed Kayum Azizi, şu bilgileri bizimle paylaşmaktadır: " 'sabzıvån' telaffuzunda Andhoy şivesinin etkisi görülmektedir. Ancak "sabzıvån" sözcüğünün aslı "sabzıman"dır ve dörlüklerde de "sabzıman" olarak geçmektedir.

Zeba esmer tenli bir kız olduğu için Yazı, ona, "sabzıman" diye hitap etmiştir. Sabzıman; sabza (esmer)+ man (mülkiyet belirten ek) sözcüklerinden oluşmuştur. "Sabza" esmer tenli kişilere denilmektedir. "Sabzıman" sözcüğü anlamı "esmerim"dir.

Bu tarzda ve vezinde şiir söyleyen ilk kişi Yazı oluğu ve bunları Zeba için söylediği için, Yazı bu türe "sabzıman" adını koymuştur. O öldükten sonra, onun söylediği dörtlükler ve buna benzer tarzdaki şiir parçaları Zeba'nın lakabıyla yani "Sabzıman" adıyla anılmaktadır."

3.11. Yazı ve Zeba Hikâyesinin Afganistan Varyantında Adı Geçen Bazı Kahramanlar

Yazı: Hikeye'nin erkek baş kahramanı.

Zeba: Hikâye'nin kadın baş kahramanı

Molla Artık: Zeba'nın babası

Bıbıhan: Zeba'nın annesinin adı

Ziyade: Yazı'nın annesinin adı

Abdullah Han: Zeba'nın dayısı

Karahan: Zeba'nın dayısının oğlu, Abdullah Han'ın oğlu

Güldeste: Zeba'nın dayısının kızı, Abdullah Han'ın kızı

Tursun: Zeba'nın dayısının oğlu, Abdullah Han'ın oğlu

Tarkara: Zeba'nın dayısının oğlu, Abdullah Han'ın oğlı

Hurşid: Zeba'nın yengesi

Aypara: Zeba'nın yengesi

Aşırkul: Molla Artık'ın hizmetçisi

Âdina: Kapıcı

Mullâ-i Rum: Molla-i Rum, Mevlana

Mulla Aka-i Şibirgani (Molla aka): Pir

3.12. Hikâyede Geçen Bazı Mekân Adları ile İlgili Bilgiler

Mâti Deresi: Çiçektu'nun kuzeyinde bulunan bu dere, Feryab vilayetine bağlı Kaysar şehrinin kuzey batı tarafındadır ve Kaysar şehrinden 16 km, Çiçektu'dan ise 2 km uzaklıktadır.

Sayad Gavcan Köyü: Bu köy Kaysar şehrinin doğu tarafındadır. Şehir merkezinden 16 km mesafesi bulunmaktadır. Sayad Gavcan Köyü, tepelere ulaşan ve bazı yerleri ekime uygun ve elverişlidir.

Dev Dere: Hocaban Dağı'nın aşağısındadır.

Hocaban Dağı: Bu dağ Kaysar şehrinin doğu tarafında, Kaysar'dan yaklaşık 30 km uzaklıktadır. Bu dağın üzerinde "Hocaban Türbesi" mevcuttur.

Kaptarhan Köyü: Bu köy Kaysar'ın kuzeyinde olup, Kaysar'dan 2 km uzaklıktadır.

Ziyaratgah Köyü: Kaysar şehir merkezinden 4 km uzaklıkta bulunan bir köydür.

Berka Köyü: Kaysar'ın kuzey-batısında bulunan bu köy, şehrinden 7 km uzaklıktadır. Berka köyü üç tarafından topraklı tepelere ulaşır ve bir çeşmesi vardır. O çeşmenin suyu saf ve lezzetlidir. Berka köyü topraklarının hasılatı fazla olup, tarımcılığa elverişlidir.

Şah (Şax) Köyü: Bu köy Kaysar şehrinden yaklaşık 13 km uzaklıkta, Kaysar'ın güneybatı tarafındadır.

Ğora Köyü: Bu köy, Kaysar şehrinin güney tarafında olup, Kaysar'dan yaklaşık 12 km mesafesi vardır.

Molla Artık Köyü: Bu köy, Gavcan köyünün kuzey tarafında olup, Gavcan köyünden yaklaşık 1,5 km mesafesi vardır.

Koh-i Alburz Dağı: Mezar-ı Şerif ile Balh şehrinin arasında olduğu düşünülmektedir.

3.13. Yazı ve Zeba Hikâyesinin Özeti

Yazı Afganistan'ın Cevizcan vilayetine bağlı Şibirgan şehrinin "Hılvatı" mahallesinde dünyaya gelmiş, küçüklüğünde babasız kalmıştır. Onu yetiştirip büyütme sorumluluğu annesi Ziyade'nin omuzlarına yüklenir. Yazı annesinin gölgesinde günden güne büyümekte ve akıllanmaktadır. Bütün olumsuzluklara rağmen Yazı, çok çalışkan, kararlı, güçlü ve akıllıdır.

Günlerden bir gün Ziyade, oğlundan, evdeki bir torba buğdayı alıp, Hılvatı mahallesindeki değirmende öğütüp, un hâline getirmesini ister. Yazı, "tamam anacığım!" diyerek bir torba buğdayı alıp değirmene götürür. Yazı un öğütme sırası gelinceye kadar, değirmen sofasının bir köşesinde uzanıp uyuyakalır. Orada uyuduğu sırada bir rüya görür. Elleri hayırlı dua için açılmış evliyalar dua etmektedirler. Bu esnada değirmencinin bağırmasıyla uykudan uyanır. Biraz sonra değirmencinin ücretini verip, un torbasını sırtlayarak evine doğru yol alır. Eve geldiğinde olanları annesine söyler ve oradayken gördüğü rüyayı ona anlatır:

Xılvatí bárdím tégírmán tertkení	Hılvatı gittim değirmende öğütmeye
Yéttí pır kéldí qolímdan tutkaní	Yedi pir geldi elimden tutmaya
Bírlarí Hazrat Xízır bâbâm akan	Birisi Hazreti Hızır babam imiş

Bırları Mullâ Aka-i Şíbırğâni	Birisi Molla Aka-i Şibirgani
Tortları tort çâryâr dostím akan	Dört tanesi Dört Yar dostum imiş
Bırları Mullây-i Rum pirím akan	Birisi Molla-i Rum pirim imiş
Hamma pırlar pırları Mullâ Aka	Bütün pirlerin büyüğü Molla Aka
Ozı kéldí oyqídan oyğatkanı (YZ 66)	Uykudan uyandırmaya kendisi geldi

Yazı daha gençken annesi amansız bir hastalığa yakalanarak vefat eder. Kimsesizlik ve fakirliğe dayanamayan Yazı, üç gece üç gündüz yürüyerek Berka (Faryab vilayetinin Qaysar şehrinde) köyüne ulaşır.

Uzun müddet yolculuk yapan Yazı, yorgunluktan köyün bir köşesinde uyuyakalır. O uykudayken, köyün köşesinde bulunan çeşmede, kızlar su içerek birbiriyle şakalaşmaktadırlar. Kızların kahkaha ve bağrışmalarıyla uykusundan uyanıverir. Kalkıp etrafa baktığında kızları birbiriyle şakalaşırken görür. Kızların içinde bir güzele gönlü kayar ve ona aşık olur. Onun adı Zeba'dır. Kızlar yavaş yavaş çeşmeden uzaklaşıp evlerine doğru ilerlemeye başlarlar. Yazı bir köşede durup kızları takip eder. Onları uzaktan izleyerek ne tarafa gittiklerine bakar. Her kızın kendi evinin kapısına girdiğini görür. Sevdalandığı kız ise en baştaki büyük kapılı avluya girer. Yazı onun girdiği kapıyı öğrendikten sonra yattığı yere geri döner. Birkaç gün sonra iş bulma bahanesiyle sevdiği kızın evine doğru yol alır ve kapıyı çalar. Molla Artık'ın kapısını bir hizmetçi açar. Yazı, ona, iş aradığını, uzaklardan geldiğini söyler. Çoban ve çiftçi olduğunu ve orada çalışmak istediğini belirtir, durumunu anlatır. Hizmetçi, Molla Artık'a bu sözleri iletir. Molla Artık, Yazı'nın içeri girmesine izin verir ve kendisiyle görüşür. O zamanlarda haremlik-selamlık olmadığı için Zeba'nın annesi Yazı'yı görür. Yazı, Bıbıhan'a da yaşadığı zor durumu anlatır. Bıbıhan ona acır ve onu teselli eder. Onun kişiliğini beğenir ve oğlu gibi benimser.

Bir gün odada Yazı, Zeba ve Zeba'nın annesi sohbet ederken Yazı elmayla oynamaktadır ve bilmeyerek Zeba'nın yüzüne elmayla vurur. Annesi gülerek kızının kızaran yüzüne bakar. Ve Yazı'nın ağzından bu dörtlükler dökülür:

Barakalláh Mullâ Ártıq qızıga	Barekallah Molla Artık'ın kızına
Kaştanı çertıb tíkadı tızıga	İpi çekerek nakış işler dizinde
Alma mınan bılmay urdım yuzıga	Elma ile bilmeyerek vurdum yüzüne

Ánası kulıb qaradı qızıga (YZ 21). Annesi gülerek baktı kızına

Gel zaman git zaman Yazı tüm ailenin sevgi ve güvenini kazanır. Hayvanlara çobanlık yapar, odun kırar, ahırı temizler, bütün işleri yapar. Yazı yaklaşık bir yıl Molla Artık'ın evinde hizmet eder. Bir yıl sonra bahar mevsiminde Molla Artık ve ailesi, köyden yayladaki yazlık evlerine göçer ve Yazı'yı da beraberlerinde götürürler. Molla Artık'ın oradaki yazlık otavlarını (yaylalara dikilen yazlık ev) yeniden dikerler. Bütün aile oraya yerleşir ve yaz mevsimini de orada geçirirler. Bahar olunca, Zeba'nın dayısı Abdullah Han da, oğlu Karahan ve diğer aile ferdleriyle beraber oraya giderler.

Bir gün toplanıp herkes aynı sofrada yemek yerken Abdullah Han şakalaşarak Yazı'ya;

-"Güldeste adlı kızımı Yazı'ya vereceğim" diye söyler.

Aynı sofrada Yazı, Zeba ve Zeba'nın ailesi de oturmaktadır. Bu sözü duyan Yazı, Abdullah Han'a bakarak, tepkisini şu beytlerle gösterir:

Ábdulla Xân Guldesteñdí maxtama Abdullah Han Güldeste'ni övme

Suu quyálmas gul Zebâmdí qolíga (YZ 1) Su dökemez Gül Zeba'mın eline

Böylece sakladığı sır ortaya çıkmış olur ve Zeba'ya olan aşkını herkes anlar. Abdullah Han cevap bulamadan sessizleşir.

Günler günleri kovalar bahar biter yaz gelir, yaz biter güz gelir. Zaman geçtikçe yavaş yavaş Yazı ve Zeba birbirine yakınlaşmaya başlar. Aralarındaki dostluk aşka dönüşür. Aşk ve bağlılıklarını birbirine söylerler ve evlenme kararı alırlar. Yazı bu kararı, Molla Artık ve karısı Bıbıhan'a söyler. Bıbıhan bu habere çok sevinir. Yazı gibi yakışıklı, çalışkan, iyi huylu birinin kızına talip olmasına çok mutlu olur. Ama Molla Artık, kibirli davranarak; "Yazı benim dengim değil. Bu öksüz çocuğa mı kız vereceğim?" düşüncesine kapılır ve kızını vermek istemez.

Yazı bir gün şehir merkezine giderek mahkemeye başvurur. Zeba ile birbirlerini sevdiklerini ve evlenmek istediklerini belirtir. Ancak Zeba'nın babasının bu duruma karşı çıktığını, hakkını istediğini belirtir. Mahkemedeki hâkimler bir karar alıp ferman hazırlar. Alınan kararnâmeyi köye götürüp, köylüleri ve yaşlı kimseleri toplamasını ve fermanı

Molla Artık'a vermesini söylerler. Yazı, kararnâmeyi alıp köydeki camiye gelir. Alınan kararı imam ve oradaki kimselere gösterir. Yüksek sesle okunarak herkesin duyması sağlanır. Herkes kararı onaylar ve Yazı ile Zeba'nın evlenmesine karar verilir. Zeba'nın babasının yanına giderler. İmam ve beraberindekiler Yazı'nın tarafını tutarak Zeba'nın Yazı ile evlendirilmesini ister.

Molla Artık mecburen kızını vermeye razı olur ve Yazı ile Zeba evlenir. Birkaç gün iç güvey olarak Molla Artık'ın evinde yaşar. Ancak birkaç hafta sonra Yazı hastalanır. Yazı, artık dayanamadığını, Zeba'yı rahatsız etmek istemediğini ve o evde kalmak istemediğini, gitmek istediğini belirtir. Berka'nın yakınında bir mağaraya gideceğini ve orada yaşayacağını söyler ve gider. O mağanın yakınında yaşayan insanlar Yazı'ya yorgan, yastık, kilim getirirler ve yazı orada uyur. Köyde insanlar ona, her gün yiyecek ve içecek getirirler.

Günlerden bir gün Zeba, Yazı'yı ziyarete gitmek ister. Kız arkadaşlarıyla birlikte yola koyulur. Yol boyunca ona karşı nasıl davranması gerektiği hakkında düşünür. Kendi kendine, üzgün mü durayım yoksa moral olsun diye mutlu mu görüneyim diye kara kara düşünür. Sonra Yazı'nın hasta olduğu için morale ihtiyacı olduğu kararına varıp, onun gönlünü hoş tutmak için güler yüzle karşısına çıkmaya karar verir. Gülerek yanına gidip onun hâlini sorar. Bu durumu gören Yazı;

Yettı qız åğanasa áz bola mı?	Yedi kız yuvarlandığında az olur mu?
Mundáğ am ardáğlagan qız bola mı?	Bu kadar şımartılmış kız olur mu?
Qız degan áltın âşığdey bomey mı?	Kız dediğin altın aşık gibi olmaz mı?
Quyıb qoygan qurğåşımdey bomey mı? (YZ 142)	Eritilip dökülmüş kurşun gibi olmaz mı?

Zeba bu sözleri duyarak üzülür ve bir müddet sonra Yazı ile vedalaşıp arkadaşlarıyla evine geri döner. Aradan kaç gün geçtikten sonra Yazı'nın durumu kötüleşerek vefat eder ve kötü haber her tarafa yayılır. Yazı'nın öldüğünü öğrenen köylüler, yaşadığı mağara yakınında cenaze namazını kılarak onu toprağa verirler. Kaç gün sonra Zeba ve arkadaşları, onun mezarına gitmeye karar verirler. Mezarına giderek ona dualar okurlar ve evlerine geri dönmek için tekrar yola koyulurlar. Zeba, ayakkabısının tekini kasıtlı olarak mezarın yakınında düşürür. Yolda giderken bir müddet sonra

ayakkabısının tekini mezarlıkta unuttuğunu, gidip alacağını ve kendilerine katılacağını bu yüzden arkadaşlarının ağır adımlarla yürümelerini ister. Arkadaşları kabul eder ve yavaş bir şekilde eve dönüş yolunda ilerlemeye devam ederler. Zeba mezarlığa gelir ve gizli bir yere sakladığı çakıyı yerinden çıkarır. Çakının sapını Yazı'nın mezarındaki toprağa, ucunu ise kalbine yerleştirip kendini üzerine atar. Çakı kalbine saplanır ve son nefesini oracıkta verir. Uzun zaman geçmesine rağmen Zeba'nın gelmediğini gören arkadaşları meraklanır ve mezarlığa geri dönerler. Geri döndüklerinde Zeba'nın cansız bedeniyle karşılaşırlar. Koşup ağlayarak köye gider, Molla Artık'ın kapısını çalarlar. Hizmetçi kapıyı açınca koşarak Bıbıhan'a olanları anlatırlar. Bıbıhan feryad figan eder ve Molla Artık olanları öğrenir. Zeba'nın ailesi eş dostla beraber giderek cenazeyi, kızın babasının evine getirirler. Cenaze namazını kılıp hatim ve dua ederler. Gerekli işlemler bittikten sonra Zeba'nın naaşını alarak tekrar yola koyulurlar. Zeba'yı, Yazı'nın yanına defnedip eve geri dönerler. Zeba'nın annesi yaşanılan olumsuz olayı, ağabeyi Abdullah Han'a haber verir. Abdullah Han ailesini de yanına alarak büyük bir üzüntüyle kardeşinin evine gelir. Başsağlığı temennisinde bulunarak yeğeni için yemekler dağıtır.. Günlerden bir gün Abdullah Han'ın oğlu Karahan, babasına, Zeba'nın kabrine gitmek istediğini söyler ve yola koyulur. Kesici bir alet bularak mezarlığa gider. Kesici aletin sapını Zeba'nın mezarına, ucunu ise kalbine doğrultur. Ancak kendisini öldürmeye cesaret edemez. O sırada oradan geçen bir çiftçi onu görür ve yanına gelir;

-Ne yapmaya çalışıyorsun? Eğer kendini öldürmek istiyorsan öldür! Der.

Karahan:

-Nasıl yapayım, kendimi öldürmeye cesaret edemiyorum, der. Çiftçi:

-Aletin sapını toprağa sokarak iyice sabitle, aletin ucunu da kalbine yaklaştır. Sonrası kolay, bir yolu bulunur, der.

Karahan onun dediği gibi yapar ancak yinede kendine kıymak istemez. Bunu gören çiftçi, sırtına sıkıca bir tekme atar ve Karahan aletin üzerine kapaklanır ve orada can verir. Durumu ailesi öğrenir ve cenaze işlemlerini yapar. Karahan'ın vasiyeti üzerine, onu Yazı ve Zeba'nın yanına gömerler. Hatim ve dualar yapıldıktan sonra Abdullah Han ailesiyle beraber Buhara'daki evine tekrar geri döner.

4. “YAZI VE ZEBÂ” TRANSKRİPSİYONU

1. Ábdulla Xân Guldesteñdí maxtama
Suu quyálmas Gul Zebâmdı qolíga
...
...

2. Áh desam áh-i dılım ursín sení
Çollaga dév-u parí çalsín sení
Suu tápmey sırkå mınan yuvsın sení
Boz tápmey boyrâ mınan komsın sení

3. Âhudey kozga suzılmáq qaydadur
Pıstadey áğızga kulmáq qaydadur
Olaman deb ğam yémagín Yazıcan
Tá acal tolmasa olmáq qaydadur

4. Âhudey kozga suzílmáq yaraşur
Pıstadey áğızdı burmáq yaraşur
Âhu kozlik Mullâ Ártığdı qızı
Bızga olmáq sızga kulmáq yaraşur

5. Âhudey kozlarga suzmáq qaydadur
Pıstadey áğızga kulmáq qaydadur
Olaman deb ğam yemagin Yazıcan
Tá acal tolmasa olmáq qaydadur

6. Alma deb ayáğ qoydım zardâlıga
Yâr qaramadı ğaribtí hâlıga
Yâr qaramasa ğaribtí hâlıga
Boyí oxşar bístaní nıhâlıga

7. Almaní payvand qílaylík nâr mínan
Sáyasıga oltıraylik yâr mínan
Bır kâsa şarbat ketíriñ may mínan
Sohbat-ı gardân quraylík yâr mínan

8. Ána yurtídan ketırdím bır píçáğ
Gul Zebâm qolını késti şum píçáğ
Lâcaram qån támadí qár ustíga
Uştí bulbul, qondí gulzâr ustíga

9. Ánamdı átını sorsañ Ziyâda
Uç kunlík yoldan kélíbman piyâda
Átaní toyâ didarın kormadím
Ánamdí kulfatí undan ziyâda

10. Âsmândan yañğáq tuşíb yárılmasín
Qoy olíb qozzísı mağrab qálmasín
E Xudâyá, bérma yígítga olım
Yígít olíb, yârı cavrab qálmasín

11. Âsmândan yañğáq tuştı yárılmadí
Yâr tarafdan bır xabar álınmadí
Işq mınan urdım sínamga bır tikan
Tá qıyâmat bolmay am álınmadí

12. Âsta-âsta bárabız gor báşıga
Quláğ salíñ Yazıcan nâlışíga
Xudâdan hukum bolíb yárılsa gor
Men tuşsam Yazıcan yánbáşıga

13. Átka mındım qolım yetmas yálıga
Banda boley labgínañdı xâlıga
Dád-u be dád áta-ánañ qolıdan

Rahmı kélmas men ğaríbtí hâlıga

14. Átka mındım qolım yetmas yálıga
Sadqa boley labgínañdı xâlıga
Dád-u be dád áta-ánañ qolıdan
Rahmı kélmas men ğaríbtí hâlıga

15. Átañ átı Mullâ Ártıq Báy bolar
Koçkan yurtí Çímqotanlík Sây bolar
E bulut yáğma Zebânı ustíga
Ayáğíga banát kavşı lay bolar

16. Avvalı latta boydey bolgan balam
Áxırı íláç tápmey olgan balam
Alıb kéldí Mullâ Ártıq oyıga
Berçe ma'mur boldí rang-u royíga
Aynaley átañ sení mullâ edí
Orgíley xapa bandíñ tıllâ edí

17. Aytay desam men aytaman haqqânı
Tâqatım yáğ áy yuziñga báqqanı
Kozlarımdan cavâhírlar tokílur
Teríb algín qará zulfga taqqánı

18. Ayt deganga aytıb bermas mı kışí
Yaxşını qurbánı bolmas mı kışí
Yaxşını yârım desa, câním desa
Báşıdan parvâna bolmas mı kışí

19. Aşırqulâ ál tázını culını
Mahkam tartkin qulan attı belını
Yazı kettı daralardan adaşıb
Şavqun sálıb, dabıl qáqıb tápalík

20. Aşırqulâ ál tázını culını
Mahkam tartkin qulan attı belını
Bugun çığıb bu keça, av basálik
Yettı qulan sakkız kıyík átalik
Keça kélıb Kaptarxånga yatalik
Kaptarxåndan Çol Nabátga yetalik
Galaçadan surub-basıb otalik
Qara korıb sır-ı poşín yapalik

21. Barakalláh Mullâ Ártıq qızıga
Kaştanı çertıb tíkadı tızıga
Alma mınan bılmay urdım yuzıga
Ánası kulıb qaradı qızıga

22. Berka, Boyın band-ı zındândur Zebâ
Sayl-ı Qaysâr kâhış-ı cândur Zebâ
Ziyáratgâh oteybérsam gâh-gâh
Şâx-u ğora xoş gulıstândur Zebâ

23. Berka uzdiñ yaqamdı bâğını
Araga qoydiñ cıdâlík dâğını
Bır keçalik mehmân edí Gul Zebâ
Çırâğ yaqey ustaxânım yáğını

24. Bır davul turdı avıldí çetıdan
Dur-ı ğaltân çığdı Xurşid kotıdan
Bu gunâ Xurşidtan emas qoy sutıdan
Uç qarı uşbáğ berdı uyatıdan

25. Bır davul turdı Calâyír koçtı deb
Âşıqlar yangan çırâğı oçtı deb
Bárıb aytiñ Calâyírlar koçmasın
Âşıqlar yangan çırâğı oçmasın

26. Bır davul turdı kı báylar xána qáş
Ánı urdı, soktı bır neççа bebáş
...
...

27. Bır lolı mazañ kelınız bárakan
Avvalı yırttı yaqamdı talaşıb
Bır cat Calâyír élíyız bárakan
Barısı turdı tamâşâ qaraşıb

28. Bırı Xurşid, bırısı Aypâradur
Bırı Tursun, bırısı Tarqaradur
Hammasıdan gavhar atlík bátımız
Hammasını sardârı Zebâ aziz

29. Bır şamâl tegdı havânı gardladı
Báh-báh deb tázı, gurcısın çarladı
Çarlasa, kélmas Zebânı qáşıga
Hab-hablab, hurıb yurar ozbaşıga

30. Bodananı yatkan cayı xas bolar
Çılla kélsa nar teválar mas bolar
E Xudâyâ, bérma yígítga olım
Yígít olsa baland tåğlar pas bolar

31. Boz bedav mıngan yígít kun talâşar
Har yígít sevganın álsa yarâşar
Har yígít sevganını álálmasa
Báşını maydánga qoysa yarâşar

32. Bu dara, u daraga sayádur
Ortasıga Gul Zebâ, gul yáyadur
Haq atíñdan orgíley ya mehríbån

Neççа bır yaxşı yamânga zâyádur

33. Bugun çığıb bu keça av basálik
Yettı quyån, sakkız kıyík átalik
Keça kélıb Kabtarxånga yatalik
Kabtarxåndan Çol Nabátga yetalik
Galaçadan surıb-basıb otalik
Qara korıb sır-ı poşín yapálik

34. Bu keça bır tış korıbman áy akan
Áy emas, belı mayin Zebâ akan
Qaynátabız Mullâ Ártıq Báy akan
Bızga pıçkan sâr-ı pay kimxâ akan

35. Bu keça bır tış korıbman yaxşı tuş
Báşızga tıllâ cíğa, qoynızga quş
Qoynızdaki quşıngiz farzandiñgiz
Báşızdagi cíğangiz davladiñgiz

36. Bu keça uzun keça yáğdı qırâv
Savsanı româlginam tuştı gırav
Savsanı româlginam hayranıman
Eşígdan otkan yârdı qurbánıman

37. Çarx-ı falak aynaladı zıl mınan
Yamân qursın koydıradı tıl mınan
Yaxşını tartsañ kélar bır qıl mınan
Yamândı tartsañ kélmas zancir mınan

38. Çeçaktunı bır darası Mâtídur
Qolginamga Gul Zebânı xatídur
Oltıgan katta-kiçik éşıtiylar
Gul Zebânı átası tohmatídur

39. Çollaga bıtkan giyâsan dılbarım
Nazarımga totyâsan dılbarım
Qâmatiñdı rast qilgin bır korey
Gavhar-ı qımmat bahâsan dılbarım

40. Çollaga pález ektım bıttı giyâ
Tacikilab qışqırey incá biyâ
Báşginañdan aynaley çaşım siyâ
Tılgínañdı uçıga mehr-í giyâ

41. Çollaga pález ektım bıttı makan
Tanâbı-tanâbıga yettı makan
Bárıb sorañ âşıqlar ustadıdan
Hiç âşıq murâdıga yettı makan?

42. Çollaga pález ektım kop gulladı
Kun-kundan biyárasıga zorladı
Sadqa-i átiñ boley Haq Yegam
Hazrat Yazın avliyâlar qolladı

43. Daryâní nar yaqidan sél kéladí
Sél mınan ikkí orday téng kéladí
Ordayga orday munâsıb, ğâzga ğâz
Yígítga qallığ munâsıb qızga nâz

44. Daryâní nar yaqıga şaftálızâr
Şaftálızâr tayiga qızlar bazâr
Átayiz bérar bolsa bız xarídâr
Anayiz bérmas bolsa âşıq-ı zâr

45. Daryâní ortasídan sél kéladí
Sél mınan ikkí orday téng kéladí
Ordayga orday munâsıb, ğâzga ğâz
Yígítga qallığ munâsıb qızga nâz

46. Daryâní ortasídan sél kéladí
Sél mınan ikkí orday téng kéladí
Ordaydı ayáğíga ipak kérak
Yâr mınan oynaganí yérak kérak

47. Daryâní ortasídan sél kéladí
Sél mınan ikkí orday téng kéladí
Ordaydı bağlaganı ipak kérak
Yâr mınan oynaganí yérak kérak

48. Daryâní sen vaqíga, men baqíga
Qol tutışíb qışqırey ot baqíga
Men bársam ellar malâmat qıladí
Qılsa qılsın, kor bosın ot baqíga

49. Dılbarım dıldâr akandur bılmadım
Sâyası gulzâr akandur bılmadım
Sâyasıga bır fasıl oltırmadım
Uşa kun davrân akandur bılmadım

50. Dılbarâ qaysı qılığiñ yâd etay
Yurtkinañ toğrısıdan faryâd etay
Sen menı faryâdımdı éşıtmasañ
Gul mınan bıtkan yaqamdı çâk etay

51. É Xudâyâ qış bahâr bolgaymakan
Gul áçılıb lâlazâr bolgaymakan
Zebâcân gul terganí kélgaymakan?
Duşmanlar koyıb adâ bolgaymakan?

52. É Xudâyâ menga davlat, rozí bér
Qoy bersañ uş miñínı qozzí bér

İlqı bersañ yettí miñdan áşa bér
Tevá bersañ sarvanını qoşşa bér

53. Eşígi áldıga havuz dılbarım
Oltırışı mısl-ı tavus dılbarım
Oltırışı mısl-ı tavus bolmasa
Kiyganı asıl qanavuz dılbarım

54. Eşígiñ aldíga oçáğ dılbarım
Qoyginañ yémaydí poçáğ dılbarım
Çáqib bersañ yéydí yañğáq mağzını
Yígít bolsañ kotar qízdı nâzını

55. Eşígiñ kozıga yulğun dılbarım
Sen oziñ anaga tuyğun dılbarım
Qamatiñdı rast qilgin men korey
Kiyganiñ kimxa-i gulgun dılbarım

56. Éşiydan otkan yârdı davuşıman
Ayáğını şaş nehel kavuşıman
Şaş nahal kavuşını torpáğıman
Alaça koylak-iştan arqâğıman

57. Gâh bolsa saçımdí ottız oraman
Gâh bolsa bélímga çulğab qoyaman
Gâh bolsa mardânalikdan yuraman
Gâh bolsa âtaşí gulday solaman

58. Kâşka bır qara çıbın bolsam edí
Qayrılıb qalpáğiñga qonsam edí
Şunçakı româl alıb kış-kışlasañ
Oltırıb camâliñdan toysam edí

59. Kâşka oyım Berkaga bolsa edí

Hamma oydan ortada bolsa edí
Oltısam edı sız bılan tızma-tız
Dost koyıb duşman adâ bolsa edí

60. Kâşka oyım Berkaga bolsa edí
Hamma oydan ortaga bolsa edí
Zebâ mınan tızma-tız oltırganda
Dost koyıb duşman adâ bolsa edí

61. Kişkina arígğ dedílar otmadım
Suını şarbat dedílar içmadım
Bu şarbat qandáğ şarbat dânası yáğ
Bu yígít qandáğ yígít ánası yáğ

62. Kişkina çarbâğ içiga álıça
Qíşqıraman tâ avâzım bárıça
Qışqırsam, qışqırmasam inca biyâ
Tılginañdı uçıga mehr-í giyâ

63. Kokarıb korınadı koktı báşı
Qıyılıb korınadı yârdı qáşı
Onga mı, on beşka mı unı yáşı
Tumanlar bahâsídur harbır qáşı

64. Kokkína kabtar bolaylik bíz ikav
Havâga parvâz uraylik bíz ikav
İkkí daryâ bırbırıga mavc ursa
Daryaga koprik bolaylik bíz ikav

65. Xarâbadan narı Zımzım Ziyâda
Átım oldı ozım qáldım piyâda
Átımdı olganı aynı namâz şâm
Namâz şâmdan narı kavnım parişân

66. Xılvatí bárdím tégírmán tertkení
Yéttı pır kéldí qolímdan tutkaní
Bırlarí Hazrat Xízır Bâbâm akan
Bırlarí Mullâ Aka-i Şíbırğâni
Tortları tort çâryâr dostím akan
Bırlarí Mullâ-i Rum pirím akan
Hamma pırlar pırlarí Mullâ Aka
Ozı kéldí oyqídan oyğatkaní

67. Xocabáncan keñ-keñ qírlardular
Qızginanı bızga badnâm qıldılar
Qızgina baxtiñ qara bolsın sení
Xalâyiq badnâmiga qoydiñ menı

68. Xocabáncan kıyíkka xel bağlabtı
Yârginam ketarıga bel bağlabtı
Yârginam ketarıdan ketmas boldí
Yeragim laxta-laxta qån bağlabtı

69. Mahi bera, mahi bera, mahi ber
Daryâdan otkanginamga yárı ber
Qara kozlik Mullâ Ártığdı qızı
Kozginam ağrıbtı qatra dárı ber

70. On yettı tázım bárdur barra-u man
Şam bolsa nárasídur qallaman
On yettı tázım bárdur baxmal cullik
Keçe-kunduz báqadı Aşırqulım
Aşırqulâ al tázını culını
Mahkam tartkin qulan atım belını
Qulan atım Abdullah Xân boz atını balası
Qurbán namâz keça toruğ tuğdı anası
Toruğ attı tobığıga xâlı bár
Yaşlígiga yetım qalgan xår-u zâr

71. Paléz ektım Sarbulâğdı daştını
Palaxmånga sálıb attım táşını
Kélıb uzsın Zebâcan tol báşını
Kimga kerak bolsa alsın láşını

72. Peyşambí kun mavcud boldım anadan
Bıbıxân Báybıççadey mastânadan
Kíptımga táxtıla kozıkmasın deb
Gavhar-ı qımmat bahâ durdânadan

73. Peşanañ ustıga çârgul kaştaman
Altı aylik âşıq-í sargaştaman
Altı aydı altı kunça bılmasañ
Zafarânday sarğayib nâlışkaman

74. Pıstadey ağızga kulmağ yaraşur
Âhudey kozlardı suzmağ yaraşur
Âhu kozlik Mullâ Ártığdı qızı
Sızga kulmağ, bızga olmağ yaraşur

75. Qabqará dema koziñga surmaman
Kişkina dema qoliñga almaman
Áy çığsa aylardı mahtâbıman
Maylıs bosa qızlardı sıltânıman

76. Qapqarádur kayligimdi kozları
Namâyånga oltırıptı ozları
Bır gapım bar yuzma-yuz aytalmeyman
Aqíl bolsa tığnab alsın ozları

77. Qabqará tavus qará yârdı kozı
İzma-iz xat yébarey kélsín ozı
İzma-iz xat yébarsam kélsa ozı

Tızma-tız oltıraylik nedur sozı

78. Qapqará qunduzga oxşar Gul Zebâm
Keçası kunduzga oxşar Gul Zebâm
Men sení tarif qıley zebâ gulım
Labları qırmızga oxşar Gul Zebâm

79. Qár suuı qaynab çığadı tangídan
Cân qutılmas azraildı çangídan
Cân qutılsa azraildi çangídan
Bır ínâyat bolar Bâbâ Zangídan

80. Qár yáğadí qará tåğdı bağrídan
Muşk ísı kélar Muhammad qabrídan
Yâ Muhammad, bır şafá'at qılsayiz
Mén tâ kay yíğley falakdı cabrıdan

81. Qár yáğadı qará tåğdı báşıga
Zebâcan osma qoyadı qáşıga
Xudâ urdı Yazını kal báşıga
Átını suğåradı koz yáşıga

82. Qara zulfiñ áq yuziñga kaşâla
Har na bolsa taqdir, tartar peşâna
Bâğbån edím átasını bâğıga
Yanğa berdı xalilisı nışâna

83. Qara zulfiñ áq yuziñga tuşıbtı
Sáyasıga raxş almalar pışıbtı
Sátar bolsañ bahâsını baland ayt
Menı ışqım şu almaga ketibti

84. Qara zulfiñ ay yuziñga qonğıráq
Qol kotarıb hayqıraman kél beráq
Qol kotarıb hayqırsam álam korur
Korsa korsın tezráq kélgin beraráq

85. Qasâbañ ustıga çârgul kaştaman
Men senı korey deb am havastaman
Men senı korey deb am korálmadım
Totı quş balasıdey qafastaman

86. Qáşızdı qarasını yusam ketmas
Sızdıdey tazagul bâğlaga bıtmas
Sızdıdey tazagul bâğlaga bıtsa
Sorab bársam bâğbåniyíz sátmas

87. Qáşkinañ qarasıga qunduz bolay
Keçala yurálmasañ yulduz bolay
Keçanı yulduzıga yurálmasañ
Qolımga ma'şal alıb kunduz bolay

88. Qáş qaráliyidan qarârım qálmadı
İntızârliydan macâlım qálmadı
Şunça tarttım bevafânı dardını
Oltırıb turarga hâlım qálmadı

89. Qaynátabız Mullâ Ártıq Báy edı
Bızga pıçkan sar-ı páy kimxåy edı
...
...

90. Qış kunı boldı a'birim qaydasan
Can rubâ boldı tabibim qaydasan
Kecha-kunduz men seni yadiñgaman

Bir kun aytmaysan ğaribim qaydasan

91. Qış kunı qışláqqa kordım borını
Yáz kunı yayláqqa kordım borını
Kim koríbtı Yazı Çopan gorını
Xarç qılayın bısátımga barını

92. Qızgina átíñ nedur, ay xânadur
Haykaliñ ustıga xurşid yánadur
On yettı hucra-saraydı içiga
Zebâcan yettı ma'şaldey yánadur

93. Qızıl guldı suuga sálsa solımas
Yurtıyizga mısâfırlar yurımas
Yurtiyızga mısâfırlar yurısa
Qolga româl, kozga yáşı qurımas

94. Qoyga qoşqár asıl yungı qırmızí
Kârvån koştı báş etagi qunduzí
Zebâcan bır bosa ber áq yuziñdan
Kotarılıb báradí tañğ yulduzí

95. Qoyga qoşqár asıl yungı qırmızí
Kârvån koştı báş etagi qunduzí
Zebâgul zulfiñdı kotar bır opay
Carqırab çığdı sahardan yulduzı

96. Sabza şirin men báşiñdan aynaley
Osma qoygan dál qáşiñdan aynaley
Osmanı bugun qoysañ tağna ketar
Lab aqiq, marcân tışíñdan aynaley

97. Sabzımandı haq buyırdı Yázıga

Umrını bırday otkazdı bázíga
Bızlardan soñ bır xalâyiqlar çığar
Âşıqnı sudırab eltarlar qázíga

98. Sabzımandı koyganımdan aytaman
Íşqiñdan sassığ tamâkı tartaman
Íşqiñdan sassığ tamâkı tartkinça
Yamândı cavr-u cafâsın tartaman

99. Sabzımandı men aytayin bårını
Yanğa kordım camiyat didârını
Yanğa korsam camiyat didârını
Soramaysız bız ğaribtí hâlını

100. Sabzımandı men aytayin hål-hål
Sinam ustıga kokardı bır nıhâl
Yurtıyizga ğarib yurmáğ yáğ akan
Qayrılíb sınmaqqa yettı şu nıhâl

101. Sabzımandı men aytayin muxtasar
Yaxşı yâriñ bolsa dardiñdi kesar
Yaxşılarga ikkí xâtın sar-ba sar
Yamanlarga bır xâtın am dardı sar

102. Sabzımandı sâz qılıñ aytalik
Bır çılım tamâkı beriñ tartalik
Bır çılım tamâkını kayfı mınan
Neça bır Yázı-Zebânı aytalik

103. Sabzıman sabz-ı bahâriñga salâm
Boyı tâl, kozı xumâriñga salâm
Boyı tâl kozı xumâr sâhıb camâl
Boyıñga koz tegmasın algin tumâr

104. Sabzıman sabzını básıb kéladı
Boynıga qalampur ásıb kéladı
Boynıdaki qalampurı menıkí
Burnıdaki cora xâlı senıkí

105. Sabzıman sabz-ı saqâvat tonı bár
Belıga bâzband sıfat româlı bár
Éşittim bâzband sıfat yırtıldı deb
Yırtılsa sadqa-i sar davlatı bár

106. Sabzıman sakız teraydı toğrısı
Men boley guzal cavândı oğrısı
Xalq aytar guzal cavân xân elçısı
Men boley gavhar qolını qamçısı

107. Saman átım har maqâmga yursınâ
Yârdı korıb cılva qılıb tursınâ
Xudâ bersa Sulaymândı taxtını
Taxt ustıga şunda davrân qursınâ

108. Saman atlik sarv-u nâzım qaydasan?
Torığ atlik turfa yârım qaydasan?
Xalq aytar kı yılíga bır bahâr
Bır gul-í hamişa bahârım qaydasan

109. Saman atlik sarv-u nâzım qaydasan?
Torığ atlik turfa yârım qaydasan?
Xalq aytar kı yılíga bır bahâr
Guliyí hamşa bahârım qaydasan

110. Sarğayibman sar daraxttı bargıdey
Qıyılıbman qoş pıçâğdı damıdey
Éştıbman ketgan yârım kélıbtı

Áçılıbman gul-ı lâla bağrıdey

111. Sızdı oydı, bızdı oydı báqadı
Ortasídan ab-ı zımzım áqadı
Ab-ı zımzım qulpı tondı bâğídur
Yeragimga Gul Zebâmdı dâğídur

112. Suudı qarañ ne mizânga áqadı
Yârdı qarañ dariçadan báqadı
Bır báqıb, ikí báqıb xoş yáqadı
Qayrılıb qalam qáşını qåqadı

113. Şâh-í mardân şâxası yıldı tonım
Yâr mınan oynar edım sındı qolım
Mamlakat mâlın bersa bıtmas qolım
Magaram yâr qoynıga bıtsa qolım

114. Şamâl tursa qara zulfiñ qonğıráq
Hasratiñdan koyıb oldım kél beráq
Báray desam dost u duşman koradı
Korsa korsın koyıb olsın kél beráq

115. Şâm bolsa, şâ daraxt şaydâ bolur
Âşıqlik ikkí kozdan paydâ bolur
Âşıqlik har nâmarttí ışí emas
U yam bir şeramerten paydâ bolur

116. Şu olım har dam kélarım qoymadı
Qará yer berçení yedı toymadı
Qará yerga beriylar menı dedım
Azrail áldı cânımdı qoymadı

117. Tåğlaga bıtkan giyâsan dılbarım

Nazarımga totyâsan dılbarım
Qâmatiñdı râst qılgin men korey
Gavhar-ı qımmat bahâsan dılbarım

118. Tåğlaga qaqalaydı yázı távuğ
Sabzımandı bılmagan áğzı savuğ
Sabzımandı bılmasañ bár yoliñga
...

119. Tâma-tâma halqa câylar kol bolar
Halqaga qongan quşlar bulbul bolar
Harkimga yâr-u munâsíb uçrasa
Şâm-u sahar sozları bulbul bolar

120. Tâm ustıga turışiñdan aynaley
Gul-ı qå-qå kulışiñdan aynaley
Gul-ı qå-qå har taraftı mevası
Xımçaday larzân boyíñdan aynaley

121. Tåqqa çığdím tåğ bâdâmın terganí
Hayâl qıldım ây yuziñdı korganí
Ây yuziñga cora xâliñ dânadur
Sení korgan âşıq-ı devânadur

122. Tâş bolıb, Qaysâr tâşıdey bolmasın
Qız bolıb, Sayyâd qızıdey bolmasın
Har yigít Sayyâd qızıdan âlmasa
Mard bolıb, báşıga télpay qoymasın

123. Taş Buláğ cannat xånådur dostlar ââ
...
Gul Zebâm hamzad kélar dabın çalıb
Cumla dardımga davâdur dostlar ââ

124. Tâzı qoştı tavuşqándı iziga
Âşıq boldım Mullâ Ártıq qızıga
Barıb aytiñ Mullâ Ártıq ozıga
Kırmasın dost-u duşman sozıga

125. Toda qıldım sanğalâğdı táşını
Paléz ektım Sar Çaşmanı báşını
Zebâcan uzıb kettı bır cuft qavun
Kimga hâcat bolsa álsın lâşını

126. Toda qıldım Táş Buláğdı táşını
Pâlez ektım sar çaşmanı báşını
Zebâcan uzıb kettí bır cuft qavun
Kimga hâcat bolsa, ásın lâşını

127. Toqquz kun quråq quraylik toyıga
Toqquz korpa taxt uraylik oyıga
...
...

128. Tulkını haşarátı tâzı mınan
Bır bolay qızlar çığar bazı mınan
Bır bolay qızlar çığsa bazı mınan
Yelmedím, yuttım sarandâzı mınan

129. Uçqamışdan Gul Zebânı oyları
Yanğa çıqqan nav teraydey boyları
Oyginam toqquz teraydı toğrısı
Men boley xoşroy cavânlar oğrısı

130. Yâ Xudâyâ menı qıldiñ pâdavån
Qolımga yulğun tayâğ yolga ravån
Oyı koygır Ádína darvâzavån

Ocagí olmey turíb áldı tavån

131. Yâr dédım yâr ádâ qıldı menί
Aqiq édím kahrubâ qıldı menί
Aqiq édím gavhar-ı qımmat bahâ
Yerga taylab kam bahâ qıldı menί

132. Yâr dédım yâr adâ qıldı menί
Aqiq édím kahrubâ qıldı menί
Yâr kettí, méhrí kozdan ketmadí
Yâr mínan kétarga vaslım yetmadí

133. Yâr deganí bır acáyip cân akan
Tışları dur, labları xandân akan
Şunça sordım lablarını bâlını
Teñrím bérgan ádâ bolmas kân akan

134. Yârginamdı uçqamíşdan oyí bár
Yañğa çıqqan nav teraydey boyí bár
Yañğa çıqqan nav teraydí dánası
Yârginam begâna qılgan ánası

135. Yârginam româl ebardı uçquní
Mén buní qandáğ tikay qışlar kuní
Mén bunı tikib qoysam qışlar kuní
Yârginam bağlab çığar navroz kuní

136. Yârginam yâr ayladí, cân ayladí
Kok româl áldí, kozımdí bâğladí
Mun'dan bárdí Âstâna koçasíga
Yârdı yâdíga tuşíb qån yíğladí

137. Yazıcan açkin yárañnı men korey
Çollarga yurub tabiblardan soray

Tabib aytsa yurak qånı dârudur
Xancar álıb bu yuragımdı yáray

138. Yazıcan âlamga çıqqan gul edi
Çamanga sayraykån bulbul edi
Yazıcanga bir ínâyat qıl Xudâ
Tegirmånga yeganí dumdul edi

139. Yazıcan båqqın yâriñ kéldi yââ
Ğamga tolgan ğamgusâriñ kéldi yââ
Ğamga tolgan ğamgusâriñ Gul Zebâ
Yazıcan deb sevar yâriñ kéldi yââ

140. Yazıcan çíğdı avıldí çetídan
Dur-ı ğaltân çığdı Xurşit kotıdan
Bu gunâ sızdan emas, qoy sutıdan
Uç qarı uç bağ berdı uyatıdan

141. Yazıcanım koçaga oynar âşığ
Qalpåğını dal qoyıb aytar qoşíğ
Qalpåğını dal qoyıb aytsa qoşíğ
Buxârânı qızları unga âşığ

142. Yettı qız åğanasa áz bola mı?
Mundáğ am ardáğlagan qız bola mı?
Qız degan áltın âşığdey bomey mı?
Quyıb qoygan qurğåşımdey bomey mı?

143. Yoqárı báqsam Xocabán Tåğídur
Cílgası Gavcån Faráx Bâğídur
Dev Daranı sayl qılgan Gul Zebâ
Kélabersa Qoşteray Çârbåğídur

144. Yoqárı báraedím hur uçradı
Arqasıga candası pır uçradı
Yatbıdím Koh-ı Alburz Tåğıga
Áta pirím Hazrat-ı Eşân uçradı

145. Yoqárı bársam nígârım oltırur
Gul teríb gulga tayanıb oltırur
Gul aytar sayra bulbulım sayragin
Sayrasa âşıq ozını oldírur

146. Yoqárıdan kéladí báydı qızı
Etagi çum kaştalik áydey yuzı
Átañga men berayin bır miñ qozzí
Xudâyım sızdı qısın bızga rozı

147. Yoqárıdan kéladí oqíy-oqíy
Qırmızí haykal båğı toqíy-toqíy
Qırmızí haykal båğı béglár båğı
Labiñdan tışlab alay qálsın dâğı

148. Yolmınan báratbedım hur uçradı
Qollarıga sabz ásâ pır uçradı
Yatıb erdım Koh-ı Anvar Tåğıga
Áta pirím Mullâ-i Rum uçradı

149. Yugırıb çığdım Xocabán ustíga
Kozım tuştı Çârtagâbtı pıríga
Obalginam ata-anam boynıga
Sálmadı menı qara koz qoynıga

150. Yuriñ yanga, bıla áttı çápalik
Áttı çápıp Yazıcandı tápalík
Yazıcanım bu yerlarga bolmasa
Sâhra çığıb Yazıcandı tápalík

151. Zebâcân oyıga qoy sâğadı
Ustíga nur-ı Muhammad yâğadı
Bır yâğıb ikkí yâğıb bas qıladı
Qayrılıb qalam qâşını qâqadı

152. Zebâcân zebâ boyíñdan aynaley
Yánaga tikkan oyiñdan aynaley
Yánaga tikkan oyiñdı qurı bár
Har qurıga lal-ı marcân durrı bár
Çanğarağı şavşaydı marvarid
Átañdı betıga Haqtı nurı bár

153. Zebâcân zebâ boyíñdan aynaley
Yánaga tikkan oyiñdan aynaley
Yánaga tikkan oyiñdı qurı bár
Har qurıga lal-ı marcân durrı bár
Çanğarağı şavşaydı marvarid
Átañdı yuzıga Haqtı nurı bár

154. Zebâcân zebâ boyíñdan aynaley
Yánaga tikkan oyiñdan aynaley
Yánaga tikkan oyiñ tıllâ bosın
İçiga oğl-u qızíñ mullâ bosın

155. Zebâcândı uçqamışdan oyı bár
Yanğa çıqqan nav nıhâldey boyí bár
Yanğa çıqqan nav nıhâldı dânası
Yazıcan badarğa qılgan ánası

156. Zebâcândı uçqamışdan oyı bár

Yanğa çıqqan nav terakdey boyı bár

Yanğa çıqqan nav terakdı dánası

Gul Zebâm begâna qıldı ánası

5. "YAZI VE ZEBA" TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI

1. Abdullah Han kızın Güldeste'yi övme
Su dökemez Gül Zeba'mın eline
...
...

2. Ah dersem yüreğimin ahı vursun seni
Çöllerde dev ve periler kaçırsın seni
Su bulamadan sirke ile yıkasın seni
Boz[1] bulamadan hasır ile gömsün seni

3. Ahu gibi gözümü süzmeye hâlim yok
Fıstık gibi ağzımla gülmeye hâlim yok
Öleceğim diye üzülme Yazıcığım
Ecel gelmeyince ölüm yok

4. Ahu gibi göze süzmek yakışır
Fıstık gibi ağıza büzmek yakışır
Molla Artık'ın ahu gözlü kızı
Bize ölmek, size gülmek yakışır

5. Ahu gözler nasıl süzülsün?
Fıstık gibi ağız nasıl gülsün?
Öleceğim diye üzülme Yazıcığım
Ecel gelmeden nasıl ölünür?

6. Elma sanarak çıktım kayısı dalına
Yar bakmadı, ben fakirin hâline
Yar bakmazsa fakirin hâline
Boyu benzer fıstığın fidanına

[1] Çizgili desenleri olan, el dokuması pamuklu kumaş

7. Elmayı aşılayalım nar ile
Gölgesinde oturalım yar ile
Bir kase şerbet getirin mey ile
Sohbet halkası oluşturalım yar ile

8. Ana yurdumdan getirdim bir bıçak
Gül Zebam'ın elini kesti uğursuz bıçak
Çaresiz kan damlıyor kar üstüne
Bülbül uçarak kondu gül bahçesine

9. Annemin adını sorarsan Ziyade
Üç günlük yolu geldim piyade
Babamın yüzünü doyasıya göremedim
Annemin acısı ondan ziyade

10. Gökten ceviz düşerek kırılmasın
Koyun ölüp kuzusu meleyip kalmasın
Ey Allah'ım, verme yiğide ölüm
Yiğit ölüp, yari acılı kalmasın

11. Gökten ceviz düştü kırılmadı
Yardan bir haber alınmadı
Aşk ile vurdum göğsüme bir diken
Kıyamet oluncaya kadar çıkarılmadı

12. Yavaş yavaş gideriz mezar başına
Kulak verin Yazı'nın inlemesine
Allah'ın hükmüyle yarılınca kabir
Ben düşsem Yazı'nın yanı başına

13. Ata bindim elim yetişmez yeline
Köle olayım dudağındaki benine
Ana-babanın yüzünden sızlanırım
Acımazlar ben garibin hâline

14. Ata bindim elim yetişmez yeline
Kurban olayım dudağının benine
Ana-babanın yüzünden sızlanıyorum
Acımazlar ben fakirin hâline

15. Babanın adı Molla Artık Bey idi
Göçtüğün yer Çimkotanlik Sây idi
Ey bulut, yağma Zeba'nın üstüne
Ayağındaki banat[2] ayakkabısı çamur olur

16. Öncesi, kumaş yanığı gibi kokan çocuğum
Sonu, ilaç bulamadan ölen çocuğum
Alıp geldi Molla Artık'ın evine
Herkes doydu onun yüzünü görmeye
Kurban olayım senin baban molla[3] idi
Kurban olayım kolyen altından idi

17. Söylemek istersem ben söylerim gerçeği
Gücüm yok, ay yüzüne bakmaya
Gözlerimden mücevherler dökülür
Topla kara zülfüne takmaya

18. Söyle diyene söylemez mi insan
İyi adama kurban olmaz mı insan
İyi adama yarim dese, canım dese
Başında pervane olmaz mı insan?

19. Ey Aşırkul al tazının çulunu[4]
Sıkı çek kulan[5] atın belini
Yazı kaybolarak derelere gitti

[2] Kadifeden yapılan, genellikle genç kız ve genç kadınların kullandığı ayakkabı
[3] İslamî ilâhiyat, şeriat ve dinî yasa (fıkıh) üzerine eğitim almış din bilgini
[4] Kıldan veya yünden yapılmış hayvan örtüsü
[5] Donu düz renkli, at ile eşek arası görünüşte yabani at türü

Bağıra çağıra, davul çalarak bulalım

20. Ey Aşırkul al tazının çulunu
Sıkı çek kulan[6] atın belini
Bugün yola çıkıp bu gece ava gidelim
Yedi domuz, sekiz geyik vuralım
Gece gelip Kaptarhan'da yatalım
Kaptarhan'dan Çol Nabat'a varalım
Galaça'yı ite kaka geçelim
Görmezden gelip, sırrını saklayalım

21. Barekallah Molla Artık'ın kızına
İpi çekerek nakış işler dizinde
Elma ile bilmeyerek vurdum yüzüne
Annesi gülerek baktı kızına

22. Berka, Boyın zindanda mahkum gibidir Zeba
Kaysar'ın seyri yüreğin derdini alır Zeba
Türbeden geçerken zaman zaman
Yemiş dalı güzel güller bahçesidir Zeba

23. Berka, kopardın yakamın bağını
Araya soktun ayrılık derdini
Bir gecelik misafirimdi Gül Zeba
Kemiğimin yağıyla lamba yakayım

24. Bir fırtına çıktı köyün dışından
Kıymetli mücevherler çıktı Hurşid poposundan
Bu Hurşid'in günahı değil, koyun sütünden
Üç karı[7] uşbağ[8] verdi utancından

[6] Donu düz renkli, at ile eşek arası görünüşte yabani at türü
[7] 145 cm uzunluğu olan ölçü birimi
[8] Kaba pamuklu kumaş türü

25. Bir fırtına çıktı Celayir[9] taşındı diye
Aşıkların yanan ışığı söndü diye
Gidip söyleyin Celayirler taşınmasın
Aşıkların yanan ışığı sönmesin

26. Bir fırtına çıktı, zenginler evinize kaçın
Birkaç serseri onlara vurdu, küfür etti
...
...

27. Bir kavgacı çingene gelininiz varmış
Birkez yakamı yırttı saldırıp
Bir kavgacı Celayir kabileniz varmış
Hepsi durup seyretmeye başladı

28. Biri Hurşid, biri Ayparadur
Biri Tursun, biri Tarkaradır
Hepsinden değerli atı olanı, hızlımız,
Hepsinin sultanı değerli Zeba

29. Bir rüzgar çıktı havayı toza dumana kattı
Kuçu kuçu diyerek tazı ve köpeğini çağırdı
Çağırsa, gelmez Zeba'nın yanına
Havlayıp, uluyarak başıboş dolaşır

30. Bıldırcının yattığı yer özel olur
Kış gelince erkek develer mest olur
Ey Allah'ım verme gence ölüm
Yiğit öldüğünde yüksek dağlar alçalır

31. Boz[10] at[11] binen yiğit gün boyu çabalar

[9] Kabile adı

Her yiğit sevdiğini alsa yaraşır
Her yiğit sevdiğini alamazsa
Başını ortaya koysa değer

32. Bu dere o dereye gölgedir
Ortasında Gül Zeba, gül yaymaktadır
Allah'ım adına kurban olayım, ey mihriban!
Kötüye verilen iyiler ne kadar da ziyandadır

33. Bugün çıkıp, bu gece ava gidelim
Yedi tavşan, sekiz geyik vuralım
Gece gelerek Kaptarhan'da uyuyalım
Kaptarhan'dan Çol Nabat'a ulaşalım
Galaça'dan ite kalka geçelim
Görmezden gelip, sırrını saklayalım

34. Bu gece bir rüya gördüm, ay imiş
Ay değil, ince belli Zeba imiş
Kaynatamız Molla Artık Bey imiş
Bize biçtiği giysi kemha[12] imiş

35. Bu gece bir rüya görmüşüm, güzel rüya
Başınızda altın taç, koynunuzda kuş
Koynunuzdaki kuş evladınız,
Başınızdaki tacınız; talihiniz

36. Bu gece uzun gece, yağdı kırağı
Savsanı[13] mendilim esir düştü
Savsanı mendilimin hayranıyım
Kapıdan geçen yarin kurbanıyım

---

[10] Açık toprak rengi
[11] Bedav: Değerli ve hızlı koşan at türü
[12] Atlas ve kutnu ayarında kadifeye yakın, havsız, altın ve gümüş tellerle nakışlı olarak dokunan, ağır kaftanlık ipekli bir kumaş türü
[13] Renkli çizgileri olan ipek kumaş

37. Çarkıfelek döner müthiş ağırlığıyla
Kötüler yok olsun yakar insanı dil ile
İyiyi çekersen gelir bir kıl ile
Kötüyü çekmek istersen gelmez zincir ile

38. Çiçektu'nun bir deresi Mati'dir
Elimdeki Gül Zeba'nın mektubudur
Oturan büyük-küçüklerim dinleyin
Gül Zeba'nın babası iftiracıdır

39. Çöllerde çıkan bitkisin dilberim
Görüşüme göre nadirsin dilberim
Boyunu doğrult bir göreyim
Değerli mücevhersin dilberim

40. Çöllerde bostan yaptım, çıktı bitki
Tacikçe çağırayım: gel buraya
Kurban olayım ey kara gözlü
Dilinin ucunda sevgi çiçeği

41. Çöllere bostan ektim, bitti mi ki?
Ucu ucuna ulaştı mı ki?
Gidip sorun aşıkların üstadından
Hiçbir aşık muradına ermiş mi ki?

42. Çöllerde bostan yaptım, çok çiçek açtı
Günden güne meyvesi[14] zorladı
Kurban olayım adına Hak, Sahibim[15]
Hazreti Yazı'yı evliyalar koruyup kolladı

43. Deryanın diğer tarafından sel geliyor

[14] Karpuz ya da kavun
[15] Allah'ım

Sel ile iki ördek yanyana geliyor
Ördeğe ördek uygun, kaza kaz
Yiğide sevgili münasip, kıza naz

44. Deryanın diğer tarafında şeftali bahçesi
Şeftali ağaçları altında kızlar topluluğu
Babanız vermek isterse biz alıcıyız
Anneniz vermezse, perişan aşığız

45. Deryanın ortasından sel geliyor
Sel ile iki ördek yanyana geliyor
Ördeğe ördek uygun, kaza kaz
Yiğide sevgili münasip, kıza naz

46. Deryanın ortasından sel geliyor
Sel ile iki ördek yanyana
Ördeğin ayağına ipek gerekli
Yâr ile oynaşmaya yürek gerekli

47. Deryanın ortasından sel geliyor
Sel ile iki ördek yanyana geliyor
Ördeği bağlamak için ipek gerekli
Yâr ile oynaşmaya yürek gerekli

48. Deryanın sen o tarafında, ben bu tarafında
El ele tutuşup çağırayım geç bu tarafa
Ben gidersem eller beni ayıplar
Yaparsa yapsınlar, kör olsunlar geç bu tarafa

49. Dilberim, sevgilimmiş bilemedim
Gölgesi gül bahçesiymiş bilemedim
Gölgesinde bir mevsim oturmadım
O gün talihliymişim bilemedim

50. Ey dilber hangi davranışını yâd edeyim
Yurdunun karşısında feryad edeyim
Sen benim feryadımı duymazsan
Gül işlenen yakamı yırtayım

51. Ey Allah'ım kış bahara döner mi?
Çiçek açılıp lale bahçesi olur mu?
Zebacım çiçek toplamaya gelir mi?
Düşmanlar çatlayıp yok olur mu?

52. Ey Allah'ım bana zenginlik, rızık ver
Koyun verirsen üç binini kuzu ver
Kısrak verirsen yedi binden fazla ver
Deve verirsen savranını[16] bir çift ver

53. Kapısının önü havuz dilberim
Oturması tavus kuşu gibi dilberim
Oturuşu tavus kuşuna benzemese
Giydiği hakikî kanavuz[17] dilberim

54. Kapının yanında ocak dilberim
Koyunun meyve kabuğu yemez dilberim
Kırıp verirsen ceviz içi yer
Yiğit isen çek kızın nazını

55. Kapının dibinde ağaç[18] dilberim

[16] Sarban: Deve bakıcısı
[17] Kırmızı renkli bir tür ipek kumaş

Sen annenin zeki evladısın dilberim
Boyunu doğrult ben göreyim
Giydiğin rengarenk kemhadır[19] dilberim

56. Kapıdan geçen yarin sesiyim
Ayağındaki şaşnahal ayakkabısıyım[20]
Şaşnahal ayakkabısının toprağıyım
Alaca giysilerin[21] ipliğiyim

57. Gah saçımı otuz tane örerim
Gah belime dolayıp bağlarım
Gah mertlikle yürürüm
Gah kırmızı gül gibi solarım

58. Keşke siyah bir sinek olsaydım
Eğilip kalpağına konsaydım
Bez alıp o kadar çok kovalasan
Oturup yüzüne doysaydım

59. Keşke evim Berka'da olsaydı
Tüm evlerin ortasında olsaydı
Otursaydım sizinle diz dize
Dostlar çatlayıp düşman yok olsaydı

60. Keşke evim Berka'da olsaydı
Tüm evlerden ortada olsaydı
Zeba ile diz dize oturunca
Dost yanıp düşman çatlasaydı

61. Küçücük ark dediler geçmedim

[18] Açık renkli ve küçük yapraklı, çöllerde yetişen boyu uzun olmayan yabani ağaç.
[19] Atlas ve kutnu ayarında kadifeye yakın, havsız, altın ve gümüş tellerle nakışlı olarak dokunan, ağır kaftanlık ipekli bir kumaş türü
[20] Deve derisinden yapılan, alt kısmı demir at nalı saplanmış ayakkabı
[21] Pantolon ve gömlekten olmak üzere iki parçadan oluşan giysi

Suyunu şerbet dediler içmedim
Bu şerbet nasıl şerbet tanesi yok
Bu yiğit nasıl yiğit anası yok

62. Küçücük bağ içinde vişne
Çağıracağım sesimin çıktığı kadar
Çağırsam çağırmasam buraya gel
Dilinin ucunda sevgin

63. Yeşillenip görünüyor otun başı
Eğilmiş görünüyor yarin başı
Onda mı on beşte mi onun yaşı
On binlere değerdir her bir kaşı

64. Mavi güvercinler olalım ikimiz
Havada uçalım biz ikimiz
İki nehir birbirine karşı dalgalanınca
Nehirde köprü olalım biz ikimiz

65. Harabeden sonrası Zımzım Ziyade
Atım öldü, ben kaldım piyade
Atım akşam namazında öldü
Akşam namazından sonra gönlüm perişan oldu

66. Hılvatı gittim değirmende öğütmeye
Yedi pir geldi elimden tutmaya
Birisi Hazreti Hızır dedem imiş
Birisi Molla Aka-i Şibirgani
Dört tanesi Dört Yar[22] dostum imiş
Birisi Molla-i Rum pirim imiş
Bütün pirlerin büyüğü Molla Aka
Uykudan uyandırmaya kendisi geldi

[22] Dört büyük sahabe

67. Hocabancan geniş-geniş tepelerdir
Kızcağızın bizimle adını çıkardılar
Küçük kız, bahtın kara olsun senin
Halk içinde adımı kötüye çıkardın benim

68. Hocabancan'da geyikler sürüler hâlinde toplanmış
Yarim gitmek için bel bağlamış
Yarim gitmekten vazgeçti
Yüreğim parça parça kanla doldu

69. Balık ver, balık ver, balık ver
Nehiri geçerken yârime yardım et
Kara gözlü Molla Artk'ın kızı
Gözüm ağrımış, damla ilaç ver

70. On yedi tazım vardır ve onların sesleri[23]
Akşam olduğunda bağrışmaları koruyucudur
Kadife çullu[24] on yedi tazım var
Gece gündüz Aşır adlı kulum onlara bakar
Ey Aşırkul al tazının çulunu
Sıkı çek kulan[25] atın belini
Kulan atım, Abdullah Han'ın boz atının yavrusu
Kurban bayramı gecesi doru[26] doğurdu anası
Doru atın topuğunda beni var
Küçük yaşta yetim kalan hor ve zavallı olur

71. Bostan ektim Sarbulak'ın ovasına
Sapana koyup attım taşını
Gelip koparsın Zebacan ağ başını

[23] Mang: Hayvanların böğürmesini, bağırtısını, çıkardığı sesleri; insanların böyle bağırmasını ve gürültülü konuşmasını ifade eden kök
[24] Kıldan veya yünden yapılmış hayvan örtüsü
[25] Donu düz renkli, at ile eşek arası görünüşte yabani at
[26] Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan, yağız at

Kime lazımsa alsın leşini

72. Perşembe günü dünyaya gözlerimi açtım
Bıbıhan Hanımefendi[27] gibi mestâneden
Göze gelmeyeyim diye
Değerli taş olan inciyi omzuma taktılar

73. Alnının üstünde dört çiçekli nakışım ben
Altı aylık şaşkın aşığım
Altı ayın altı gün gibi geçtiğini anlamazsan
Safran gibi sararıp inliyorum

74. Fıstık gibi ağıza gülmek yakışır
Ahu gözlere süzmek yakışır
Ahu gözlü Molla Artık'ın kızı
Size gülmek, bize ölmek yakışır

75. Simsiyah deme gözüne sürmeyim
Küçücük deme elinde elmayım
Ay çıksa ayların dolunayıyım
Toplantı olduğunda kızların sultanıyım

76. Simsiyahtır bıldırcınımın gözleri
Açık yerde oturmuş kendileri
Bir sözüm var yüz-yüze söyleyemem
Aklı varsa anlasın kendileri

77. Simsiyah tavus, siyahdır yarin gözü
Peş-peşe mektup yollayayım gelsin kendisi
Peş-peşe mektup yollayınca gelirse kendisi
Diz-dize oturalım bakalım nedir sözü

[27] Zeba'nın annesi

78. Kapkara kunduza benzer Gül Zebam
Gecesi gündüze benzer Gül Zebam
Ben seni öveyim güzel gülüm
Dudakları gül rengine benzer Gül Zebam

79. Kar suyu kaynayıp çıkar geçitinden
Can kurtulmaz Azrail'in pençesinden
Can kurtulursa Azrail'in pençesinden
Bir yardım gelir Baba Zengi'den

80. Kar yağar kara dağın bağrından
Misk kokusu gelir Muhammed mezarından
Ya Muhammed bir kez şefaat etseniz
Ben ne zamana kadar ağlayayım feleğin eziyetinden

81. Kar yağar kara dağın başına
Zeba osma[28] sürer kaşına
Allah cezasını verdi Yazı'nın
Atını suluyor gözünün yaşıyla

82. Kara zülfün ak yüzüne dökülür
Ne olursa nasiptir, alna yazılan başa gelir
Bahçıvandım babasının bağında
Yeni verdi halili[29] örneğini

83. Kara zülfün ak yüzüne düşmüş
Gölgesinde rahş[30] elmalar pişmiş
Satmak istersen fiyatını yüksek söyle
Benim gönlüm şu elmaya kaymış

84. Kara zülfün ay yüzünde kıvırcıktır

[28] Kaşa sürülen ve uzattığına inanılan geleneksel rimel
[29] Başka üzümlerden daha erken olgunlaşan, tatlı, kırmızı renkli üzüm türü
[30] Orta büyüklükte, yumuşak ve tatlı olan, açık kırmızı renkli, çizgileri bulunan elma türü

Elimi kaldırıp çağıracağım gel bu tarafa
Elimi kaldırıp bağırsam herkes görür
Görürse görsün çabuk gel bu tarafa

85. Kasabanda[31] dört çiçekli nakışım
Ben seni göreyim diye de hevesteyim
Ben seni görmek isteyip de göremedim
Papağan yavrusu gibi kafesteyim

86. Kaşınızın karasını yıkasam çıkmaz
Sizin gibi taze gül bağlarda yetişmez
Sizin gibi taze gül bağlarda yetişse
Soruşturup gitsem bahçıvanınız satmaz

87. Kaşının karasına kunduz olayım
Geceleri yürüyemezsen yıldız olayım
Gecenin yıldızında yürüyemezsen
Elime meşale alıp gündüz olayım

88. Kaşının karalığından sabrım kalmadı
Beklemekten gücüm kalmadı
O kadar çok çektim ki vefasızın derdini
Oturup kalkmaya hâlim kalmadı

89. Kayın atamız Molla Artık Bey idi
Bize verdiği elbiselik kemha[32] imiş
...
...

90. Kış günü geldi, güzel abirim[33] nerdesin

[31] Eski zamanlarda revaçta olan, boyu uzun, dik ve yüksekçe duran, üzerine büyük şal atılarak kullanılan kadınlara özel geleneksel başlık türü
[32] Atlas ve kutnu ayarında kadifeye yakın, havsız, altın ve gümüş tellerle nakışlı olarak dokunan, ağır kaftanlık ipekli bir kumaş türü
[33] Birkaç kokunun karışımından elde edilen güzel koku

Can çıkacak hale geldi tabibim nerdesin
Gece-gündüz seni düşünürüm
Bir gün demezsin, “garibim nerdesin?”

91. Kış günü köyde gördüm kurdu
Yaz günü yaylada gördüm kurdu
Kim görmüş Çoban Yazı mezarını
Harcayayım sahip olduğum şeyleri

92. Kızcağız adın nedir, ay yüzlüdür
Haykalın[34] üstünde güneş parıldar
On yedi oda ve sarayın içine girdiğinde
Zeba yedi meşale gibi parlar

93. Kırmızı gülü suya koysa solmaz
Yurdunuzda misafirler dolaşmaz
Yurdunuzda misafirler dolaşsa
Elde mendil, gözünde yaşı eksik olmaz

94. Koyunla asıl yünü kırmızı olan koçu birleştirdiler
Kervan gitti, baştan sona siyahlaştı
Zebacan bir öpücük ver ak yüzünden
Kalkıp gidecek tan yıldızı

95. Koyunla asıl yünü kırmızı olan koçu birleştirdiler
Kervan gitti, baştan sona siyahlaştı
Zeba Gül zülfünü kaldır bir öpeyim
Parıldayıp çıktı seherden yıldızı

96. Tatlı esmerim, başında pervane olayım
Osma[35] sürdüğün dal gibi kaşına kurban olayım
Osmayı bugün sürsen ertesi gün çıkar

[34] Genelde gümüş veya altından yapılan geleneksel kolye türü
[35] Kaşa sürülen ve uzattığına inanılan geleneksel rimel

Dudak akik, mercan dişine kurban olayım

97. İlahi takdir, Sabzıman ve Yazı'yı birbirine yaklaştırdı
Hayatını her anını oyunla geçirdi
Bizden sonra bazı insanlar çıkar ortaya
Aşığı çekiştirip götürürler kadıya

98. Sabzımanı yandığım için söylerim
Aşkından kokmuş tütün çekerim
Aşkından kokmuş tütün çekmektense
Kötünün baskı ve eziyetini çekerim

99. Sabzımanın varını yoğunu ben anlatayım
Yeni gördüm topluluğun yüzünü
Yeni gördüğümde topluluğun yüzünü
Sormazsınız biz garibin hâlini

100. Sabzımanı söyleyeyim türlü-türlü
Göğsümde yeşerdi bir fidan
Yurdunuzda garip adam yürüyemezmiş
Eğilip kırılmasına az kaldı şu fidanın

101. Sabzımanı kısaltıp söyleyeyim
İyi yârin varsa derdin biter
İyi adama iki kadın olsa da idare eder
Kötülere bir kadın bile baş belasıdır

102. Sabzımanı ezgisine göre söyleyelim
Bir nargile tütün verin çekelim
Bir nargile tütünün keyfi ile
Birkaç Yazı-Zeba'yı söyleyelim

103. Sabzıman, taze baharına selam
Söğüt gibi boyuna, baygın bakışına selam

Söğüt boylu, baygın bakışlı güzellik sahibi
Boyuna nazar değmesin, muska al

104. Sabzıman ota basıp gelecek
Boynuna biber asıp gelecek
Boynundaki biberi benim
Burnundaki çift beni, senin

105. Sabzıman yeşil ... tonu[36] var
Belinde pazubente[37] benzeyen mendili var
Duydum ki pazubente benzeyen mendil yırtılmış
Yırtılırsa başının gözünün sadakası, serveti var

106. Sabzıman sekiz söğütün karşısı
Ben olayım güzel gencin hırsızı
Halk derki güzel genç han elçisi
Ben olayım mücevher elinin kamçısı

107. Boz atım her şekilde yürüsün
Yari görüp cilve yapıp dursun
Allah verirse Süleyman'ın tahtını
Taht üzerinde hükümdarlık keyfini sürsün

108. Boz atlı, uzun boylu nazlı sevgilim neredesin?
Doruk atlı, nadir yârim neredesin?
Halk der ki yılda bir bahar
Dört mevsim solmayan tek gülüm neredesin?

109. Boz atlı, uzun boylu nazlı sevgilim neredesin?
Doruk atlı, nadir yârim neredesin?
Halk der ki yılda bir bahar
Dört mevsim taze olan gülüm neredesin?

[36] Kaftan
[37] Genellikle damatlara verilen, ipek kanavuzdan yapılan ve kola bağlanan nakışlı mendil

110. Sararmışım ağacın tepesindeki yaprak gibi..
İki uçlu bıçağın önü gibi kesilmişim
Duydum ki giden yârim geri dönmüş
Açılmışım lalenin kalbi gibi

111. Sizin eve, bizim eve bakıyor
Ortasından zemzem suyu akıyor
Zemzem suyu kulpu renkli tonun kuşağıdır
Yüreğimde Gül Zeba'mın yarasıdır

112. Suya bakın ne tarafa akıyor
Yâre bakın, darçeden[38] bakıyor
Bir bakar, iki bakar hoşa gider
Kıvrılıp, kalem gibi kaşını oynatır

113. Şah-i Mardan'daki ağaç yırttı tonumu
Yâr ile oynardım kırıldı kolum
Memleketin malını verse düzelmez kolum
Belki düzelir yâr koynunda olsa kolum

114. Rüzgar çıksa kara zülfün bukleli olur
Hasretinden öldüm gel bu yana
Gitmek istesem dost düşman görür
Görürse görsün, yanıp tutuşsun gel bu yana

115. Akşam olunca şah dut ağacı aşık olur
Aşk iki gözde bulunur
Aşk her namerdin işi değil
O da cesur bir yiğitte bulunur

116. Şu ölüm her an gelmeme izin vermedi

[38] Avlunun komşuyla müşterek olan iç duvarında bulunan, genelde eğilerek ya da oturularak geçilen komşuya açılan küçük kapı

Kara toprak herkesi yuttu doymadı
Kara toprağa verin beni dedim
Azrail aldı canımı bırakmadı

117. Dağlarda biten bitkisin dilberim
Benim için nadirsin dilberim
Boyunu doğrult bir göreyim
Değerli mücevhersin dilberim

118. Dağlarda öter Yazı Tavuk
Sabzımanı bilmeyenin ağzı soğuk
Sabzıman bilmiyorsan git yoluna
...

119. Damlaya damlaya yuvarlak yerler göl olur
Halkaya konan kuşlar bülbül olur
Kimin karşısına uygun yar çıkarsa
Sabah akşam sözleri ile bülbül gibi öter

120. Dam üstünde duruşuna kurban olayım
Kaka gülü[39] gibi gülüşüne kurban olayım
Her yerin meyvesi kaka gülü[40]
Dal gibi titrek boyuna kurban olayım

121. Dağa çıktım dağ bademi toplamak için
Hayal ettim ay yüzünü görmeye
Ay yüzünde bir çift benin bir tanedir
Seni gören kara sevdaya tutulur

122. Taş olursa, Kaysar taşı gibi olmasın
Kız olursa, Sayad kızı gibi olmasın
Her yiğit Sayad'dan kız almasa

[39] Bir tür çiçek
[40] Bir tür çiçek

Yiğit olup, başına kalpak koymasın

123. Taş Bulak cennet gibidir ah dostlar

...

Gül Zeba'm şimdi gelir davul çalıp

Tüm dertlerime devadır ah dostlar

124. Tazı koştu tavşanın peşinden

Aşık oldum Molla Artık'ın kızına

Gidip söyleyin Molla Artık'ın kendisine

Gelmesin dost ve düşmanın sözüne

125. Topladım sangalağın taşını

Tarla yaptım Sar Çaşma'nın başına

Zebacığım koparıp gitti bir çift kavun

Kime lazımsa alsın leşini

126. Parçaladım Taş Bulak'ın taşını

Tarla yaptım çeşme kaynağının başını

Zebacığım koparıp gitti bir çift kavun

Kime lazım olursa alsın leşini

127. Dokuz gün çardak dikelim düğününde

Dokuz yorgan yatak hazırlayalım odasına

...

...

128. Tilkinin çekişmesi tazı ile

Bir takım kızlar çıkar oyun ile

Bir takım kızlar çıksa oyun ile

Kazanmadım, yuttum sarantazı[41] ile

[41] Genç kızların kullandığı ipek baş örtüsü

129. Üçkamıştan Gül Zeba'mın evleri
Yeni çıkan taze söğüt gibi boyları
Evciğim dokuz söğüdün karşısı
Ben olayım güzel gençler hırsızı

130. Ey Allah'ım beni çoban yaptın
Elimde yulhun[42] değnekle yola çıktım
Evi yansın, Adina kapıcı
Buzağısı ölmeden tazminat aldı

131. Yâr dedim yâr bitirdi beni
Akik idim kehribar etti beni
Değerli taşlardan kıymetli akik idim
Yerlere atıp değersiz etti beni

132. Yâr dedim yâr bitirdi beni
Akik idim kehribar etti beni
Yâr gitti sevdası gözümden gitmedi
Yâr ile gitmeye gücüm yetmedi

133. Yâr dedikleri bir acayip can imiş
Dişleri inci, güler yüzlü imiş
O kadar emdim ki dudaklarındaki balı
Allah'ımın verdiği, tükenmez kaynak imiş

134. Yarimin üçkamıştan evi var
Yeni çıkan körpe söğüt gibi boyu var
Yeni çıkan körpe söğüdün tanesi
Yârimi yabancılaştıran annesi

135. Yârcağızım uçkun[43] mendil gönderdi
Ben bunu nasıl dikeyim kış günü

[42] Açık renkli ve küçük yapraklı, çöllerde yetişen boyu uzun olmayan yabani, bir çesit sert yapılı ağaç
[43] Küçük nakışlı bir tür mendil

Ben bunu dikersem kış günü
Yârcağızım bağlayıp çıkar Nevruz günü

136. Yârcağızım yâr eyledi, can eyledi
Mavi mendil aldı, gözümü bağladı
Mun'dan gitti Astane sokağına
Yâri hatırlayıp kan ağladı

137. Yazıcığım aç yaranı ben göreyim
Çöllerde dolaşıp, hekimlere sorayım
Hekim derse yürek kanı ilaçtır
Hançer alıp yüreğimi ikiye böleyim

138. Yazıcığım alemde yeşeren gül idi
Çayırda öten bülbül idi
Yazıcığıma bir lütuf yap ey Rabb'im
Değirmende yediği dumdul[44] idi

139. Yazıcığım bak yarin geldi
Hüzne batmış, kaygılananın geldi
Gama batan, senin için kaygılanan Gül Zeba
Yazıcım diyerek seven yarin geldi

140. Yazıcım çıktı köyün dışından
Kıymetli mücevherler çıktı Hurşid poposundan
Bu sizin günahınız değil, koyun sütünden
Üç karı[45] uşbağ[46] verdi utancından

141. Yazıcığım sokakta oynar aşık
Kalpağını dik koyup söyler şarkı
Kalpağını dik koyup söylerse şarkı

[44] Kumda bütün olarak pişirilen mısır
[45] 145 cm uzunluğu olan ölçü birimi
[46] Kaba pamuklu kumaş türü

Buhara'nın kızları ona aşık

142. Yedi kız yuvarlandığında az olur mu?
Bu kadar şımartılmış kız olur mu?
Kız dediğin altın aşık[47] gibi olmaz mı?
Eritilip dökülmüş kurşun gibi olmaz mı?

143. Yukarıya baksam Hocaban Dağı'dır
Vadisi Gavcan Farah Bağı'dır
Dev Dere'yi seyreden Gül Zeba
Gelirken Koşteray Çarbağı'dır

144. Yukarı gidiyorken huriye rastladım
Üzerinde yamalı cübbesiyle pire rastladım
Yatmıştım Koh-i Alburz Dağı'na
Ulu pirim Hazreti Eşan'a rastladım

145. Yukarı gitsem yârim oturur
Çiçek toplayıp, güle dayanarak oturur
Gül derki, öt bülbülüm öt
Öterse aşık kendini öldürür

146. Yukarıdan geliyor zengin kızı
Dolu nakışlı eteği, ay gibi yüzü
Babana ben vereyim bin kuzu
Allah'ım sizi bize nasip etsin

147. Yukarıdan geliyor söyleye-söyleye
Kırmızı heykel bağını[48] dokuya-dokuya
Kırmızı heykel bağı, beyler kuşağı
Dudağından ısırayım kalsın izi

[47] Aşık oyununda kullanılan kemik parçası
[48] Genelde gümüş veya altından yapılan heykel adlı geleneksel kolye için dokulan bağcık

148. Yayan gidiyordum huriye rastladım
Elinde yeşil asalı pire rastladım
Yatmıştım Koh-ı Anvar Dağı'na
Ulu pirim Molla-i Rum uçradı

149. Koşarak çıktım Hocaban'ın üstüne
Gözüm çarptı Çartagab'ın pirine
Günahım baba-annem boynuna
Salmadılar beni kara gözün koynuna

150. Yürüyün yenge birlikte atla koşalım
Atı koşturup Yazı'yı bulalım
Yazıcığım bu yerlerde yoksa
Sahraya çıkıp Yazı'yı bulalım

151. Zebacan evinde koyun sağar
Üstüne Muhammed nuru yağar
Bir yağıp, iki yağıp durur
Kıvrılıp, kalem gibi kaşını oynatır

152. Zebacığım güzel boyuna kurban olayım
Yokuşa diktiğin evine kurban olayım
Yokuşa diktiğin evinin kuru[49] var
Her kurunda lal ve mercan taşı var
Çangarağından[50] inciler sallanır
Babanın yüzünde Hak'ın nuru var

153. Zebacan güzel boyuna kurban olayım
Yokuşa diktiğin evine kurban olayım
Yokuşa diktiğin evinin kuru var

[49] Ponponları olan, her ponponunda değerli yada değersiz taştan yapılan boncuklar işlenen, yazlık evlere asılan ev süsü
[50] Eski otavların, tahtadan yapılan tepe kısmı

Her kurunda lal ve mercan taşı var
Çangarağından inciler sallanır
Babanın yüzünde Hak'ın nuru var

154. Zebacan güzel boyuna kurban olayım
Yokuşa diktiğin evine kurban olayım
Yokuşa diktiğin evin altın olsun
İçinde oğul, kızın molla olsun.

155. Zebacan'ın üçkamıştan evi var
Yeni çıkan körpe fidan gibi boyu var
Yeni çıkan körpe fidan tanesi
Yazı'yı avare eden anası

156. Zebacan'ın üçkamıştan evi var
Yeni çıkan körpe söğüt gibi boyu var
Yeni çıkan körpe söğüdün tanesi
Gül Zeba'mı yabancılaştıran anası

SONUÇ

Daha önce yapılan çalışmalarda aşağıdaki özellikler gözlemlenmiştir. Bunlar;

-Söylenen koşukların ravileri, nerede, ne zaman yazıldığı belirtilmemiştir. Ravilerin ve bu gibi bilgilerin belirtilmesiyle eserin güvenilirliği artırılmakta ve emanete sadık kalınmaktır.

-Anonim sözlü halk eserlerini edebî dile uyarlamak uygun görülmemektedir. Ravinin telaffuzları aynı şekilde tarafsız ve objektif bir şekilde yazılmalı, orjinalliği korunmalıdır.

-Anonim halk edebiyatı adı altında belirli kişilerin söylediği şiir parçalarını halk edebiyatı olarak adlandırmak doğru olmamaktadır. Çünkü anonim halk edebiyatı söyleyeni belli olmayan halkın yarattığı eserlerdir. Folklor halk malıdır ve yıllar öncesine dayanır, dilden dile gelerek günümüze kadar ulaşmış ve geleceğe uzanacaktır.

- Yazı ve Zeba hikâyesi ayrıntılı bir şekilde yazılmamış, hikâyede bulunan kahramanların ve adı geçen bazı mekânların adları zikredilmemiş, yurtdışında bulunan benzer kaynaklar incelenip mukayese edilerek bu denli kapsamlı bir şekilde çalışılmamıştır.

Rivayet ve efsanelerde halkın iyiden yana olduğu, kötüden nefret ettiği ve gerçek aşka olan saygı ve ince düşünceleri anlaşılmaktadır. Öldükten sonra Karahan'ın "siyah köpek" simasında tasvir edilmesi, Yazı ile Zeba'nın ise birbirine sarılarak bulunması, halkın hayalini ve onlar hakkındaki his ve düşünceleri açıkça beyan etmektedir. Ayrıca hikeyede Yazı'nın kadıya başvurması, kadıların aşık çift lehine karar vermesi aşıklara gösterilen saygıyı ve onları ayırmamaya gösterilen özeni gösterir.

Amu Derya'nın iki tarafındaki Özbeklerin aynı kültürel zenginliğe sahip olduğu, mesafelerin kültürlerin aktarılmasına engel olmadığı görülmektedir. Bıbıhan aslen Buhara'dan olmasına rağmen Berka'da yaşayan zenginlerden olan Molla Artık ile evlendirilir ve gelin olarak Amu Derya'nın diğer tarafına (Afganistan) geçer, hayatının geri kalanını Berka'da geçirir. Hikeyede yaşananlardan, alın yazısının er geç kişiyi bulduğu, bundan kaçış olmadığı görülmektedir.

Ayrıca söylenen koşuklarda, Türkçe olan yer adları ve yeryüzü şekilleriyle ilgili adlar, takı adları, hayvan atları, kumaş atları ve giysi atları bulunmaktadır. Bu sözcükler

dilbilimi, halk edebiyatı, köken bilgisi gibi birçok alana, bu konu ile ilgili araştırma olanağı sağlamaktadır.

Özbek halk edebiyatının mahsulü olan bu dörtlükler; dil, şive ve ses özellikleri, söz dizimi ve gramer yönünden birçok ipucu sunmaktadır. Özbek kültürünün saklı kalan gizli güzelliklerini açığa çıkarmaktadır. Gelenek ve görenekleri hakkında bilgi vererek Türk boyları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca geçmişten günümüze kadar olan süreçte oluşan kültürel ve dilsel değişiklikleri gözler önüne serer.

Yaşam tarzı, gündelik yaşam ve toplumunun genel algısı hikâye ve beyitlerde görülmektedir. Kadınlar ve erkekler arasında haremlik-selamlık durumunun olmadığı, insanların birbirine güvendiği, arkadaşlık, komşuluk ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu, insanların birbirine iyi günde kötü günde destek olup birbirinin yanında olduğu görülmektedir. İnsanların çoğunluğunun iyi niyetli ve namuslu olduğu dörtlüklerden ve hikâyeden anlaşılmaktadır. Türkistan'ın bir ucundan diğer ucuna gitmenin serbest olduğu, ticaret yapıldığı görülmektedir. Bu yolculuk esnasında kullandıkları araçlar belirtilmektedir. Ayrıca doğum, düğün ve ölüm sebebiyle yapılan merasimlerde yaptıkları işlemler, dini inanışları görülmektedir. İlkbaharda bağlardaki ve yaylalardaki yazlık evlere taşınmaları (bağ köçer), güz mevsiminde ise tekrar yerleşik evlerine geri dönmeleri anlaşılmaktadır.

Koşuklar Özbeklerin sosyal hayatlarını aksettirmektedir. Yaptıkları işler ve meşgaleler, yapılan eğlence ve oyunlar, yemek kültürü gibi birçok konu koşuklarda zikredilmektedir.

Koşukların, özellikle sabzıman koşuklarının Özbek kültürünü en iyi şekilde yansıttığı, yapılan bu çalışmada anlaşılmaktadır.

Dizin-Sözlük

(Afganistan Özbekçesi – Türkiye Türkçesi)

Sıralama: a (a, â, à) b c ç d e (e, é) f g ğ h (h, x) ı i (i, í) j k (k, q) l m n (n, ñ) o ö p r s ş t u ü v y z

A (a, â, à)

ââ: ah

â.123/1, 123/4

Àbdulla Xân: Abdullah Han (kişi adı)

à. 1/1, 70/7

a'bir (> Ar. abîr): birkaç kokunun karışımından elde edilen güzel koku

a.+im 90/1

ab-ı zımzım (> Far.+Ar. āb-ı zamzam < āb-ı zemzem): zemzem suyu

a. 111/2, 111/3

acal (> Ar. ecel): ölüm, ecel

a. 3/4, 5/4

acayip (> Ar. acaib < acîb): acayip

a. 133/1

aç-: açmak

a.-kin 137/1

áçıl-: açılmak

a.-ıb 51/2

â.-ıbman 110/4

adâ bol-: yok olmak

a.-gaymakan 51/4

a.-mas 133/4

a.-sa 59/4, 60/4

adâ qıl-: bitirmek

a.-dı 131/1, 132/1

adaş-: kaybolmak, yolunu kaybetmek

a.-ıb 19/3

Âdína: Adina (kişi adı)

â. 130/3

áh: ünlem

a. 2/1

a.+ı 2/1

âhu (> Ar. āhû): ceylan

a. 4/3, 74/3

a.+dey 3/1, 4/1, 5/1, 74/2

åğana-: yuvarlanmak

å.-sa 142/1

áğız: ağız

a.+dı 4/2

a.+ga 3/2, 5/2, 74/1

a.+ı 118/2

ağrı-: ağrımak, acımak

a.-ıbtı 69/4

áxır (> Ar. āxır < āhir): son

a.+ı 16/2

aka: ağabey, abi

a. 66/7

akan: imiş

a. 34/1, 34/2, 34/3, 34/4, 66/3, 66/5, 66/6, 100/3, 133/1, 133/2, 133/4

a.+dur 49/1, 49/2, 49/4

áq (1): ak, beyaz

á. 82/1, 83/1, 94/3

áq- (2): akmak

á.-adı 111/2, 112/1

aqiq: akik

a. 96/4, 131/2, 131/3, 132/2

aqíl: akıl

a. 76/4

ál-: almak

á. 19/1, 20/1, 70/5

á.-álmasa 31/3, 122/3

á.-dı 116/4, 130/4, 136/2

á.-gín 17/4, 103/4

á.-ıb 16/3, 58/3, 87/4, 137/4

á.-ınmadí 11/2, 11/4

á.-sa 31/2

á.-sın 71/4, 76/4, 125/4, 126/4

âlam (> Ar. ālam< ālem "alem, el, toplum"): elâlem, herkes

á. 84/3

â.+ga 138/1

alaça: alaca

a. 56/4

áldí: ön, önü

á.+ga 53/1, 54/1

álıça: vişne

á. 62/1

alma: elma

a. 6/1, 21/3, 83/4

a.+lar 83/2

a.+man 75/2

a.+ní 7/1

altı: altı

a. 73/2, 73/3

áltın: altın

á. 142/3

am: hem

a. 11/4, 85/2, 85/3, 101/4, 142/2

ána: ana, anne

á. 8/1

á.+dan 72/1

á.+ga 55/2

á.+m 149/3

á.+mdí 9/1, 9/4

á.+ñ 13/3, 14/3

á.+sı 21/4, 61/4, 70/8, 134/4, 155/4, 156/4

á.+yiz 44/4

ánı: onu

á. 26/2

ara: ara

a+ga 23/2

ardáğla-: şımartılmak

a.-gan 142/2

arqağ: iplik

a.+ıman 56/4

arqa: arka

a.+sıga 144/2

arîğ: arık, su yolu

a. 61/1

ás-: asmak

á.-ıb 104/2

ásâ (> Ar. asā): asa

á. 148/2

asıl (> Ar. asl): hakikî, gerçek, asıl

a. 53/4, 94/1, 95/1

âsmân (> Far. âsmān): Gökyüzü, gök

â.+dan 10/1, 11/1

âsta-âsta (> Far. Aheste aheste < asta asta): yavaş-yavaş

â. 12/1

Âstâna (> Far. Asitāne "yuva, ev" < astana): Astana (yer adı)

â. 136/3

áşa: fazla

á. 52/3

âşıq (> Ar. āşıq): aşık

â. 41/4, 124/2, 141/4, 145/4

â.+ı 44/4

â.+lar 25/2, 25/4, 41/3

â.+lik 112/3, 115/2

â.+nı 97/4

âşığ: aşık oyununda kullanılan kemik parçası, aşık

â. 141/1

â+dey 142/3

âşıq-ı devâna (> Ar.+Far. aşık-I divāne < aşık-I devāna "deli aşık, çılgın olmuş aşık"): kara sevda

â.+dur 121/4

âşıq-í sargaşta (> Ar.+Far. Aşık-I segessţe "aşktan başı dönmüş şaşkın aşık"): şaşkın aşık

â.+man 73/2

Aşırqul: Aşırkul (kişi adı)

a.+â 19/1, 20/1, 70/5

a.+ım 70/4

át (1): ad

á.+ı 15/1

á.+ıní 9/1

á.+iñ 42/3, 92/1

á.+íñdan 32/3

át (2): at

á.+ım 65/2, 70/6, 70/7, 107/1

á.+ımdı 65/3

á.+ını 70/7, 81/4

á.+ka 13/1, 14/1

á.+lík 28/3, 108/1, 108/2

a.+tı 19/2, 20/2, 70/9, 150/1, 150/2

át- (3): vurmak, avlamak

á.-alik 20/4, 33/2

at- (4): atmak

a.-tım 71/2

áta: baba

á. 13/3, 14/3, 149/3

á.+ní 9/3

á.+ñ 15/1, 16/5

á.+ñdı 152/6, 153/6

á+ñga 146/3

á.+sı 38/4

á.+sını 82/3

á.+yiz 44/3

áta pir: ulu pir

á.+ím 144/4, 148/4

âtaşí gul (> Far. Ateş-I gul): kırmızı gül

â.+day 57/4

avâz (> Far. avāz): ses

a.+ım 62/2

av bas-: ava çıkmak

a.-álik 20/3, 33/1

avliyâ (> Ar. evliyā): evliya

a.+lar 42/4

avval: önce

a.+ı 16/1, 27/2

avıl: köy

a.+dí 24/1, 140/1

áy: ay

a. 17/2, 34/1, 34/2, 75/3, 84/1, 121/2, 121/3

a.+dey 146/2

a.+dı 73/3, 75/3

a.+lik 73/2

ayáğ: ayak

a.+íga 15/4, 46/3

a.+ını 56/2

ayáğ qoy-: adım atmak, bir yere giriş yapmak

a.-dım 6/1

ay xâna: ay yüzlü

a.+dur 92/1

ayla-: eylemek

a.-dí 136/1

aynal- (1): kurban olmak

a.-ey 16/5, 40/3, 96/1, 96/2, 96/4, 152/1, 152/2, 153/1, 153/2, 154/1, 154/2

aynal- (2): dönmek

a.-adı 37/1

a.-ey 96/1, 96/2, 96/4, 120/1, 120/2, 120/4

aynı: an, vakit

a. 65/3

Aypâra: Aypara (kişi adı)

a.+dur 28/1

ayt-: söylemek

a. 18/1, 83/3

a.-alik 102/1, 102/4

a.-almeyman 76/3

a.-aman 17/1, 98/1

a.-ar 106/3, 108/3, 109/3, 141/2, 145/3

a.-ay 17/1

a.-ayin 99/1, 101/1

a.-ıb 18/1

a.-iñ 25/3, 124/3

a.-maysan 90/4

a.-sa 137/3, 141/3

áz: az

á. 142/1

aziz: değerli

a. 28/4

Azrail: Azrail

a. 116/4

a.+dı 79/2, 79/3

B

bâbâ: dede

b.+m 66/3

Bâbâ Zangí: Baba Zengi

b.+dan 79/4

bâdâm (> Far. bādem): badem

b.+ın 121/1

badarğa qıl-: yabancı

b.+gan 155/4

badnâm (> Far. Bed-nam "adı kötü"): adını kötüye çıkarmak

b. 67/2

b.+iga 67/4

badnâmiga qoy- (> Far.+Tür. bednāmige qoy- "adını kötülemek"): adını kötüye çıkarmak

q.-diñ 67/4

bahâ: paha, değer

b. 72/4, 131/4

b.+sídur 63/4

b.+sını 83/3

bahâr (> Far. bahār): bahar

b. 51/1, 108/3, 109/3

b.+ım 108/4, 109/4

báh-báh: kuçu kuçu

a. 29/2

baxmal: kadife

b. 70/3

baxt: baht

b.+iñ 67/3

bâğ (1): bir şeyi bağlamaya yarayan kuşak

b.+ídur 111/3, 111/4

b.+ını 23/1

b.+laga 86/2, 86/3

bâğ (2) (> Far. bāğ): bağ

b.+ıga 82/3

b.+laga 86/2, 86/3

båğ (3): kolye bağcığı

b+ı 147/2, 147/3

bâğbån (> Far. bāğbân "bağcı, bağa bakan, bağla ilgilenen kişi"): bahçıvan

b. 82/3

b.+iyíz 86/4

bağla-: bağlamak

b.-ganı 47/3

b.-lab 134/4

b.-ladi 136/2

bağır: bağır, yürek

b.+ídan 80/1

b.+ıdey 110/4

baq: bu taraf

b+íga 48/1, 48/2, 48/4

báq-: bakmak

b.-adı 70/4, 111/1, 112/2

b.-ıb 112/3

b.-qanı 17/2

b.-qın 139/1

b.-sam 143/1

bâl: bal

b.+ını 133/3

bala: çocuk, yavru

b.+m 16/1, 16/2

b.+sı 70/7

b.+sıdey 85/4

baland: yüksek

b. 30/4, 83/3

banát kavış: Kadifeden yapılan, genellikle genç kız ve genç kadınların kullandığı ayakkabı

b. 15/4

band-ı zındân (> Far.+Far. band- ı zındān < bend-i zindan "zindana bağlı, zindanda tutuklu): zindanda mahkum

b.+dur 22/1

banda: köle

b. 13/2

bár: var

b. 70/9, 76/3, 105/1, 105/2, 105/4, 134/1, 134/2, 152/3, 152/4, 152/6, 153/3, 153/4, 153/6 155/1, 155/2, 156/1, 156/2

b.+dur 70/1, 70/3

bár-: gitmek

b.118/3

b.-adı 94/4

b.-a edím 144/1

b.-abız 12/1

b.-atbedım 148/1

b.-ay 114/3

b.-dı 136/3

b.-dím 66/1

b.-ıb 25/3, 41/3, 124/3

b.-sam 48/3, 145/1

barakalláh: barekallah

b. 21/1

bárakan: varmış

b. 27/1, 27/3

bárıça: olduğu kadar, yettiği kadar

b. 62/2

barg (> Far. berg): yaprak

b.+ıdey 110/1

barısı: hepsi

b. 27/4

barlık: varlık

b.+ını 91/4, 99/1

barra-u man: hayvan sesleri

b. 70/1

bas qıl-: durmak

b.-adı 151/3

bás-: basmak

b.-ıb 104/1

báş: baş

b.+ginañdan 40/3

b.+ iñdan 96/1

b.+ı 63/1

b.+ıdan 18/4

b.+ıga 12/1, 81/1, 81/3, 122/4

b.+ını 31/4, 71/3, 125/2, 126/2

b.+ızga 35/2

b.+ızdagi 35/4

baş etagi: baştan uca

b. 94/3, 95/2

bát: hızlı

b.+ımız 28/3

báy: zengin

b. 89/1

b.+dı 146/1

b.+lar 26/1

bazâr: topluluk

b. 44/2

bâzband (> Far.+Far. bazu bend "kol bandı, kola takılan bağ"): genellikle damatlara verilen, ipek kanavuzdan yapılan ve kola bağlanan nakışlı mendil

b. 105/2, 105/3

bâzband sıfat (> Far.+Far. bazu bend sıfat "kol bandının özelliğine sahip, kola takılan bağa benzer"): bazband mendiline benzeyen

b. 105/2, 105/3

bazı: bazı

b. 128/2, 128/3

bází (> Far. bāzī): oyun, eğlence

b+ga 97/2

bebáş (> Far. bebāş < Bibāş "başıboş"): serseri

b. 26/2

bedav: değerli ve hızlı koşan at türü

b. 31/1

Begâna (> Far. begāne < Bigāne "yabancı"): yabancı

b. 134/4, 156/4

béglar: beyler

b. 147/3

bel: bel

b. 68/2

b.+ímga 57/2

b.+ı 34/2

b.+ıga 105/2

b.+ını 19/2, 20/2, 70/6

bel bağla-: hazırlanmak

b.-btı 68/2

bér-: vermek

b. 52/1, 52/2, 52/3, 52/4, 69/1, 69/2, 69/4, 94/3

b.-a 69/1

b.-ar 44/3

b.-ayin 146/3

b.-dı 24/4, 82/4, 140/4

b.-gan 133/4

b.-iñ 102/2

b.-iylar 116/3

b.-ma 10/3, 30/3

b.-mas 18/1, 44/4

b.-sa 107/3, 113/3

b.-sañ 52/2, 52/3, 52/4, 54/3

beráq: beri, bu tarafa

b. 84/2, 114/2, 114/4

b.+raq 84/4

berçe: herkes

b. 16/4

b.+ni 116/2

Berka: Berka (yer adı)

b. 22/1, 23/1, 59/1

b.+ga 60/1

bet: yüz

b.+ıga 152/6

beş: beş

b.+ka 63/3

bevafâ (> Far. bevāfā < Bivefā "vefasız"): vefasız

b.+nı 88/3

biyâ (> Far. Biyā "gel"): gel

b. 40/2

biyâra: karpuz ya da kavun

b.+sıga 42/2

Bıbıxân Báybıççа: Bıbıhan Hanımefendi

b.+dey 72/2

bıl-: bilmek

b.-madım 49/1, 49/2, 49/4

b.-magan 118/2

b.-masañ 73/3, 118/3

b.-may 21/3

bıla: ile

b. 150/1

bılan: ile

b. 59/3

bır: bir

b. 7/3, 8/1, 11/2, 11/3, 23/3, 24/1, 25/1, 26/1, 26/2, 27/1, 27/3, 29/1, 32/4, 34/1, 35/1, 37/3, 38/1, 39/3, 49/3, 58/1, 76/3, 79/4, 80/3, 90/4, 94/3, 95/3, 97/3, 100/2, 101/4, 102/2, 102/3, 108/3, 108/4, 109/3, 112/3, 115/4, 125/3, 126/3, 128/2, 128/3, 133/1, 138/3, 151/3

b.+ı 28/1, 28/2

b.+ısı 28/1, 28/2

bırbırı: birbiri

b.+ga 64/3

bırday: her anını birlikte geçirmek

b. 97/2

bırlarí: birisi

b. 66/3, 66/4, 66/6

bır miñ: bin

b. 146/3

bısát: servet

b.+ımga 91/4

bıt- (1): işlenen, dikilen

b.-kan 50/4

bıt- (2): çıkmak, yetişmek

b.-kan 39/1

b.-sa 86/3

b.-tı 40/1, 41/1

bıt- (3): yetişmek

b.-mas113/3

b.-gan 117/1

b.-sa 86/3, 113/4

bız: biz

b. 44/3, 99/4, 64/1, 64/2, 67/2

b.+dı 111/1

b.+ga 4/4, 34/4, 74/4, 89/2, 146/4

b.+lardan 97/3

bodana: bıldırcın

b+nı 30/1

bo(l)-: olmak

b.-a 142/1, 142/2

b.-ar 15/1, 15/2, 15/4, 30/1, 30/2, 30/4, 79/4, 119/1, 119/2, 119/4

b.-ay 87/1, 87/2, 87/4, 128/2, 128/3

b.-aylik 64/1, 64/4

b.-dí 16/4, 68/3, 90/1, 90/2

b.-dım 72/1, 124/2

b.-ey 13/2, 42/3, 106/2, 106/4, 129/4

b.-gan 16/1

b.-íb 12/3, 122/1, 122/2, 122/4

b.-mas 18/2, 18/4

b.-masa 53/3, 150/3

b.-masın 122/1, 122/2

b.-may 11/4, 142/3, 142/4

b.-sa 44/3, 44/4, 59/1, 59/2, 71/4, 82/2, 101/2, 115/1

b.-sa edı 60/1, 60/2, 60/4

b.-sam 58/1

b.-sañ 54/4, 83/3

b.-sın 67/3, 154/3, 154/4

bolgaymakan-: olur mu

b. 51/1, 51/2, 51/4

borı: kurd

b.+nı 91/1, 91/2

bosa: öpücük

c. 94/3

boy: boy

b.+í 6/4, 103/2, 103/3, 134/2, 155/2, 156/2

b.+íñdan 120/4, 152/1, 153/1, 154/1

b.+ıñga 103/4

b.+ları 129/2

b.+nıdaki 104/3

b.+nıga 104/2

Boyın (1): Boyın (yer adı)

b. 22/1

boyın (2): boyun

b.+ıga 149/3

boyrâ: hasır

b. 2/4

boz (1): çizgili desenleri olan, el dokuması pamuklu kumaş

b. 2/4

boz (2): açık toprak rengi

b. 31/1, 70/7

bu: bu

b. 20/3, 24/3, 32/1, 33/1, 34/1, 35/1, 36/1, 61/3, 61/4, 137/4, 140/3, 150/3

b.+nı 134/2, 134/3

bugun: bugün

b. 20/3, 33/1, 96/3

Buxârâ: Buhara (yer adı)

b.+nı 141/4

bulbul: bülbül

b. 8/4, 119/2, 119/4, 138/2

b.+ım 145/3

bur-: Büzmek

a. 4/2

burın: burun

b.+ıdaki 104/4

buyır-: buyurmak, emretmek, takdir etmek

b.-dı 97/1

C

cabr: cebir, eziyet

c.+dan 80/4

Calâyír: Celayirliler (kabile adı)

b. 25/1, 27/3

c.+lar 25/3

camâl: cemal, yüz

c. 103/3

c.+iñdan 58/4

camiyat: topluluk

c. 99/2, 99/3

cân: can

c. 79/2, 79/3, 133/1, 136/1

c.+ím 18/3

c.+ımdı 116/4

canda: yamalı cübbe

c.+sı 144/2

cannat: cennet

c. 123/1

can rubâ bol- (> Far.+Tür. cân rûbā bol- "canı çalınmak, can vermek"): can çıkma durumu

c.+dı 90/2

carqır-: parıldamak

c.-ab 95/4

cat: kavgacı

c. 27/3

cavâhír: mücevher

c.+lar 17/3

cavân: genç

c. 106/3

c.+dı 106/2

c.+lar 129/4

cavra-: acılanmak, eziyet çekmek

c.-b 10/4

cavr-u cafâ (> Far.+Far. cevr- u cefā "baskı ve eziyet"): baskı ve eziyet

c.+ sın 98/4

cay: yer

c.+ı 30/1

c.+lar 119/1

cíğa: taç

c. 35/2

c.+ngiz 35/4

cıdâlík: ayrılık

c. 23/2

cılva: cilve

c. 107/2

cílga: vadi

c+sı 143/2

cora: çift

c. 104/4, 121/3

cuft: çift

c. 125/3, 126/3

cul: Kıldan veya yünden yapılmış hayvan örtüsü, çul

c.+ını 19/1, 20/1, 70/5

c.+lik 70/3

cumla: tüm

c.123/4

Ç

çâk et-: yırtmak, kesmek

ç.-ay 50/4

çáq-: kırmak

ç.-ib 54/3

çal- (1): kaçırmak

ç.-sín 2/2

çal- (2): müzik aleti çalmak

ç.-ıb 123/3

çaman: çayır

ç.+ga 138/2

çangí: pençe

ç.+dan 79/2, 79/3

çanğarağ: eski otavların, tahtadan yapılan tepe kısmı

ç+ı 152/5, 153/5,

çáp-: koşmak

ç.-alik 150/1

ç.-ıp 150/2

çarbâğ: bahçe

ç. 62/1

çarx-ı falak (> Far.+Far. çârk-ı falak < çârk-ı felek): çarkıfelek

ç. 37/1

çârgul (> Far. çārgul): dört çiçek

ç. 73/1, 85/1

çarla-: çağırmak

ç.-dı 29/2

ç.-sa 29/3

Çârtagâb: Çartagab

ç.+tı 149/2

çâryâr (> Far. çār yār < çer yār): dört yar, dört halife

ç. 66/5

çaşım (> Far. çaşm < çeşm): göz

ç. 40/3

Çeçaktu: Çiçektu (yer adı)

ç.+nı 38/1

çert-: çekmek

ç.-ıb 21/2

çet: dış alan

ç.+ıdan 24/1, 140/1

çıbın: sinek

ç. 58/1

çığ-: çıkmak

ç.-ar 97/3, 128/2, 135/4

ç.-ıb 20/3, 33/1, 150/4

ç.-adı 79/1

ç.-dı 24/2, 95/4, 140/1, 140/2

ç.-dım 121/1, 149/1

ç.-qan 129/2, 134/2, 134/3, 138/1

ç.-sa 75/3, 128/3

çıq-: çıkmak, bitmek

ç.-qan 155/2, 155/3, 156/2, 156/3

çılım: nargile

ç. 102/2, 102/3

çılla: kış

ç. 30/2

çırâğ (1): lamba

ç. 23/4

çırağ (2): ışık

ç.+ı 25/2, 25/4

Çímqotanlík Sây: Çimkotanlik Sây **(**yer adı)

ç. 15/2

çol: çöl

ç.+laga 2/2, 39/1, 40/1, 41/1, 42/1

ç.+larga 137/2

Çol Nabát: Çol Nabat (yer adı)

ç.+ga 20/6, 33/4

çopan: çoban

ç. 91/3

çulğab qoy-: dolayıp bağlamak

ç.-aman 57/2

çum kaşta: dolu nakış

ç+lik 146/2

D

dabıl qáq-: davul çalmak

d.-ıb 19/4

dád-u be dád (> Far. dad-ü be dad): sızlanmak, feryad figân etmek

d. 13/3, 14/3

dâğ (1): dert

d+ını 23/2

dâğ (2): iz

d.+ı 147/4

dal: dik

d. 141/2, 141/3

dál qáş: dal gibi kaş

d.+iñdan 96/2

dam: önü

d.+ıdey 110/2

dâna (1): tane

d.+dur 121/3

d.+sı 134/3, 155/3, 156/3

dâna (2): tohum

d.+sı 61/3,

dap: tef

d.+ın 123/3

dara: dere

d. 32/1

d.+ga 32/1

d.+lardan 19/3

d.+sı 38/1

daraxt: ağaç

d.+tı 110/1

dard: derd

d.+iñdi 101/2

d.+ımga 123/4

d.+ını 88/3

dardı sar: baş belası

d. 101/4

dariça (>Far.+Tür. dariçe < darçe "küçük kapı, kapıcık"): avlunun komşuyla müşterek olan iç duvarında bulunan, genelde eğilerek ya da oturularak geçilen komşuya açılan küçük kapı

d.+dan 112/2

dárı (> Far. dârû): ilaç

d. 69/4

daru (> Far. dârû): ilaç

d.+dur 137/3

darvâzavån (> Far. dervâzebân "kaleci"): kapıcı

d. 130/3

Daryâ (> Peh. deryâ "deniz, derya"): derya

d. 64/3

d.+dan 69/2

d.+ga 64/4

d.+ní 43/1, 44/1, 45/1, 46/1, 47/1, 48/1

d.+sı 61/2

daşt (> Peh. deşt "kır, ova, çöl): ova

d.+ı 71/1

davâ (> Ar. devâ "ilaç, çare, deva"): deva

d.+dur 123/4

davlat (1) (> Ar. devlet, dovlet "devlet, şans, talih, ikbal"): talih

d.+iñgiz 35/4

davlat (2): zenginlik, mal-mülk

d. 52/1

davlat (3): servet

d.+ı 105/4

davrân (1) (> Ar. dovrân "dönem, devre, felek, devran"): talih, şans

d. 49/4

davran (2): hükümdarlık

d. 107/4

davul: fırtına

d. 24/1, 25/1, 26/1

davuş: ses

d.+ıman 56/1

de-: söylemek, demek

d.-b 3/3, 5/3, 6/1, 25/1, 25/2, 29/2, 72/3, 85/2, 85/3, 105/3, 139/4

d.-dílar 61/1, 61/2

d.-dım 116/3, 131/1, 132/1

d.-gan 142/3

d.-ganga 18/1

d.-gani 133/1

d.-ma 75/1, 75/2

d.-sa 18/3

d.-sam 2/1, 17/1, 114/3

dév (> Peh. dîv "dev, şeytan, vahşi"): dev

d. 2/2

Dev Dara: Dev Dere

d.+nı 143/3

didar (> Peh. diden<didār "görme, görüşme, karşılaşma, kavuşma"): yüz

d.+ın 9/3

d.+ını 99/2, 99/3

dıl (> Peh. dil): gönül, yürek, kalp

d.+ım 2/1

dılbar (> Peh. dil+borden > ber "sevgili, dilber, güzel"): dilber

d.+â 50/1

d.+ım 39/1, 39/2, 39/4, 49/1, 53/1, 53/2, 53/4, 54/1, 54/2, 55/1, 55/2, 55/4, 117/1, 117/2, 117/4

dıldâr (> Peh. dil+dâşten > dâr "sevgili, yürekli, cesur, teselli veren"): sevgili

d. 49/1

dumdul: kumda bütün olarak pişirilen mısır

d. 138/4

dur (>Ar. dorr): inci

d. 133/2

durdâna (> Ar.+ Far. dordâne "inci tanesi, aziz, sevgili, biricik, birtane, tek"): inci

d.+dan 72/4

dur-ı ğaltân: kıymetli mücevherler

d. 24/2, 140/2

durrı: değerli taş

d. 152/4, 153/4

dost (> Peh. dûst "arkadaş, dost, aşık, sevgili): dost

d. 59/4, 60/4, 114/3

d.+ím 66/5

d.+lar 123/1, 123/4

d.+u 124/4

duşman (> Peh. doşmen): düşman

d. 59/4, 60/4, 114/3, 124/4

d.+lar 51/4

E (e, é)

e: ey!

e. 10/3, 15/3, 30/3, 51/1, 52/1

ebar-: göndermek

e.-dı 135/1

edí: idi

e. 16/5, 16/6, 23/3, 58/1, 58/2, 58/4, 59/1, 59/2, 59/3, 59/4, 60/1, 60/2, 60/4, 89/1, 89/2

e.+m 82/3, 113/2, 131/2, 131/3, 132/2, 138/1, 138/2, 138/4

ek-: ekmek

e.-tım 41/1, 42/1, 71/1, 125/2, 126/2

él (1): kabile

é.+íyız 27/3

el (2): el, elalem

e.+lar 48/3

elçı: elçi

e.+sı 106/3

elt-: götürmek

e.-arlar 97/4

emas: değil

e. 24/3, 34/2, 115/3, 140/3

eşíg: kapı

e.+dan 36/4, 56/1

e.+i 53/1

e.+iñ 54/1, 55/1

éşıt- (1): dinlemek

é.-iylar 38/3

éşit- (2): duymak

é.-ıbman 110/3

é.-masañ 50/3

é.-tim 105/3

eşiy: kapı

e.+dan 56/1

etak: etek

e.+i 146/2

F

Falak (> Ar. felek "gök, felek, kader, falaka, tarih"): felek

f.+dı 80/4

farzand (> Peh. ferzend "evlad, çocuk, yavru, oğul"): evlad

f.+iñgiz 35/3

faryâd (> Peh. feryâd "feryat, bağırtı, çığlık, imdat dileme, sızlanma): feryad

f.+ımdı 50/3

faryâd et: feryat etmek

f.-ay 50/2

fasıl (> Ar. fesl "mevsim, bölüm, kısım"): mevsim

f. 49/3

G

gâh-gâh: zaman zaman

g. 22/3

gâh bol-: gah olmak

g.-sa 57/1, 57/2, 57/3, 57/4

Galaça: Galaça (yer adı)

g.+dan 20/7, 33/5

gap: söz

g.+ım 76/3

gardla-: toza dumana katmak

g.-dı 29/1

Gavcån Faráx Bâğí: Gavcan Farah Bağı

G.+dur 143/2

gavhar (1): değerli

g. 28/3

gavhar (2) (> Peh.): mücevher

g. 106/4, 117/4, 131/3

gavhar-ı qımmat bahâ (> Peh.+ Ar.+ Far. govher kıymet behâ "yüksek fiyatlı mücevher"): değerli mücevher

g. 72/4, 131/3

g.+san 39/4, 117/4,

giyâ (> Far. giyeh "bitki, ot"): bitki

g. 40/1

g.+san 39/1, 117/1

gırav: esir

g. 36/2

gırav tuş-: esir düşmek, esir olmak

g. 36/2

gor (> Far. gûr "mezar, kabir"): mezar

g. 12/1, 12/3

g.+ ını 91/3

gurcı: küçük yapılı olan köpek cinsi

g.+sın 29/2

gul (> Peh. gol): çiçek, gül

g. 1/2, 8/1, 23/3, 32/2, 50/4, 51/2, 51/3, 138/1, 145/2, 145/3

g.+dı 93/1

g.+ga 145/2

g.+gun 55/4

g.+iyí 109/4

g.+ı 108/4

g.+ım 78/3

gul-ı qå-qå: kaka gülü (bir tür çiçek)

g. 120/2, 120/3

gul-ı lâla (> Peh. gol lâle): lâle

g. 110/4

gulla-: çiçek açmak

g.-dı 42/1

Gul Zebâ: Gül Zeba

g. 23/3, 32/2, 139/3, 143/3,

g.+m 8/2, 78/1, 78/2, 78/4, 123/3, 156/4

g.+mdı 1/2, 111/4

g.+nı 38/2, 38/4, 129/1

Guldeste (> Far. goldeste "buket, çiçek demeti"): Güldeste (kişi adı)

g.+ñdí 1/1

gulzâr (> Far. golzâr): gül bahçesi

g. 8/4, 49/2

gunâ: günah

g. 24/3, 140/3

guzal: güzel

g. 106/2, 106/3

Ğ

ğam (>Ar. gam): üzülmek, gam

ğ. 3/3, 5/3

ğamgusâr (> Ar.+ Far. gamgusâr < gam+ gosârden > gosâr "dert ortağı, gerçek dost"): kaygılanan

ğ.+iñ 139/2, 139/3

ğamga tol- (Ar.+Tür.): hüzne batmak

ğ.-gan 139/2, 139/3

ğarib (> Ar. garîb "garip, yabancı, acayip, tuhaf"): garip, fakir

ğ. 100/3

ğ.+tí 6/2, 6/3, 13/4, 14/4, 99/4

ğ.+ibim 90/4

ğâz: kaz

ğ. 43/3, 45/3

ğ.+ga 43/3, 45/3

H (h, x)

Hab-habla-: havlamak

h.-b 29/4

hâcat bol-: lazım olmak

h.-sa 125/4, 126/4

Haq: Allah

h. 32/3, 42/3, 97/1

h.+tı 152/6, 153/6

haqqâ: gerçek

h.+nı 17/1

hâl (Ar. hāl "hâl, durum"): hal

h+ıga 6/2, 6/3, 13/4, 14/4

h.+ım 88/4

h.+ını 99/4

halqa (1): yuvarlak

h. 119/1

halqa (2): halka

h.+ga 119/2

hål-hål: türlü-türlü

h. 100/1

hamma: tüm

h. 59/2, 60/2, 66/7

hamması: hepsi

h.+dan 28/3

h.+nı 28/4

hamişa (> Peh. hemîşe "sürekli, daima, her zaman, hep): daim

h.108/4, 109/4

hamzed: şimdi

h.123/3

har (> Peh. her): her

h. 31/2, 31/3, 107/1, 115/3, 120/3, 122/3, 152/4, 153/4

harbır: her bir

h. 63/4

har dam (> Peh.+Peh. her dem "her soluk, her nefes, her an"): her an

h.116/1

harkim: herkes

h.+ga 119/3

har na: her ne

h. 82/2

hasrat: hasret

h.+iñdan 114/2

haşarat: çekişme

h.+ı 128/1

havâ: hava

h.+ga 64/2

h.+nı 29/1

havas (>Ar. hevâs): heves

h.+taman 85/2

havuz: havuz

h.53/1

hayâl: hayal

h.121/2

haykal: Genelde gümüş veya altından yapılan geleneksel kolye türü

h.+ iñ 92/2

haykal båğı: genelde gümüş veya altından yapılan heykel adlı geleneksel kolye için dokulan bağcık

147/2, 147/3

hayqır-: bağırmak

h.-araman 84/2

h.- sam 84/3

hayran: hayran

h+ıman 36/3

Hazrat Eşân: Hazreti Eşan

h. 144/4

Hazrat Xízır Bâbâ: Hazreti Hızır

h.+m 66/3

Hazrat Yazı: Hazreti Yazı

h.+n 42/4

hiç: hiç, hiçbir

h. 41/4

hucra-saray: ev ve oda

h.+dı 92/3

hukum: hüküm

h. 12/3

hur: huri

h. 144/1, 148/1

hurı-: ulumak

h.-b 29/4

xabar (> Ar. haber): haber

x. 11/2

xâl (> Far. hāl): ben

x.+ı 70/9, 104/4

x.+ıga 13/2, 14/2

x.+iñ 121/3

xalâyiq (> Ar. helâ'ik "mahluklar, yaratıklar, mevcudat, insanlar"): halklar, insanlar

x. 67/4

x.+lar 97/3

xalili: Başka üzümlerden daha erken olgunlaşan, tatlı, kırmızı renkli üzüm türü

x.+sı 82/4

xalq (> Ar. halk): halk

x. 106/3, 108/3, 109/3

xân: han

x. 106/3

xána (> Peh. hâne): ev

x. 26/1

x.+dur 123/1

xancar (> Ar. hencer): hançer

x. 137/4

xandân (> Far. hendân < hendîden > hend+ân "gülen, güleç, gülümseyen, gülerek"): gülen

x. 133/2

xapa band: kolye

x.+íñ 16/6

xarâba (> Ar. herâbe "harabe, yıkıntı, virane"): harabe

h.+dan 65/1

xarç: harç

x. 91/4

xarídâr (> Far. herîdâr < herîden > herîd+ âr "alıcı, müşteri"): talip, alıcı

x. 44/3

xår-u zâr (> Peh.+Far. hâr-u zâr "perişan ve zelil, ağlayan ve hakir, ser sefil**":** hor, zavallı

x. 70/10

xas: özel

x. 30/1

xat (> Ar. hett): mektup

x. 77/2, 77/3

x.+ídur 38/2

xâtın: kadın

x. 101/3, 101/4

xel bağla-: sürüyü bir yere toplamak

x.-btı 68/1

Xılvatí: Hılvatı (yer adı)

x. 66/1

xımça: dal

x.day 120/4

Xocabán: Hocaban (yer ismi)

x. 149/1

x.+can 67/1, 68/1

Xocabán Táğí: Hocaban Dağı

x+dur 143/1

xoş: hoş

x. 112/3, 112/3

xoş gulıstân: güzel güller bahçesi

x.+dur 22/4

xoşroy (> Peh+Far. hoşrû): güzel

x. 129/4

Xudâ: Allah

x. 81/3, 107/3, 138/3

x.+dan 12/3

x.+yá 10/3, 30/3, 51/1, 52/1, 130/1

x.+yım 146/4

xumâr (> Ar. hummâr "mahmur"): baygın

x.103/3

x.+iñga 103/2

Xurşid (> Peh. horşîd "güneş"): Hurşid (kişi adı)

x. 24/2, 28/1, 92/2, 140/2

x.+tan 24/3

I

Işq (> Ar. aşk): aşk

ı. 11/3, 83/4

ı.+ iñdan 98/2, 98/3

İ (i, í)

iç (1): iç

i.+iga 62/1, 92/3, 154/4

iç- (2): içmek

i.-madım 61/2

ikav: ikimiz

i. 64/1, 64/2, 64/4

ikkí: iki

i. 43/2, 45/2, 46/2, 47/2, 64/3, 101/3, 112/3, 115/3, 151/3

íláç: ilaç

í. 16/2

ilqı: kısrak

i. 52/3

ínâyat (> Ar. inâyet "iyilik, lütuf, ihsan, Allah'ın inayeti): yardım

í. 79/4, 138/3

incá: bu taraf

i. 40/2, 62/3

inca biyâ (> Far.+Far.): buraya gel

i. 62/3

intızâr (> Ar. intizâr "bekleyiş, gözü yolda olma, gözleme"): bekleyiş

i.+liydan 88/2

ipak: ipek

i. 46/3, 47/3

ís: koku

í.+ı 80/2

iş: iş

i.+i 115/3

iz:iz

i.+iga 124/1

izma-iz: peş-peşe

i. 77/2, 77/3

K (k, q)

Kabtar (> Peh. kebûter): güvercin

k. 64/1

kâhış-ı cân: yüreğinin derdini gamını almak

k.+dur 22/2

kahrubâ: kehribar

k. 131/2, 132/2

kal: kel

k. 81/3

kam bahâ (> Peh+Far. kem behâ "az değerli, değeri düşük"): değersiz

k. 131/4

kân: kaynak

k.133/4

Kaptarxån: Kaptarhan (yer adı)

k.+dan 20/6, 33/4

k.+ga 20/5, 33/3

kârvån (> Far. kervân < kârvân): kervan

k. 94/2, 95/2

kâsa: sıvı içecek tüketmek için, bardak yerine kullanılan kase

k. 7/3

kaşâl: dökülmek

k.-a 82/1

kâşka: keşke

k. 58/1, 59/1, 60/1

kaşta: nakış

k.+man 73/1, 85/1

k.+nı 21/2

katta-kiçik: büyük-küçük

k. 38/3

kavn: gönül,

k.+ım 65/4

kayf: keyf

k.+i 102/3

kaylig: keklik

k.+imdi 76/1

keça: gece

k. 20/3, 20/5, 33/1, 33/3, 34/1, 35/1, 36/1, 70/8

k.+la 87/2

k.+lik 23/3

k.+nı 87/3

k.+sı 78/2

keçe-kunduz: gece-gündüz

k. 90/3

kél-: gelmek

k. 84/2, 114/2, 114/4

k.-abersa 143/4

k.-ar 37/3, 123/3

k.-arım 116/1

k.-adí 43/1, 43/2, 45/1, 45/2, 46/1, 46/2, 47/1, 47/2, 146/1, 147/1

k.-dí 16/3, 66/2, 66/8, 104/1, 104/2, 139/1, 139/2, 139/4, 146/1, 147/1

k.-gin 84/4

k.-ıb 20/5, 33/3, 71/3

k.-íbman 9/2

k.-lar 80/2

k.-mas 29/3, 37/4

k.-sa 30/2, 77/3

k.-sín 77/2

kelgay makan**:** gelir mi

k. 51/3

kelın: gelin

k.+ız 27/1

keñ-keñ: geniş-geniş

k. 67/1

kérak: gerekli, gerek

k. 46/3, 46/4, 47/3, 47/4, 71/4

kés-: kesmek

k.-ar 101/2

k.-tí 8/2

ket-: gitmek

k.-ar 96/3, 132/4

k.-arıdan 68/3

k.-arıga 68/2

k.-ibti 83/4

k.-gan 110/3

k.-madi 132/3

k.-mas 68/3, 86/1

k.-tı 19/3, 110/3, 125/3, 126/3, 132/3

ketír-: getirmek

k.-dím 8/1

k.-iñ 7/3

kişkina: küçücük

k. 61/1, 62/1, 75/2

kim: kim

k. 91/3

k.+ga 71/4, 125/4, 126/4

kimxâ (>Far. kemhâ): Atlas ve kutnu ayarında kadifeye yakın, havsız, altın ve gümüş tellerle nakışlı olarak dokunan, ağır kaftanlık ipekli bir kumaş türü

k. 34/4

k.+åy 89/2

k.+i 55/4

kípt: omuz

k.+ımga 72/3

kı: ki (bağlaç)

k. 26/1, 108/3, 109/3

kır-: girmek

k.-masın 124/4

kışí: kişi

k. 18/1, 18/2, 18/4

kış-kışla-: kovalamak

k.-sañ 58/3

kiy-: giymek

k-ganı 53/4

k.-ganiñ 55/4

kıyík: geyik

k. 20/4, 33/2

k.+ka 68/1

koça: sokak

k.+ga 141/1

k.+síga 136/3

Koh-ı Alburz Tåğı: Koh-i Alburz Dağı

k.+ga 144/3

Koh-ı Anvar Tåğı: Koh-ı Anvar Dağı

k.+ga 148/3

kok (1): ot, yeşillik

k.+tı 63/1

kok (2): mavi, maviye yakın renk

k.+kína 64/1

kokar-: bitmek, yeşermek

k.-dı 100/2

k.-ıb 63/1

kok româl: mavi mendil

k. 136/2

kol: göl

k. 119/1

kom-: gömmek, defnetmek

k.-sın 2/4

kop: çok

k. 42/1

koprik: köprü

k. 64/4

kor bo(l)-: kör ölmek

k.-sın 48/4

kor-: görmek

k.-adı 114/3

k.-álmadım 85/3

k.-ey 39/3, 55/3, 85/2, 85/3, 117/3, 137/1

k.-gan 121/4

k.-ganı 121/2

k.-ıb 107/2

k.-ıbman 34/1, 35/1

k.-ıbtı 91/3

k.-ım 91/1, 91/2, 99/2

k.-madím 9/3

k.-ınadı 63/1, 63/2

k.-sa 84/4, 114/4

k.-sam 99/3

k.-sın 84/4, 114/4

k-ur 84/3

korpa: yoğun

k. 127/2

koş- (koç-): göç etmek

k.-kan 15/2

k.-masın 25/3

k.-tı 25/1, 94/2, 95/2

kot: popo

k+ıdan 24/2, 140/2

kotar **-:** kaldırmak

k. 54/4, 95/3

k.-ıb 84/2, 84/3

kotarıl-: kalkmak

k.-ıb 94/4

koy- (1): çatlamak

k.-ıb 51/4, 59/4, 60/4, 114/4

koy- (2): dert ve üzüntüden içi yanmak

k.-ıb 114/2,

k.- ganımdan 98/1

koy- (3): yanmak, bedbaht olmak, berbat olmak

k.-gır 130/3

koydır-: yakmak

k.+adı 37/2

koylak-iştan: Pantolon ve gömlek olmak üzere iki parçadan oluşan giysi

k. 56/4

koz (1): göz

k. 81/4, 103/4, 149/4

k.+dan 115/2, 132/3

k.+ga 3/1, 4/1, 93/4

k.+ginam 69/4

k.+iñga 75/1

k.+ı 77/1, 103/2, 103/3

k.+ım 149/2

k.+ımdí 136/2

k.+lardı 74/2

k.+larga 5/1

k.+ları 76/1

k.+larımdan 17/3

k+lik 4/3, 69/3, 74/3

koz (2): nazar

k.+ıkmasın 72/3

koz (3): dip, hemen yan tarafı

k.+ıga 55/1

kozı tuş-: göze çarpma

k.-tı 149/2

koz yáşı: gözyaşı

k.+ga 81/4

kul-: gülmek

k. 3/2, 4/4, 5/2

k.-ıb 21/4

k.-ışiñdan 120/2

k.-máğ 74/1, 74/4

kulfat: acı

k.+í 9/4

kun: gün

k. 49/4, 72/1, 90/4, 127/1

k.+ça 73/3

k.+ı 90/1, 91/2, 135/2, 135/3, 135/4

k.+lík 9/2

kunduz: gündüz

k.87/4

k.+ga 78/2

kun-kundan: günden güne

k. 42/2

kun taláş: gün boyu çaba göstermek

k.-ar 31/1

qabqará: simsiyah

q. 75/1, 77/1, 78/1

q.+dur 76/1

qabr: kabir, mezar

q.+ídan 80/2

qafas: kafes

q.+taman 85/4

qåq-: oynatmak

q.-adı 151/4, 112/4

qaqala-: ötmek

q.-ydı 118/1

qál-: kalmak

q.-dım 65/2

q.-gan 70/10

q.-madı 88/1, 88/2, 88/4

q.-masín 10/2, 10/4

q.-sın 147/4

qalam: kalem

q. 112/4, 151/4

qalam qáş: kalem gibi ince kaş

q.+ını 112/4, 151/4

qalampur: biber

q. 104/2

q.+ı 104/3

qallaman: koruyucu

q. 70/2

qallığ: sevgili, yar

q.+ı 43/4, 45/4

qalpáğ: kalpak

q.+ ını 141/2, 141/3

q.+iñga 58/2

qamat: boy, endam

q.+iñdı 39/3, 55/3, 117/3

qamçı: kamçı

q.+sı 106/4

qån: kan

q. 8/3, 68/4, 136/4

q.+ı 137/3

qanavuz: kırmızı renkli bir tür ipek kumaş

q. 53/4

qån bağla-: üzülmek

q.-btı 68/4

qandáğ: nasıl

q. 61/3, 61/4, 135/2

qár: kar

q. 8/3, 79/1, 80/1, 81/1

qara (1): kara

q. 17/4, 58/167/3, 69/3, 77/1, 80/1, 81/1, 82/1, 83/1, 84/1, 114/1, 116/2, 116/3, 149/4

q.+sıga 87/1

q.+sını 86/1

q.+liyidan 88/1

qara- (2): bakmak

q.-dı 21/4

q.-ñ 112/1, 112/2

q.-madı 6/2

q.-masa 6/3

qara çıbın: siyah sinek

q. 58/1

qara kor-: görmezden gelmek

q.-ıb 20/8, 33/6

qarâr: sabır

q.+ım 88/1

qarı: 145 cm uzunluğu olan ölçü birimi

q. 24/4, 140/4

qasâba: Eski zamanlarda revaçta olan, boyu uzun, dik ve yüksekçe duran, üzerine büyük şal atılarak kullanılan kadınlara özel geleneksel başlık türü

q.+ñ 85/1

qáş (1): kaş

q. 88/1

q.+ı 63/2, 63/4

q.+ını 151/4

q.+ızdı 86/1

q.+kinañ 87/1

qáş (2): yanı

q.+ıga 29/3, 81/1

qáş- (3): kaçmak

q. 26/1

qatra: damla

q. 69/4

qavun: kavun

q. 125/3, 126/3

qayda: nerde, yok

q.+dur 3/1, 3/2, 3/4, 5/1, 5/2, 5/4

q.+san 90/1, 90/2, 90/4, 108/1, 108/2, 108/4, 109/1, 109/2, 109/4

qayna-: kaynamak

q.+b 79/1

qaynáta: kaynata, kayın baba

q.+bız 34/3, 89/1

qayrıl-: eğilmek

q.-ıb 58/2, 100/4, 112/4, 151/4

Qaysâr: Kaysar (yer adı)

q. 22/2, 122/1

qaysı: hangi

q. 50/1

qází: kadı

q.+ga 97/4

qıl (1): kıl

q. 37/3

qı(l)- (2): yapmak

q. 138/3

q.-ayın 91/4

q.-ıb 107/2

q.-ıñ 102/1

q.-dı 132/2, 156/4

q.-dılar 67/2

q.-dım 121/2

q.-diñ 130/1

q.-gan 134/4

q.-gin 117/3

q.-ey 78/3

q.-sa 48/4

q.-sayiz 80/3

q.-sın 48/4, 146/4

qılığ: davranış

q.+iñ 50/1

qımmat bahâ (Ar.+ Far. kıymet bahâ): değerli

q. 72/4, 131/3

q.+san 39/4, 117/4

qír: tepe

q.+lardular 67/1

qıråv: kırağı

q. 36/1

qırmız: kırmız böceğinden elde edilen parlak kırmızı renkli boya

q.+ga 78/4

qırmızí: kırmızı

q. 94/1, 95/1, 147/2, 147/3

qış: kış

q. 51/1, 90/1, 91/1

q.+lar 135/2, 135/3

qışqır-: çağırmak

q.-aman 62/2

q.-ey 40/2, 48/2

q.-masam 62/3

q.-sam 62/3

qışláq: köy

q.+qa 91/1

qıyâmat: kıyamet

q. 11/4

qıyıl-: eğilmek,

q.-ıb 63/2

q.-ıbman 110/2

qız: kız

q. 122/2, 142/1, 142/2, 142/3

q.+dı 54/4

q.+ga 43/4, 45/4

q.+gina 67/3, 92/1

q.+ginanı 67/2

q.+ı 4/3, 69/3, 74/3, 146/1

q.+ıdan 122/3

q.+ıdey 122/2

q.+ıga 21/1, 21/4, 124/2

q.+íñ 154/4

q.+lar 44/2, 128/2, 128/3

q.+lardı 75/4

q.+ları 141/4

qızıl: kırmızı

q. 93/1

qol: el

q. 84/2, 84/3

q.+ga 93/4

q.+ginamga 38/2

q.+íga 1/2

q.+ıdan 13/3, 14/3

q.+ım 13/1, 14/1, 113/2, 113/3, 113/4

q.+ímdan 66/2

q.+ımga 87/4, 130/2

q.+iñga 75/2

q.+ını 8/1, 106/4

q.+larıga 148/2

qolla-: koruyup kollamak

q.-dı 42/4

qol kotar-: el kaldırmak

q.-ıb 84/2, 84/3

qol tutış: el ele tutuşmak

q.-íb 48/2

qon-: konmak

q.-dí 8/4

q.-gan 119/2

q.-sam 58/2

qonğıráq: kıvırcık saç

q. 84/1, 114/1

qoş-: koşmak

q.-tı 124/1

qoşqár: koç

q. 94/1, 95/1

qoşíğ: şarkı

q. 141/2, 141/3

qoş pıçåğ: iki uçlu bıçağ

q.+dı 110/2

qoşşa: çift

q. 52/4

Qoşteray Çârbåğí: Koşteray Çarbağı

q.+dur 143/4

qoy (1): koyun

q. 10/1, 24/3, 140/3, 151/1

q.+ga 94/1, 95/1

qoy- (2): sokmak

q.-diñ 23/2

qoy- (3): koymak

q.- 141/2, 141/3

q.-gan 96/2, 142/4

q.-madı 116/1, 116/4

q.-masın 122/4

q.-sa 31/4

q.-sam 135/3

q.-sañ 96/3

qoy- (4): sürmek

q.+adı 81/2

qoyın: koyun, kucak

q.+ıga 113/4, 149/4

q.+ızdaki 35/3

qozzí: kuzu

q. 52/2, 146/3

q.+sı 10/2

quláğ sal-: dinlemek

q.-íñ 12/2

qulan: donu düz renkli, at ile eşek arası görünüşte yabani at türü

q. 19/2, 20/2, 20/4, 70/6, 70/7

qulpı ton: kulpu renkli ton

q.+ı 111/3

qunduz (1): kunduz rengi, siyah renk

q.87/1

q.+í 94/2, 95/2

qunduz (2): kunduz

q. 87/1

q.+ga 78/1

q.+ í 94/2, 95/2

qur- (1): oluşturmak

q.-aylík 7/4, 127/1

qur- (2): yok olmak

q.-sın 37/2

q.-sına 107/4

qur (3): Ponponları olan, her ponponunda değerli yada değersiz taştan yapılan boncuklar işlenen, yazlık evlere asılan ev süsü

q.+ı 152/3, 153/3

q.+ıga 152/4, 153/4

quråq: çardak

q. 127/1

qurı-: kurumak

q.-mas 93/4

qurbán: kurban

q.+ı 18/2

q.+ıman 36/4

qurbán namâz: kurban bayramı

q. 70/8

quş: kuş

q+ıngiz 35/3

q.+lar 119/2

qutıl-: kurtulmak

q.+mas 79/2

q.+sa 79/3

quy-: dökmek

q.- álmas 1/2

quyån: tavşan

q. 33/2

L

Lab (> Peh. leb): dudak

l. 96/4

l.+gínañdı 13/2, 14/2

l+iñdan 147/4

l.+ları 78/4, 133/2

l.+larını 133/3

lâcaram (>Ar. lâcerem "kuşkusuz, çaresiz"): çaresiz

l. 8/3

laxta-laxta (> Far. lehte lehte): parça parça

l. 68/4

lal (> Ar. la'l): lâl

l.+ı 152/4, 153/4

lâla (> Far. lâle): lâle

l.+zâr 51/2

larzân (> Far. lerzân < lerzîden > lerz+ an "titreyen, titrek"): titrek

l. 120/4

láş (> Far. lâş "leş, murdar"): leş

l.+ını 71/4, 125/4, 126/4

latta boy (> Far. lette bûy: kumaş yanığı kokusu

l.+ dey 16/1

lay: çamur

l. 15/4

lolı: çingene

l. 27/1

M

Macâl (> Ar. mecâl): güç

m.+ım 88/2

mahi (> Peh. mâhî): balık

m. 69/1

mahkam (> Ar. mohkem "sağlam, dayanıklı, sımsıkı, iyice, sert"): sıkı

m. 19/2, 20/2, 70/6

Mahtâb (> Far. mâhtâb < mâh-i tâb < mâh-i tâbende "mehtap, ay, dolunay, ay ışığı") : dolunay

m+ıman 75/3

magar (> Peh. meger): belki

m.+am 113/4

mağra-: melemek, hayvanların çıkardığı ses

m.-b 10/2

mağz (> Peh. magz "beyin, iç, öz, çekirdek"): meyve ve kuru yemişin iç kısmı

m.+ını 54/3

maxta-: övmek

m.-ma 1/1

makan: mi ki?

m. 41/1, 41/2, 41/4

maqâm: her şekil

m.+ga 107/1

mal (> Ar. mâl): mal

m.+ın 113/3

malâmat qıl-: ayıplamak

m.-adí 48/3

mamlakat: memleket

m. 113/3

ma'mur bol-: doymak

m.-dí 16/4

man: mang; hayvanların böğürmesini, bağırtısını, çıkardığı sesleri; insanların böyle bağırmasını ve gürültülü konuşmasını ifade eden kök

m. 70/1

marcân: mercan

m. 96/4, 152/4, 153/4

Mard (> Peh. merd "erkek, adam, mert, yiğit, er, cömert): yiğit

m. 122/4

Mardânalik (> Peh.+Tür. merdâne+lik "erkekçe, erkek gibi, yiğitçe, mertçe"): mertlik

m.+dan 57/3

marvaríd: inci

m. 152/5, 153/5

mas (mast > Peh. mest): mest

m. 30/2

mastâna (> Far. mestâne < mest+âne "sarhoşça"): mestane

m.+dan 72/2

ma'şal (> Ar. meş'al): meşale

m. 87/4

m.+dey 92/4

Mâtí: Mati (yer adı)

m.+dur 38/1

mavc (> Ar. mevc/ movc "dalga, çalkantı"): dalga

m. 64/3

mavcud bol- (> Ar.+Tür. mevcûd/ movcûd+bol- "mevcut olmak, var olmak, hazır olmak"): doğmak, dünyaya gelmek

m.-dım 72/1

may (> Peh. mey): mey, şarap, içki

m. 7/3

maydán (> Peh. meydân "meydan, saha, alan): ortaya

m.+ga 31/4

mayin: ince

m. 34/2

maylıs (maclıs > Ar. meclis): meclis, toplantı

m. 75/4

mazañ: kavgacı

m. 27/1

mehmân (> Peh. mihmân): misafir

m. 23/3

méhr (> Sans.-Peh. mihr "sevgi"): sevda

m.+i 132/3

mehríbån (> Far. mihrbân "sevgili, sevecen, şefkatli, merhamet): mihriban

m. 32/3

mehr-í giyâ (> Far. mihr giyâh): sevgi çiçeği

m. 40/4, 62/4

men: ben

m. 12/4, 13/4, 14/4, 17/1, 48/1, 48/2, 55/3, 85/2, 85/3, 90/3, 96/1, 99/1, 100/1, 101/1, 106/1, 106/4, 117/3, 129/4, 135/2, 135/3, 137/1, 146/3

m.+ı 50/3, 67/4, 78/3, 80/4, 83/4, 116/3, 130/1, 131/1, 131/2, 131/4, 132/1, 132/2,

m.+ıkí 104/3

m.+ga 52/1

meva: meyve

m.+sı 120/3

miñ: bin

m.+ínı 52/2

m.+dan 52/3

mizân: yön, taraf

m.+ga 112/1

mı: mı (soru eki)

m. 18/1, 18/2, 18/4, 63/3, 142/1, 142/2, 142/3, 142/4

mın-: binmek

m.-dım 13/1, 14/1

m.-gan 31/1

mınan: ile, birlikte

m. 2/3, 2/4, 7/1, 7/2, 7/3, 7/4, 11/3, 21/3, 37/1, 37/2, 37/3, 37/4, 43/2, 45/2, 46/2, 47/2, 50/4, 60/3, 102/3, 113/2, 128/1, 128/2, 128/3, 128/4, 132/4

mısâfır: misafir

m.+lar 93/2, 93/3

mısl: benzer

m.+ı 53/2, 53/3

mizân: taraf

m.+ga 112/1

Muhammad: Hz. Muhammed

m. 80/2, 80/3, 151/2

muxtasar (> Ar. muhteser): kısa

m. 101/1

mullâ: İslamî ilâhiyat, şeriat ve dinî yasa (fıkıh) üzerine eğitim almış din bilgini, molla

m. 16/5, 89/1, 124/2, 124/3, 154/4

Mullâ Ártıq: Molla Artık (kişi adı)

m. 16/3, 21/1, 124/2, 124/3

m.+dı 4/3, 69/3, 74/3

m.+báy 15/1, 34/3, 89/1

Mullâ Aka: Molla Aka (kişi adı)

m. 66/7

m+i Şíbırğâni 66/4

Mullâ-i Rum: Molla-i Rum, Mevlana (kişi adı)

m. 66/6, 148/4

Mun: Mun (yer adı)

m.+dan 136/3

munâsíb (> Ar. munâsib): uygun

m. 43/3, 43/4, 45/3, 45/4, 119/3

Murâd (> Ar. murâd): murat, dilek, istek

m.+ıga 41/4

muşk (> Far. moşg): misk

m. 80/2

N (n, ñ)

nâlış (> Far. nâliş < nâlîden > nâl+ iş): inleme

n.+íga 12/2

n.+kaman 73/4

nâmart (> Far. nâmerd): namert

n.+ti 115/3

namâyån: açık, görünür

n.+ga 76/2

namâz: namaz

n. 65/3, 65/4

nâr (1): nar

n. 7/1

nar (2): erkek

n. 30/2

nar (3): diğer

n. 43/1, 44/1

nára: bağırma

n.+sídur 70/2

narı: sonra

n. 65/1, 65/4

nav: yeni

n. 129/2, 134/2, 134/3, 155/2, 155/3, 156/2, 156/3

navroz: nevruz

n.135/4

nâz: naz, cilve

n. 43/4, 45/4

n.-ıní 54/4

nazar: görüş

n+ımga 39/2, 117/2

ne: ne (soru eki)

n. 112/1

n.+dur 92/1

neççа: birkaç

n. 26/2, 32/4

neça bır: birkaç

n. 102/4

nedur: nedir

n. 77/4

nígâr: yârim

n+ım 145/1

nıhâl: fidan

n. 100/2, 100/4

n.+dey 155/2

n.+dı 155/3

n.+ıga 6/4

nışâna: nişane, örnek

n.+a 82/4

nur: nur

n.+ı 151/2, 152/6, 153/6

O

obal: günah

o.+ginam 149/3

ocag: buzağı

o.+ı 130/4

oç-: sönmek

o.+masın 25/4

o.+tı 25/2

oçáğ: ocak

o. 54/1

ox-: benzemek

o.-şar 6/4, 78/1, 78/2, 78/4

oğıl: oğul

o.+u 154/4

oğrı: hırsız

o.106/2

o.+sı 129/4

oqíy-oqíy: okuya okuya

o. 147/1

ol-: ölmek

o. 3/4, 5/4,

o.-aman 3/3, 5/3

o.-dı 65/2

o.-dım 114/2

o.-dírur 145/4

o.-gan 16/2

o.-ganı 65/3

o.-íb 10/2, 10/4

o.-máğ 74/4

o.-mey 130/4

o.-sa 30/4

o.-sın 114/4

olım: ölüm

o. 10/3, 30/3, 116/1

oltır-: oturmak

o.-aylík 7/2, 77/4
o.-ıb 58/4, 88/4
o.-ışı 53/3
o.-ıptı 76/2
o.-gan 38/3
o.-ganda 60/3
o.-madım 49/3
o.-sam 59/3,
o.-ur 145/1, 145/2

on: on
o.+ga 63/3

on beş: on beş
o.+ka 63/3

on yetti: on yedi
o. 70/1, 70/3, 92/3

op-: öpmek
o.-ay 95/3

or-: örmek
o.-aman 57/1

orday: ördek
o. 43/2, 43/3, 45/2, 45/3, 46/1, 47/2
o.+dı 46/3, 47/3
o.+ga 43/3, 45/3

orgíl-: kurban olmak
o.-ey 16/6, 32/3

orta: orta
o.+man 57/1
o.+da 59/2
o.+ga 60/2,
o.+sídan 45/1, 46/1, 47/1, 111/2
o+sıga 32/2

osma: kaşa sürülen ve uzattığına inanılan geleneksel rimel, osma
o. 81/2, 96/2, 96/3

ot-: geçmek

o. 48/2, 48/4
o.-alik 20/7, 33/5
o.-eybérsam 22/3
o.-kan 36/4, 56/1
o.-kanginamga 69/2
o.-madım 61/1

otkaz-: geçirmek
o.-dı 97/2

ottız: otuz
o. 57/1

oy: ev
o.+dan 59/2, 60/2
o.+dı 111/1, 111/1
o.+ginam 129/3
o.+ı 155/1, 156/1
o.+ıga 16/3, 127/2, 151/1
o.+ıl 30/3, 134/1
o.+ım 59/1, 60/1
o.+iñ 154/3
o.+iñdan 152/2, 153/2, 154/2
o.+iñdı 152/3, 153/3,
o.+ları 129/1

oyqí: uyku
o.+dan 66/8

oyğat-: uyandırmak
o.- kaní 66/8

oyna- (1): oynamak
o.-ar 113/2, 141/1

oyna- (2): oynaşmak
o.-ganí 46/4, 47/4

oz: öz, kendi
o.+iñ 55/2
o.+ı 66/8, 77/2, 77/3
o.+ıga 124/3

o.+ım 65/2

o.+ını 145/4

o.+ları 76/2, 76/4

ozbaşıga: başıboş, kendi başına

o. 29/4

P

pâdavån: çoban

p. 130/1

palaxmån: sapan

p.+ga 71/2

paléz (> Far. pâlîz "bostan, bahçe, tarla"): kavun karpuz ekilen yer, bostan

p. 71/1, 125/2, 126/2

pález ek-: bostan yapmak

p.+tım 40/1, 41/1, 42/1

parí (> Peh. perî): peri

p. 2/2

parişân (> Far. perîşân): perişan

p. 65/4

parvâna (> Far. pervâne): pervane

p. 18/4

parvâz (> Far. pervâz): uçmak

p. 64/2

pas bol-: alçalmak

p.-ar 30/4

paydâ bol- (> Peh.+ Tür. peydâ bol-): bulunmak

p.-ur 115/2, 115/4

payvand qíl-(> Peh. peyvend kıl-): aşılamak

p.-aylík 7/1

peşâna (pîşânî > Peh. "alın, talih, ikbal, şans"),: alın

p.+ñ 73/1, 82/2

peyşambí (> Far. pencşenbe): perşembe

p. 72/1

piyâda (> Far. piyâde): yaya, yürüyerek

p. 9/2, 65/2

píçáğ: bıçak

p. 8/1, 8/2

pıç-: kumaş biçmek

p.-gan 34/4

p.-kan 89/2

pır (> Peh. pîr): pir

p. 66/2, 144/2, 148/2

p.+lar 66/7

p.+larí 66/7

p.+íga 149/2

p.+ím 66/6

pısta: fıstık

p.+dey 3/2, 4/2, 5/2, 74/1

p.+ní 6/4

pış-: pişmek, olgunlaşmak

p.-ıbtı 83/2

poçáğ: kabuk

p. 54/2

R

rahmı kel-: acımak, merhamet etmek

r.-mas 13/4, 14/4

raxş alma: orta büyüklükte, yumuşak ve tatlı olan, açık kırmızı renkli, çizgileri bulunan elma türü

r.+lar 83/2

rang-u roy (> Peh.+Far. reng-i rûy): yüz

r.+íga 16/4

râst: doğru

r. 117/3

rast qil-: doğrultmak, düzleştirmek

r.-gin 39/3, 55/3

ravån (> Far. revân < reften < rev-ân "giden"): yola çıkmak

r.130/2

româl (> Far. rûmâl < rû+ mâlîden < ru-mâl "yüz bezi") (1): mendil

r. 93/4

r.+ginam 36/2, 36/3

româl (2): bez

r. 58/3, 135/1

r.+ı 105/2

rozı (> Peh. rûzî "azık, rızık, nasip, kısmet"): nasip

r. 146/4

rozí bér- (> Peh.+Tür. rûzî ber- "azık, rızık, nasip, kısmet"): rızık vermek

r. 52/1

S

sabz (> Peh. sebz "yeşil, taze"): yeşil

s. 148/2

s.+ı 105/1

sabza: esmer

s. 96/1

sabzı: ot

s.+nı 104/1

Sabzıman: Sabzıman (Zeba'nın lakabı)

s.+dı 97/1, 98/1, 99/1, 100/1, 101/1, 102/1, 103/1, 104/1, 105/1, 106/1, 118/2, 118/3

sabz-ı bahâr (> Peh.+ Peh. sebz-i bahār "yeşil bahar"): taze baharına

s.+ iñga 103/1

saç: saç

s.+ımdı 57/1

sadqa: kurban

s.+i 42/3

sadqa bol-: kurban olmak

s.-ey 14/2

sadqa-i sar: başının gözünün sadakası

s. 105/4

såğ-: sağmak

s.-adı 151/1

sahar: seher

s.+dan 95/4

sâhıb (> Ar. sâhib "sahip, malik"): sahib

s. 103/3

sâhra: sahra

s. 150/4

sakkız: sekiz

s. 20/4, 33/2, 106/1

sál-: koymak

s.-ıb 71/2

s.-madı 149/4

s.-sa 93/1

salâm (> Ar. selâm): selam

s. 103/1, 103/2

saman at: boz at

s.+lik 107/1, 108/1, 110/1

sanğalâğ: çevresinde irili ufaklı birçok taş ve kaya bulunan dere

s.+dı 125/1

sar: tepe, baş

s. 110/1

sarandâz: genç kızların ve kadınların kullandığı ipek baş örtüsü

s.+ı 128/4

sar-ba sar (> Far. serbeser < ser+be+ser "baştan başa"): üst üste

s. 101/3

Sarbulâğ: Sarbulak (yer ismi)

s.+dı 71/1

Sar Çaşma: sar çaşma

s.+nı 125/2, 126/2

sardâr (> Peh. serdâr "kumandan, lider, önder, kabile reisi"): sultan

s.+ı 28/4

sâr-ı pay (> Far. serâpâ < ser+ â+ pā "baştan ayağa, baştanbaşa, hepsi, tümü, tepeden tırnağa"): baştan ayağa kadar bütün vücudu kapsayan, kaç parçadan oluşan, cinsiyete göre değişiklik gösteren giysi kombinleri

s. 34/4, 89/2

sarğay-: sararmak

s.-ıb 73/4

s- ibman 110/1

sassığ: kokmuş

s. 98/2, 98/3

sarvan: sarban, deve bakıcısı

s.+ını 52/4

sarv-u nâz (> Peh.+Far. serv-i nâz "uzun ve düzgün boylu güzel"): nazlı sevgili

s. 108/1

s.+ım 109/1

sát-: satmak

s.-ar 83/3

s.-mas 86/4

savsan: renkli çizgileri olan ipek kumaş

s.+ı 36/2, 36/3

savuğ: soğuk

s. 118/2

sáya: gölge

s.+dur 32/1

s.+sı 49/2

s.+sıga 7/2, 49/3, 83/2

sayl: seyir

s.-ı 22/2

sayl qıl-: seyretmek

s.-gan 143/3

sayra-: ötmek

s. 145/3

s.-gin 145/3

s.-sa 145/4

s.-ykån 138/2

Sayyâd: Sayad

s. 122/2, 122/3

sâz: sâz

s.102/1

sél: sel

s. 43/1, 43/2, 45/1, 45/2, 46/1, 46/2, 47/1, 47/2

sen: sen

s. 48/1, 50/3, 55/2

s.+í 2/1, 2/2, 2/3, 2/4, 16/5, 67/1, 78/3, 85/2, 85/3, 90/3, 121/4

s.+kí 104/4

sev-: sevmek

s.-ar 139/4

sevganı: sevdiği, yari

s.+n 31/2

s.+nı 31/3

sıfat: sıfat

s. 105/2, 105/3

siyâ: kara

s. 40/3

sína: göğüs

s.+m 100/2

s.+mga 11/3

sıltân: sultan

s.+ıman 75/4

sın-: kırılmak

s.-dı 113/2

s.-maqqa 100/4

sırkå: Sirke

s. 2/3

sır-ı poşín yap-(> Pe+ Far.+ Türk. sır-i poşin "gizli sır"): sırrını saklamak

s.-alik 20/8, 33/6

sız: siz

s. 59/3

s.+dan 140/3

s.+dı 111/1, 146/4

s.+dıdey 86/2, 86/3

s.+ga 74/4

sohbat-ı gardân: sohbet halkası

s. 7/4

sok-: küfür etmek, kavga etmek

s.-tı 26/2

sol-: solmak

s.-aman 57/4

s.-ımas 93/1

soñ: son

s. 97/3

sor- (1): sormak

s.-ab 86/4

s.-amaysız 99/4

s.-añ 41/3

s.-ay 137/2

s.-sañ 9/1

sor- (2): emmek

s.-dım 133/3

soz: söz

s.+ıga 124/4

sozıga kır-: başkalarının sözüne göre hareket etmek

k.-masın 124/4

suu: su

s. 1/2, 2/2,

s.+ dı 112/1

s.+ga 93/1

s.+ı 79/1

s.+ını 61/2

sudır-: çekiştirmek

s.-rab 97/4

suğår: sulamak

s.+adı 81/4

Sulaymân: Hz. Süleyman

s.+dı 107/3

surma: sürme

s.+man 75/1

surub-basıb: ite kalka

s. 20/7, 33/5

sut: süt

s.+ıdan 24/3, 140/3

suz-: süzmek

s. 5/1

s.-máğ 74/2

suzıl-: süzmek

s. 3/1, 4/1

Ş

şâ daraxt: şah dut

ş. 115/1

şafá'at: şefaat

ş. 80/3

şaftálızâr (> Peh. şeftâlizār): şeftali ağaçlarından oluşan yer, şeftali bahçesi

ş. 44/1, 44/2

Şâh-í mardân (> Far. şâhmerdān < şâh+ merdân > şâh-i merdân "sanayi çekici, şahmerdan"): Şah-i mardan

ş. 113/1

şâxa (> Far. şâhe): ağaç dalı

ş.+sı 113/1

şâx-u ğora (> Peh.+Tür. şâh-u hora): yemiş dalı

ş. 22/4

şâm (1): akşam namazı

ş. 65/3, 70/2

şâm (2): akşam

ş. 115/1

ş.+dan 65/4

şamâl (>Ar. şimâl "kuzey, rüzgar"): rüzgar

ş. 29/1, 114/1

şâm-u sahar (> Peh. şâm u seher "akşam sabah"): sabah akşam

ş. 119/4

şarbat: şerbet, içecek

ş. 7/3, 61/2, 61/3

şaş nehel kavuş: Deve derisinden yapılan, alt kısmı demir at nalı saplanmış ayakkabı

ş.+ıman 56/2

ş.+ını 56/3

şavqun sál-: bağıra çağıra

ş-ıb 19/4

şavşa-: sallanmak

ş.-ydı 152/5, 153/5

şaydâ bol-: aşık olmak

ş.-ur 115/1

şeramert: cesur insan

ş.+ten 115/4

şirin (> Far. şîrîn): tatlı

ş. 96/1

şu: şu (zamir)

ş. 83/4, 100/4, 116/1

şum: uğursuz

ş. 8/2

şunca: o kadar

ş. 88/3, 133/3

şunçakı: o kadar çok

ş. 58/3

şunda: öyleyse

ş. 107/4

T

tá: kadar, -e dek

t. 3/4, 5/4, 11/4, 62/2

tâ kay: ne zamana kadar

t. 80/4

tabib (> Ar. tebîb "tabip, doktor, hekim"): tabib

t. 137/3

t.+im 90/2

t.+lardan 137/2

Taciki: Tacikçe

t.+lab 40/2

taq-: takmak

t.+qánı 17/4

tâqat: güç

t.+ım 17/2

taqdir: nasip, kader

t. 82/2

tåğ: dağ

t. 121/1

t.+dı 80/1, 81/1

t.+laga 117/1, 118/1

t.+lar 30/4

t.+qa 121/1

tağın: ertesi gün

t.+a 96/3

táx-: takmak

t.+tıla 72/3

taxt: taht

t. 107/4, 127/2

t.+ını 107/3

tâl: söğüt

t. 103/2, 103/4

tala-: saldırmak

t.-şıb 27/2

tám (1): dam

t. 120/1

tám- (2): damlamak

t.-adí 8/3

tamâkı: tütün

t. 98/2, 98/3, 102/2,

t.+nı 102/3

tâma-tâma: damlaya damlaya

t. 119/1

tamâşâ qaraş-: seyretmek

t-ıb 27/4

tanâbı-tanâbıga: ucu ucuna

t. 41/2

tang: tan

t. 94/4

tangí: geçit, dar geçit

t.+dan 79/1

táp-: bulmak

t.-alík 19/4, 150/2, 150/4

t.-mey 2/3, 2/4, 16/2

taraf (1): -dan

t.+dan 11/2

taraf (2): taraf

t.+tı 120/3

tarif: övmek

t. 78/3

Tarqara: Tarkara (kişi adı)

t.+dur 28/2

tart-: çekmek

t.-aman 98/2, 98/4

t.-alik 102/2

t.-ar 82/2

t.-ım 88/3

t.-kin 19/2, 20/2, 70/6

t.-kinça 98/3

t.-tım 88/3

t.-sañ 37/3, 37/4

táş: taş

t. 122/1

t.+ıdey 122/1

t.+ını 71/2, 125/1, 126/1

Taş Buláğ: Taş Bulak

t. 123/1

t.+dı 126/1

tavan (Peh. tevân): tazminat

t. 130/4

távuğ: tavuk

t. 118/1

tavus: tavus kuşu

t. 53/2, 53/3, 77/1

tavuşqan: tavşan

t.+dı 124/1

tay: aşağı, alt

t+iga 44/2

tayan-: dayanmak

t.-ıb 145/2

tayla-: atmak

t.-b 131/4

tazagul: taze gül

t. 86/2, 86/3

tázı: tazı

t. 29/2, 124/1, 128/1

t.+m 70/1, 70/3

t.+nı 19/1, 20/1, 70/5

teg- (1): çıkmak

t.-dı 29/1

teg- (2): değmek

t.-masın 103/4

tégírmán: değirmen

t. 66/1

t.+ga 138/4

télpay: kalpak

t. 122/4

teñrí: tanrı

t.+m 133/4

téng: yanyana,

t. 43/2, 45/2, 46/2, 47/2

ter-: toplamak

t.-aydı 106/1

t.-íb 17/4, 145/2

t.-ganí 51/3, 121/1

terak: söğüt

t.+dey 156/2

t.+dı 156/3

teray: söğüt

t.+dey 129/1, 134/2

t.+dı 129/3, 134/3

tert-: öğütmek

t.+kení 66/1

tevá: deve

d. 52/4

d.+lar 30/2

tezráq: çabuk

t. 84/4

tik- (1): dikmek, nakış işlemek

t.-adı 21/2

t.-ay 135/2

t.-ib 135/3

tik- (2): dikmek

t.-kan 152/2, 152/3, 153/2, 153/3, 154/2, 154/3

tikan: diken

t. 11/3

tığna-: anlamak

t.-b 76/4

tıl: dil

t. 37/2

t.+gínañdı 40/4, 62/4

tıllâ: altın

t. 16/6, 35/2, 154/3

tış (1): diş

t.+íñdan 96/4

t.+ları 133/2

tış (2): rüya

t. 34/1, 35/1

tışlab al-: ısırmak

t.-ay 147/4

tız: diz

t.+ıga 21/2

tızma-tız: diz dize

t. 59/3, 60/3, 77/4

tobığ: topuk

t.+ıga 70/9

toda qil-: toplamak

t.- dım 125/1, 126/1

tohmat: iftira

t.+ídur 38/4

toğrı: karşı

t.+sı 106/1, 129/3

t.+sıdan 50/2

tok-: dökmek

t.+ílur 17/3

toqíy-toqíy: dokuya dokuya

t. 147/2

toqquz: dokuz

t. 127/1, 127/2, 129/3

tol (1): ağ

t. 71/3

tol- (2): vakti gelmek

t.-masa 3/4, 5/4

ton: kaftan

t.+ı 105/1, 111/3

t.+ım 113/1

torığ at: doruk at

t.+lik 108/2, 109/2

torpáğ: toprak

t.+ıman 56/3

tort: dört

t. 66/5

t.+larí 66/5

toruğ: gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan, yağız at, doru

t. 70/8, 70/9

totı quş: papağan

t. 85/4

totyâ: nadir

t.+san 39/2, 117/2

toy-: doymak

t.-madı 116/2

t.-sam 58/4

toyâ: doya doya

t. 9/3

toy: düğün

t.+ıga 127/1

tulki: tilki

t.+nı 128/1

tuman: tümen, on bin

t.+lar 63/4

tumâr: muska

t. 103/4

tur- (1): çıkmak

t.-dı 24/1, 25/1, 26/1

t.-sa 114/1

tur- (2): durmak

t.-arga 88/4

t.-dı 27/4

t.-ışından 120/1

t.-ib 130/4

t.-sına 107/2

turfa: nadir

t. 108/2, 109/2

Tursun: Tursun (kişi adı)

t. 28/2

tuş (1): rüya

t. 35/1

tuş- (2): düşmek

t.-íb 10/1, 136/4

t.-ıbtı 83/1

t.-sam 12/4

t.-tı 11/1, 36/2

tut: tutmak

t.+kaní 66/2

tuyğun: hassas, zeki, nazik

t. 55/2

U

u (1): ve

u. 2/2, 13/3, 14/3, 16/3, 22/4, 70/10, 98/4, 108/1, 109/1, 114/3, 119/4, 124/4, 154/4

u (2): o (işaret zamiri)

u. 32/1, 115/4

u.+nı 63/3

uç (1): üç

u. 9/2, 24/4

uç (2): uc

u.+ıga 62/4

uçı: ucu

u.+ga 40/4

uçqamış: üçkamış

u.+dan 155/1, 156/1, 129/1, 134/1

uçqun: küçük nakışlı bir tür mendil

u.+í 135/1

uçra-: karşısına çıkmak

u.-dı 144/1, 144/2, 144/4, 148/1, 148/2, 148/4

u.-sa 119/3

umr: hayat, ömür

u.+ını 97/2

undan: ondan

u. 9/4

ur- (1): vurmak

u.-aylik 64/2

u.-dı 26/2, 81/3

u.-dım 11/3, 21/3

u.-sa 64/3

u.-sín 2/1

ur- (2): hazırlamak

u.-ylik 127/2

ust: üst

u.+ıga 73/1

ustat (> Peh. ustâd "usta, öğretmen, hoca, üstad"): üstat

u.+ıdan 41/3

ustaxân (> Peh. ustuhān): kemik

u.+ım 23/4

ustíga: üstüne, üzerine

u. 8/3, 8/4, 15/3, 85/1, 92/2, 100/2, 107/4. 120/1, 149/1, 151/2

uş: üç

u. 52/2

uşa: o

u. 49/4

uşbáğ: Kaba pamuklu kumaş türü

u. 24/4, 140/4

uştí: uçtu

u. 8/3

u yam: o da

u. 115/4,

uyat: utanç

u.+ıdan 24/4, 140/4

uz-: koparmak

u.-diñ 23/1

u.-ıb 125/3, 126/3

u.-sın 71/3

uzun: uzun

u. 36/1

V

vaq: o taraf

v.+íga 48/1

vas: güç

v.+ım 132/4

Y

ya: ey!

y. 32/3, 80/3, 130/1

yââ: ya

y. 139/1, 139/2, 139/4

yad: akılda bulunma, düşünme

y.+ıga 136/4

y.+iñgaman 90/3

yâd et-: yad etmek

y.-ay 50/1

yáğ (1): yok

y. 17/2, 61/3, 61/4, 100/3

yáğ (2): yağ

y.+ını 23/4

yáğ- (3): yağmak

y.-adı 151/2

y.-dı 36/1, 80/1, 81/1

y.-ıb 151/3

y.-ma 15/3

yaxşı: iyi

y. 32/4, 35/1, 101/2

y.+larga 101/3

y.+nı 18/2, 18/3, 37/3

yaq- (1): yakmak

y.-adı 112/3

y.-ey 23/4

yaq (2): taraf

y.+idan 43/1

y.+ıga 44/1

yaqa: yaka

y.+mdı 23/1, 27/2, 50/4

yál: atın yelesi

y.+ıga 13/1, 14/1

yam (> Peh. < ham < hem "de, da, dahi, bile, üstelik, hem, birbiri"): da

y. 115/4

yamân: kötü

y. 37/2

y.+dı 37/4, 98/4

y.+ga 32/4

y.+larga 101/4

yan-: yanmak

y.-adur 92/2, 92/4

y.-gan 25/2, 25/4

yána: yokuş

y.+ga 152/2, 152/3, 153/2, 153/3, 154/2, 154/3

yánbáş: yanıbaşı

y+ıga 12/4

yanga: yenge

y. 150/1

yanğa: yeni

y. 82/4, 99/2, 99/3, 129/2, 134/2, 134/3, 155/2, 155/3, 156/2, 156/3

yañğáq: ceviz

y. 10/1, 11/1, 54/3

yap-: kapatmak, örtmek

y.-álik 20/8, 33/6,

yar- (1): bölmek

y.-ay 137/4

yâr (2) (> Peh. yâr) : yâr

y. 6/2, 6/3, 7/2, 7/4, 11/2, 46/4, 47/4, 113/2, 132/1, 132/1, 132/3, 132/4, 133/1, 131/1, 136/1

y.+dı 36/4, 56/1, 63/2, 77/1, 107/2, 112/2, 113/4, 136/4

y.+ginam 68/2, 68/3, 134/4, 135/1, 135/4, 136/1

y.+gınamdı 134/1

y.+ı 10/4

y.+ım 18/3, 108/2,109/2, 110/3

y.+ iñ 101/2, 139/1, 139/4

y.+u 119/3

yara: yara

y.+ñnı 137/1

yaraş-: yakışmak

y.-ar 31/2, 31/4

y.-ur 4/1, 4/2, 4/4, 74/1, 74/2, 74/4

yarı ber-: yardım etmek

y. 69/2

yárıl-: kırılmak

y.-madí 11/1

y.-masín 10/1

y.-sa 12/3

yáş (1): göz yaşı

y.+ı 93/4

yáş (2): yaş

y.+ı 63/3

yaşlíg: küçüklük

y.+iga 70/10

yat-: yatmak

y.-alik 20/5, 33/3

y.-bıdím 144/3

y.-kan 30/1

yatıb er-: yatmış idi

y-dım 148/3

yáy-: yaymak

y.-adur 32/2

yayláq: yayla

y.+qa 91/2

yáz: yaz

y. 91/2

Yazı: Yazı (kişi adı)

y. 19/3, 91/3, 118/1

y.+can 3/3, 5/3, 12/2, 12/4, 137/1, 138/1, 139/1, 139/4, 140/1, 155/4

y.+candı 150/2, 150/4

y.+canga 138/3

y.+canım 141/1, 150/3

y.+ga 97/1

y.+nı 81/3

Yázı-Zebâ: Yazı-Zeba'yı

y.+nı 102/4

yé-: yemek

y.-dı 116/2

y.-ydí 54/3

y.-gani 138/4

y.-magín 3/3, 5/3

y.-maydí 54/2

yébar-: yollamak

y.-ey 77/2

y.+sam 77/3

Yega: Sahip (Allah)

y.+m 42/3

yel-: kazanmak

y.-medím 128/4

yer: toprak

y. 116/2

y.+ga 116/3, 131/4

y.+larga 150/3

yérak: yürek

y. 46/4, 47/4

y.+im 68/4

y.+imga 111/4

yet-: yetişmek, ulaşmak, varmak

y.-alik 20/6, 33/4

y.-madı 133/4

y.-mas 13/1, 14/1

y.-tı 41/2, 41/4, 100/4

yetım: yetim

y. 70/10

yettı: yedi

y. 20/4, 33/2, 66/2, 70/1, 70/3, 92/4, 142/1

yıl (1): yıl

y.+iga 108/3, 109/3

yıl- (2): yırtmak

y.-dı 113/1

yırt-: yırtmak

y.-tı 27/2

yırtıl-: yırtılmak

y.-dı 105/3

y.-sa 105/4

yíğla-: ağlamak

y.-dı 136/4

y.-ley 80/4

yígít: genç

y. 10/4, 30/4, 31/1, 31/2, 31/3, 54/4, 61/4, 122/3

y.+ga 10/3, 30/3, 43/4, 45/4

yırt-: yırtmak

y.-tı 27/2

yoqárı: yukarı

y. 143/1, 144/1, 145/1

y+dan 146/1, 147/1

yol: yol

y+dan 9/2

y.+gav 130/2

y.+iñga 118/3

yolmınan: yaya

y. 148/1

yu-: yıkamak

y.-sam 86/1

yugır-: koşmak

y.-ıb 149/1

yulduz: yıldız

y. 87/2

y.+í 94/4, 94/4

y.+ıga 87/3

yulğun: açık renkli ve küçük yapraklı, çöllerde yetişen boyu uzun olmayan, yabani bir çesit sert yapılı ağaç

y. 55/1,

yulğun tayâğ: bir çesit sert yapılı ağaçtan olan sopa

y. 130/2

yung: yün

y.+ ı 94/1, 95/1

yur-: dolaşmak, yürümek

y. 100/3

y.-álmasañ 87/2, 87/3

y.-ar 29/4

y.-aman 57/3

y.-ımas 93/2

y.-ısa 93/3

y.-iñ 150/1

y.-sına 107/1

y.-ub 137/2

yurak: yürek

y. 137/3

y.+ımdı 137/4

yurt: yurt

y.+í 15/2

y.+ídan 8/1

y.+ıyizga 93/2, 93/3, 100/3

y.+kinañ 50/2

yut-: yutmak

y.-tım 128/4

yuv-: yıkamak

y.-sın 2/3

yuz: yüz

y.+ı 146/2

y.+ıga 21/3, 153/6

y.+iñga 17/2, 82/1, 83/1, 84/1, 121/3

y.+iñdı 121/2

y.+iñdan 94/3

yuzma-yuz: yüz-yüze

y. 76/3

Z

zafarân: safran

z.+day 73/4

zancir (> Peh. zencîr): zincir

z. 37/4

zâr (> Far. zâr "ağlayan, inleyen, perişan halli, perişan, bitkin"): perişan, muhtaç

z. 44/4

zardâlı (> Far. zerdâlû): kayısı, kayısı ağacı

z.+ga 6/1

zâyá: ziyan

z.+dur 32/4

Zebâ (1): Zeba (kişi adı)

z. 22/1, 22/2, 22/4, 23/3, 28/4, 34/2, 60/3

z.+cân 51/3, 71/3, 81/2, 92/4, 94/3, 125/3, 126/3, 151/1, 152/1, 153/1, 154/1, 156/1

z.+cândı 155/1, 156/1

z.+gul 95/3

z.+m 8/2

z.+mdí 1/2

z.+nı 15/3, 29/3

zebâ (2) (> Far. zîbâ < zîb + â): güzel

z. 78/3, 152/1, 153/1, 154/1

Ziyâda (1): Ziyade (kişi adı)

z. 9/1

ziyâda (2): fazla, ziyade

z. 9/4

ziyâratgâh (Ar.+ Far. ziyâretgâh "ziyaret yeri, ziyaretgâh, türbe"): türbe

z. 22/3

zıl: müthiş ağırlık

z. 37/1

Zımzım Ziyâda: Zımzım Ziyade (yer adı)

z. 65/1

zorla-: zorlamak

z.-dı 42/2

zulf (>Far. zolf "saç, zülüf, sevgilinin saçı): zülüf

z.+ga 17/4

z.+iñ 82/1, 83/1, 84/1, 114/1

z.+iñdı 95/3

KAYNAKÇA

امینیار، س. ن. (۱۳۹۴) ازبیک ادبیاتی تاریخی- بیلیم یورتلری اوچون درسلیک کتاب/ کابل-افغانستان.

Akbaba, T. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan'a Eğitim Alanındaki Katkıları (1932-1938) Hiberyayın, İstanbul.

Albayrak, R. (2004). Afganistan Türkleri. Berikan Elektronik Basım Yayım, Ankara.

Azizi, M. K., Kocaoğlu, T. (2019). Binbir Bilmece: Afganistan Özbek Ağızlarından. Kutlu Yayınevi, İstanbul.

Buhari. Ş. S. E. (1298 -1.cild). Çağatay ve Turki-I Usmani. Mihran Matbaası, İstanbul.

Erman, K. (2017). Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali (Etkiler ve Sonuçları) Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Fevzi, F. (2013). Afganistan'ın Maymana Şehrinde Yaşayan Özbek Türklerinin Folkloru (Yükseklisans Tezi, Atatürk Üniversitesi).

Hassas, S. M. (1384). Sabzıvan Koşukları. Farhad C. Matbaası.

Kalafat, Y. (1994). Kuzay Afganistan Türkleri (Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Afşarlar, Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

(1995). Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

Kanar, M. (2016). Büyük Farsça-Türkçe Sözlük. Say Yayınları, İstanbul.

Kocaoğlu, T. (1998). "Özbek Türkleri Edebiyatı" Türk Dünyasi El Kitabi, Cilt 3 [Genişletilmiş Yeni Basım] Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, s. 179-197.

Marufov, Z. M. (1981). Özbek Tilining İzahlı Luğatı. Moskova Rus Tili Naşriyatı, Moskova.

Mutanoğlu, M. (2006). Afganistan- Moğol İstilasından Amerikan İşgaline. İHH İnsani Yardım Vakfı, İstanbul.

Nazamudin, A. (2012). Säbzvân Ḳoşıḳläri (Yükseklisans Tezi, Ankara Üniversitesi).

Obayd, A. J. (2020). Afganistan'da Göç Sorunu (Yükseklisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi).

Ocak, K. (2001). Dünyada Türk Cumhuriyetleri Türk Halkları. İmaj Yayıncılık, Ankara.

Oğuz, E. (2001). Hedef Ülke Afganistan. Doğan Kitapçılık, İstanbul.

Polat, E. (?). Afganistan'da Halk Demokrasisi Mücadelesi. Yöneliş Yayınları, İstanbul.

Roy, O. (1990). Afganistan'da Direniş ve İslam. Yöneliş Yayınları, İstanbul.

Saifi, N. (2016). Belh (Afganistan) Özbeklerinin Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Yükseklisans Tezi, Selçuk Üniversitesi).

Saray, M. (1997). Afganistan ve Türkler. Kitabevi Yayınevi, İstanbul.

Selim, Y.

(2003). Ah Afganistan. Hiler Yayınları, Ankara.

(2004). Afganistan ve Dostum. Hiler Yayınları,. Ankara .

Şimşir, B.N. (2019). Atatürk ve Afganistan. AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Tural, S. Kılıç E. (edi.) (1996). Nevruz ve Renkler. A.K.M. Yayını, Ankara.

Türkiye Gazetesi Yayınları Ansiklopedi Grubu (2005). Türk ve İslam Devletleri-2. Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul (223-235).

Uysal, H. (1996). Adı Afganistan. Öteki Yayınevi, Ankara.

Üşenmez, E. Boltabayev, S. ve … (2016). Özbekçe-Türkçe Sözlük Türk Dünyası Vakfı, İstanbul.

Yıldırım, H. (2012). Özbek Türkçesi (Dilbilgisi, Alıştırmalar, Konuşma, Metinler). Gazi Kitabevi, Ankara.

Yıldız, N. A. (2019). Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar. Akçağ Yayınları, Ankara.

Yusupova, N. (2018). Türkçe- Özbekçe Sözlük. TDK Yayınları, Ankara.

Ziayi, N. (2004). Afganistan Türklerinin Dini, İnanç Ve Yaşayışları- Kuzey Afganistan Örneği (Yükseklisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi).

İnternet Kaynakları

1. Aymak, F. (2008) Halk Dürdaneleri: http://mashal.org/blog/%d8%ae%d9%84%d9%82%d8%af%d9%8f%d8%b1%d8%af%d8%a7%d9%86%d9%87%d9%84%d8%b1%db%8c/?fbclid=IwAR3lZJIRWVyBX0nee8FsV3BfAmNcgDWdDheJo13hXFUSHUXqZU8CypBjIiM (25.04.2021, 17:00)
2. Çağbayır, Y. (2007) Ötüken Online Sözlük: http://www.otukensozluk.com/hosgeldin (25.04.2021, 16:45)
3. Bıyıklı, K. Efsane Aşklar: https://www.turkedebiyati.org/efsane-asklar/ (25.04.2021, 18:40)

4. Fevzi, F. (2012). Afganistan'da Türk Kültürü ve Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma, Batman University International participated Science and Culture Symposium, 18-20 April 2012 Batman, Turkey.: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https%3A%2F%2Fdergipark.org.tr%2Fdownload%2Farticlefile%2F313582&ved=2ahUKEwjx5crIxdjxAhVHgf0HHUaYASwQFjACegQIBBAC&usg=AOvVaw35zcsOiNEnsJIc0wYtNPvM&cshid=1625921977818&fbclid=IwAR2pSpnw8hjQ2aS5I6ST5eYwmO4KVW-5iIy-vzov2JmBzjwDYO-tXBlIcDA
5. Kafadar, M. (2021). Şehirli ve Eğitimli Kesim Taliban'dan Kaçmanın Yolunu Arıyor: Bu Defa Afgan Kentliler Kaçma Hazırlığında (İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi (Fevzi Kızılkoyun'un İGAM) Başkanı Metin Çorabatır ile röportajı), Hürriyet: https://www.hurriyet.com.tr/dunya/sehirli-ve-egitimli-kesim-talibandan-kacmanin-yolunu-ariyor-bu-defa-afgan-kentliler-kacma-hazirliginda-41850251?fbclid=IwAR22jRmQUOpNuQDddQ4rR8SKgs954jSMs740R56SVDN8p_yy95lCx8QWexU (10.07.2021, 17:20)
6. Kara, E. (1990) Şavşat Yöresinden Derlenen Kelimeler: http://www.birikimler.com/savsat-yoresinden-derlenen-kelimeler/
7. Kubbealtı Lugati Online Türkçe Sözlük: http://www.lugatim.com/ (25.04.2021, 14:45)
8. Mahmudov, N.; Naskali, E. G. (1996). Özbek Edebiyatında Edebî Türler, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi/Arşiv/Sayı 2: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12720/154926?fbclid=IwAR00G79_jHbLymlTK0YE9OPkwJB93vP3rOqDruglV0w_2h-lMQLj_1FHbuQ
9. Mohammadi, Abdullah. (?) Tarihiyle ve Kültürüyle Afganistan.: https://www.academia.edu/24935147/Tarihiyle_ve_K%C3%BClt%C3%BCr%C3%BCyle_Afganistan (10.07.2021, 16:12)
10. Sobirov, O. (2010) Yozı Bılan Zebo Dastoni (Yazı ve Zeba- Özbekistan Varyantı Ses Dosyaları): http://ziyonet.uz/uz/site/search?Find%5Bsearch_value%5D=yozi+bilan+zebo&Find%5Bresource%5D=everywhere (25.04.2021, 14:50)
11. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi/ Ülke künyesi/ Afganistan: https://www.mfa.gov.tr/afganistan-kunyesi.tr.mfa (03.07.2021, 15:20)

12. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Resmi Sitesi (25.04.2021, 13:40):

Halk Edebiyatı: https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12768/halk-edebiyati.html

Anonim Halk Edebiyatı: https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12769/anonim-halk-edebiyati.html

Halk Hikâyeleri: https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12778/halk-hikâyeleri.html

13. TDK Online Sözlük:

https://sozluk.gov.tr/ (25.04.2021, 18:00)

14. Türkçe'nin Dirilişi Türkçe Sözlüğü:

https://www.turkcenindirilisi.com/sozluk.html?search=Q%C4%B1y%C4%B1l%C4%B1p&type=complex (25.04.2021, 18:10)

15. Türkçe'de Kumaş isimleri sözlüğü:

https://tekstilbilgi.net/turkcede-kumas-isimleri-sozlugu.html (25.04. 2021, 18:50)

16. Türk Dili ve Edebiyatı:

https://www.turkedebiyati.org/halk-edebiyatinin-bolumleri-turleri/ (25.04.2021, 17:40)

17. Wikipedia.org:

Afganistan: https://tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan (16.07.2021, 14:30)

18. Haritalar:

1., 3., ve 4. Haritalar: https://www.turkiye-rehberi.net/afganistan-haritasi.asp (17.07.2021, 02:08)

19. Harita (2.) : https://legacy.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/txu-pclmaps-oclc-814380561-afghanistan_country_profile_2012-01.jpg (20.06.2021, 22:10)